

ВІСНИК КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Загальнодержавне періодичне видання

Засноване

19 лютого 1997 року

Свідоцтво

про державну реєстрацію
Серія КВ № 2444

Виходить

шість разів на рік

Засновник:

Конституційний Суд України
Адреса: 01033, м. Київ,
вул. Жилянська, 14

1-2 / 2024

РЕДАКЦІЙНА РАДА

Сергій Головатий — виконувач обов'язків Голови Конституційного Суду України, доктор юридичних наук, член-кореспондент НАПрН України (*голова редакційної ради*);

Оксана Грищук — суддя Конституційного Суду України, доктор юридичних наук, професор (*заступник голови редакційної ради*);

Віктор Бесчастний — керівник Секретаріату Конституційного Суду України, доктор юридичних наук, доктор наук з державного управління, професор (*секретар*);

Юрій Барабаш — проректор з науково-педагогічної роботи та стратегічного розвитку Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Голова Науково-консультативної ради Конституційного Суду України, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України;

Тома Бірмонтієне — професор Університету імені Миколаса Ромеріса, суддя Конституційного Суду Литовської Республіки (2005–2014), доктор права;

Віктор Городовенко — суддя Конституційного Суду України, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України;

Мірослав Гранат — професор Університету кардинала Стефана Вишинського у Варшаві, суддя Конституційного Трибуналу Республіки Польща (2007–2016), доктор права;

Микола Козюбра — суддя Конституційного Суду України у відставці, професор кафедри загальнотеоретичного правознавства та публічного права Національного університету «Кієво-Могилянська академія», доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України;

Віктор Колісник — суддя Конституційного Суду України, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України;

Михайло Костицький — суддя Конституційного Суду України у відставці, професор кафедри філософії права та юридичної логіки Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України;

Василь Лемак — суддя Конституційного Суду України, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України;

Олександр Петришин — суддя Конституційного Суду України, доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України;

Олександр Скрипнюк — директор Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України, доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України;

Ольга Совгіря — суддя Конституційного Суду України, доктор юридичних наук, професор;

Володимир Тихий — суддя Конституційного Суду України у відставці, доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України;

Богдан Футей — суддя Федерального суду претензій США, доктор права, професор;

Віктор Шишкін — суддя Конституційного Суду України у відставці, кандидат юридичних наук, доцент.

|| У НОМЕРІ ||

АКТИ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Рішення Конституційного Суду України (Другий сенат)

у справі за конституційними скаргами Дорошко Ольги Євгенівни, Євстіфеева Микити Ігоровича, Кушаби Івана Петровича, Якіменка Володимира Петровича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пунктів 1, 5 частини шостої статті 19, пункту 2 частини третьої статті 389 Цивільного процесуального кодексу України (щодо гарантування права на судовий захист у малозначних спорах) від 22 листопада 2023 року № 10-р(II)/2023

..... 6

Рішення Конституційного Суду України (Другий сенат)

у справі за конституційною скаргою Лужинецького Анатолія Олександровича щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих приписів частини першої статті 111 Кримінально-виконавчого кодексу України (щодо особистого і сімейного життя особи, засудженої до довічного позбавлення волі) від 20 грудня 2023 року № 11-р(II)/2023

..... 32

Рішення Конституційного Суду України (Другий сенат)

у справі за конституційною скаргою Приватного підприємства «Генеральний будівельний менеджмент» про відповідність Конституції України (конституційність) пункту 2 частини другої, частини третьої статті 321 Господарського процесуального кодексу України (щодо гарантування захисту прав і свобод особи за рішенням Європейського суду з прав людини) від 14 лютого 2024 року № 1-р(II)/2024

..... 58

Окрема думка (збіжна) судді Конституційного Суду України Олега Первомайського

у справі за конституційною скаргою Приватного підприємства «Генеральний будівельний менеджмент» про відповідність Конституції України (конституційність) пункту 2 частини другої, частини третьої статті 321 Господарського процесуального кодексу України (щодо гарантування захисту прав і свобод особи за рішенням Європейського суду з прав людини)

..... 70

Ухвала Великої палати Конституційного Суду України

про закриття конституційного провадження у справі за конституційним поданням 142 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення окремого припису абзацу четвертого преамбули Конституції України від 14 листопада 2023 року № 17-ун/2023

74

**Окрема думка (розбіжна) судді Конституційного Суду України
Олега Первомайського**

у справі за конституційним поданням 142 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення окремого припису абзацу четвертого преамбули Конституції України

77

Ухвала Великої палати Конституційного Суду України

про закриття конституційного провадження у справі за конституційним поданням 64 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих приписів Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення механізмів регулювання банківської діяльності» від 13 травня 2020 року № 590–ІХ та цього закону в цілому, окремих приписів Цивільного кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України, Цивільного процесуального кодексу України, Господарського процесуального кодексу України, законів України «Про Національний банк України», «Про банки і банківську діяльність», «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб», «Про виконавче провадження» зі змінами, унесеними Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення механізмів регулювання банківської діяльності» від 13 травня 2020 року № 590–ІХ від 23 листопада 2023 року № 19-ун/2023

81

**Окрема думка (розбіжна) судді Конституційного Суду України
Олега Первомайського**

у справі № 1-15/2020(239/20) за конституційним поданням 64 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) приписів низки законів України щодо вдосконалення механізмів регулювання банківської діяльності

87

Ухвала Другого сенату Конституційного Суду України

про закриття конституційного провадження у справі за конституційною скаргою Товариства з обмеженою відповідальністю «Галицька торгова компанія» щодо відповідності Конституції України (конституційності) приписів пункту 1 частини шостої статті 19,

пункту 2 частини третьої статті 389 Цивільного процесуального кодексу України від 20 грудня 2023 року № 17-ун(II)/2023
 91

Ухвала Першого сенату Конституційного Суду України

про закриття конституційного провадження у справі за конституційною скаргою Лужинецького Анатолія Олександровича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 3 частини третьої статті 81 Кримінального кодексу України від 17 січня 2024 року № 1-ун(I)/2024
 94

Ухвала Другого сенату Конституційного Суду України

про закриття конституційного провадження у справі за конституційною скаргою Малинникова Олега Федоровича щодо відповідності Конституції України (конституційності) частин першої, другої, п'ятої статті 83, абзацу першого частини другої, частини десятої статті 85, абзацу першого частини першої, частини третьої статті 88 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 року № 1402-VIII, частини другої статті 57, пункту 12 розділу III «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про Вищу раду правосуддя» від 21 грудня 2016 року № 1798-VIII від 26 лютого 2024 року № 14-у(II)/2024
 97

Окрема думка судді Конституційного Суду України Городовенка В.В.

стосовно Ухвали Другого сенату Конституційного Суду України про закриття конституційного провадження у справі за конституційною скаргою Малинникова Олега Федоровича щодо відповідності Конституції України (конституційності) частин першої, другої, п'ятої статті 83, абзацу першого частини другої, частини десятої статті 85, абзацу першого частини першої, частини третьої статті 88 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 року № 1402-VIII, частини другої статті 57, пункту 12 розділу III «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про Вищу раду правосуддя» від 21 грудня 2016 року № 1798-VIII
 103

ЗОВНІШНІ ЗВ'ЯЗКИ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Грудень 2023 року — лютий 2024 року
 112

Інформація про виконання бюджету Конституційним Судом України за 2023 рік

..... 115

АКТИ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

РІШЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

ДРУГИЙ СЕНАТ

у справі за конституційними скаргами Дорошко Ольги Євгенівни,
Євстіфеева Микити Ігоровича, Кушаби Івана Петровича,
Якіменка Володимира Петровича
щодо відповідності Конституції України (конституційності)
пунктів 1, 5 частини шостої статті 19,
пункту 2 частини третьої статті 389
Цивільного процесуального кодексу України
(щодо гарантування права на судовий захист у малозначних спорах)

Київ
22 листопада 2023 року
№ 10-р(II)/2023

Справа № 3-88/2021(209/21, 47/22, 77/23, 188/23)

Другий сенат Конституційного Суду України у складі:

Головатий Сергій Петрович (голова засідання),
Городовенко Віктор Валентинович,
Лемак Василь Васильович,
Мойсик Володимир Романович,
Первомайський Олег Олексійович (доповідач),
Юровська Галина Валентинівна,

розглянув на пленарному засіданні справу за конституційними скаргами Дорошко Ольги Євгенівни, Євстіфеева Микити Ігоровича, Кушаби Івана Петровича, Якіменка Володимира Петровича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пунктів 1, 5 частини шостої статті 19, пункту 2 частини третьої статті 389 Цивільного процесуального кодексу України.

Заслухавши суддю-доповідача Первомайського О.О. та дослідивши матеріали справи, зокрема позиції, що їх висловили: Президент України Зеленський В.О., Голова Верховної Ради України Стефанчук Р.О., Уповноважений Верховної Ради України з прав людини Лубінець Д.В., Міністр юстиції України Мальюська Д.Л., Голова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду Гулько Б.І.; науковці: Інституту держави і пра-

ва імені В.М. Корецького Національної академії наук України — доктор юридичних наук Тимченко Г.П., Київського національного університету імені Тараса Шевченка — доктор юридичних наук, професор Притика Ю.Д., кандидат юридичних наук, доцент Васирина Н.В., Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого — кандидат юридичних наук, доцент Кравцов С.О., кандидат юридичних наук, доцент Мамницький В.Ю., Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет» — доктор юридичних наук, професор Рогач О.Я., Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова — кандидат юридичних наук, доцент Бондаренко-Зелінська Н.Л., а також член Науково-консультативної ради Конституційного Суду України — доктор юридичних наук, професор Голубева Н.Ю.,

Конституційний Суд України у с т а н о в и в :

1. Дорошко О.Є., Євстіфеев М.І., Кушаба І.П., Якіменко В.П. звернулися до Конституційного Суду України з клопотаннями щодо перевірки на відповідність Конституції України (конституційність) пунктів 1, 5 частини шостої статті 19, пункту 2 частини третьої статті 389 Цивільного процесуального кодексу України (далі — Кодекс).

Згідно з пунктами 1, 5 частини шостої статті 19 Кодексу для цілей Кодексу малозначними справами є:

«1) справи, у яких ціна позову не перевищує ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб;

<...>

5) справи про захист прав споживачів, ціна позову в яких не перевищує двохсот п'ятдесяти розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб».

За пунктом 2 частини третьої статті 389 Кодексу не підлягають касаційному оскарженню:

«2) судові рішення у малозначних справах та у справах з ціною позову, що не перевищує двохсот п'ятдесяти розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб, крім випадків, якщо:

а) касаційна скарга стосується питання права, яке має фундаментальне значення для формування єдиної правозастосовчої практики;

б) особа, яка подає касаційну скаргу, відповідно до цього Кодексу позбавлена можливості спростувати обставини, встановлені оскарженим судовим рішенням, при розгляді іншої справи;

в) справа становить значний суспільний інтерес або має виняткове значення для учасника справи, який подає касаційну скаргу;

г) суд першої інстанції відніс справу до категорії малозначних помилково».

Обґрунтовуючи твердження щодо невідповідності Конституції України зазначених приписів Кодексу, Дорошко О.Є., Євстіфеев М.І., Кушаба І.П. та Якіменко В.П. у своїх конституційних скаргах посилаються на приписи Конституції України, Кодексу, рішення Конституційного Суду України та Європейського суду з прав людини, а також судові рішення в їхніх справах.

2. Зі змісту конституційних скарг та долучених до них матеріалів убачається таке.

2.1. Дорошко О.Є. у серпні 2015 року звернулася до Жовтневого районного суду міста Харкова з позовом до комунального підприємства «Харківводоканал», у якому

просила стягнути з відповідача 100 000,00 грн на її користь як відшкодування моральної шкоди.

Жовтневий районний суд міста Харкова рішенням від 18 лютого 2020 року, залишеним без зміни постановою Харківського апеляційного суду від 21 грудня 2020 року, у задоволенні позовних вимог Дорошко О.Є. відмовив.

Дорошко О.Є., не погоджуючись із зазначеними судовими рішеннями судів першої та апеляційної інстанцій, оскаржила їх у касаційному порядку.

Верховний Суд ухвалою від 1 березня 2021 року відмовив у відкритті касаційного провадження за касаційною скаргою Дорошко О.Є., зазначивши, зокрема, що «сума позову у цій справі про захист прав споживача є такою, що станом на 01 січня 2021 року не перевищує ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб <...>. Отже, ця справа відноситься до категорії малозначних згідно вимог ЦПК України, які відповідають критерію передбачуваності. <...> оскільки Дорошко О.Є. подала касаційну скаргу на судові рішення у малозначній справі, що не підлягають касаційному оскарженню, у відкритті касаційного провадження у справі слід відмовити».

2.2. Дорошко О.Є. у конституційній скарзі твердить, що пункти 1, 5 частини шостої статті 19, пункт 2 частини третьої статті 389 Кодексу не відповідають статтям 3, 8, 9, частинам першій, другій статті 24, частині першій статті 55, статті 64, пунктам 1, 3, 6 частини другої статті 129 Конституції України, оскільки, зокрема:

— «виділення частиною шостою статті 19 ЦПК України із загалу справ множини так званих „малозначних справ“ в залежності від ціни позову, категорії справи, предмета справи, та подальше позбавлення судом учасників таких справ майже всіх судових процедур, є справжньою дискримінацією <...>.

Така дискримінація за ціною позову та іншими ознаками, вказаними у частині шостій статті 19 ЦПК України, порушує конституційне право на рівний доступ до правосуддя, яке забезпечується не лише відкриттям провадження у справі, але й судовими процедурами»;

— «<...> встановлення „малозначності“ справ, що супроводжується позбавленням <...> судових процедур, є дійсно настільки дискримінаційним явищем, що повністю викидає особу із судового процесу — у „малозначних“ справах судового процесу немає взагалі, тобто, немає ані публічного розгляду справи, ані гласності судового процесу, ані справедливого суду, ані честі та гідності, тобто, немає взагалі доступу до правосуддя».

2.3. Євстіфеев М.І. у червні 2021 року звернувся до Печерського районного суду міста Києва з позовом до Державної казначейської служби України, у якому просив стягнути на його користь 59 257 грн шкоди, завданої неконституційним актом.

Печерський районний суд міста Києва рішенням від 2 червня 2022 року, залишеним без зміни постановою Київського апеляційного суду у складі колегії суддів судової палати з розгляду цивільних справ від 17 січня 2023 року, відмовив Євстіфееву М.І. у задоволенні його позовних вимог.

Не погоджуючись із зазначеними судовими рішеннями судів першої та апеляційної інстанцій, Євстіфеев М.І. подав касаційну скаргу.

Верховний Суд ухвалою від 3 лютого 2023 року відмовив у відкритті касаційного провадження за касаційною скаргою Євстіфеева М.І. з посиланням на те, що «ціна позову у справі <...> становить 59 257 грн та не перевищує ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб. Тобто справа <...> є малозначною у силу вимог закону».

2.4. Євстифеев М.І. вважає, що пункт 2 частини третьої статті 389 Кодексу суперечить частині першій статті 8, частині третій статті 22, частині першій статті 24 Конституції України з огляду на те, що:

— «встановлення обмежень касаційного оскарження судових рішень залежно від предмету спору та ціни позову було звуженням змісту та обсягу конституційного права на касаційне оскарження судових рішень»;

— «законодавець запровадив дискримінаційне правове регулювання, обмеживши доступ до суду касаційної інстанції залежно від обставин, які не є релевантними меті цих обмежень»;

— «формулювання підстав для касаційного оскарження судових рішень у мало-значних справах не відповідає вимогам правової визначеності».

2.5. Кушаба І.П. у лютому 2021 року звернувся до Тернопільського міськрайонного суду Тернопільської області з позовом до Державної казначейської служби України, Головного управління Національної поліції в Тернопільській області, третя особа — Чортківський районний відділ поліції Головного управління Національної поліції в Тернопільській області, у якому просив відшкодувати моральну шкоду в розмірі 100 000,00 грн, завдану внаслідок бездіяльності органу досудового розслідування під час здійснення досудового розслідування кримінального провадження № 12016210190000212.

Тернопільський міськрайонний суд Тернопільської області рішенням від 21 липня 2021 року, залишеним без зміни постановою Тернопільського апеляційного суду від 29 вересня 2021 року, у задоволенні позовних вимог Кушаби І.П. відмовив.

Не погоджуючись із зазначеними судовими рішеннями судів першої та апеляційної інстанцій, Кушаба І.П. оскаржив їх касаційним порядком.

Верховний Суд у ухвалі від 14 грудня 2021 року про відмову у відкритті касаційного провадження за касаційною скаргою Кушаби І.П. зазначив, зокрема, таке: «<...> ціна позову у цій справі становить 100 000,00 грн, тобто суму, яка станом на 01 січня 2021 року не перевищує ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб (2 270,00 грн x 100 = 227 000,00 грн). Отже, справа, на судові рішення у якій подана касаційна скарга, є малозначною в силу закону».

2.6. Кушаба І.П. у конституційній скарзі твердить про невідповідність абзацу першого пункту 2 частини третьої статті 389 Кодексу статтям 1, 3, 21, 22, частинам першій, другій статті 24, частинам першій, другій статті 55 Конституції України з огляду на те, що:

— «держава в особі Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду України не забезпечила <...> права на касаційний розгляд справи по причині її малозначності»;

— він «порушує рівність громадян, оскільки, одні громадяни, ціна позову яких перевищує двісті п'ятдесят розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб мають право на касаційне оскарження, а <...> пенсіонер, який ледь виживає на мізерну пенсію, такого права позбавлений»;

— «при прийнятті Закону № 460–ІХ від 15.01.2020, в силу якого не підлягають касаційному оскарженню судові рішення у малозначних справах та у справах з ціною позову, що не перевищує двохсот п'ятдесяти розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб було звужено <...> право громадян на касаційне оскарження та касаційний розгляд справи по причині малозначності справи»;

— ним «порушено рівність конституційного права громадян на касаційне оскарження рішення суду у цивільній справі за майновою ознакою».

2.7. У вересні 2019 року Якіменко В.П. звернувся до Оболонського районного суду міста Києва з позовом до Товариства з обмеженою відповідальністю «Інвестиційно-розрахунковий центр», у якому просив стягнути з відповідача на його користь 99 495,37 грн.

Заочним рішенням Оболонського районного суду міста Києва від 3 грудня 2020 року позовні вимоги Якіменка В.П. задоволено частково, а саме відмовлено в частині стягнення з відповідача відсотків за користування коштами.

Київський апеляційний суд постановою від 14 лютого 2022 року заочне рішення Оболонського районного суду міста Києва від 3 грудня 2020 року щодо відмови у задоволенні позовних вимог скасував та ухвалив нове судове рішення в цій частині, яким позовні вимоги задовольнив.

Якіменко В.П. звернувся у травні 2022 року до Оболонського районного суду міста Києва із заявою про ухвалення додаткового рішення у справі за його позовом до Товариства з обмеженою відповідальністю «Інвестиційно-розрахунковий центр» про захист прав споживача, у якій просив суд стягнути з відповідача понесені ним «під час розгляду цивільної справи судові витрати у розмірі 15 329,00 грн».

Оболонський районний суд міста Києва ухвалою від 24 травня 2022 року, залишеною без зміни постановою Київського апеляційного суду від 18 листопада 2022 року, залишив без розгляду заяву Якіменка В.П. про ухвалення додаткового рішення в частині стягнення витрат на професійну правничу допомогу, а в іншій частині — повернув заявнику.

Не погоджуючись із зазначеними судовими рішеннями, Якіменко В.П. оскаржив їх у касаційному порядку. Верховний Суд ухвалою від 13 лютого 2023 року відмовив у відкритті касаційного провадження, вказавши, зокрема, таке: «Вивчивши касаційну скаргу та додані до неї матеріали, Верховний Суд дійшов висновку про відмову у відкритті касаційного провадження, оскільки вона подана на судові рішення у малозначній справі, що не підлягає касаційному оскарженню», а саме «предметом позову є вимоги про захист прав споживачів, ціна позову у даній справі становить 99 495,37 грн, яка станом на 01 січня 2023 року не перевищує ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб».

2.8. Якіменко В.П. у конституційній скарзі просить перевірити пункти 1, 5 частини шостої статті 19, пункт 2 частини третьої статті 389 Кодексу на відповідність статтям 3, 8, 9, 19, 22, частині першої статті 55, статті 64, пункту 8 частини другої статті 129 Конституції України (конституційність) та зазначає, що «інститут малозначних справ є недосконалим, оскільки створює таку юридичну невизначеність, яка суперечить принципу верховенства права, адже дозволяє Верховному Суду трактувати нечіткі та запутані положення ч.6 ст. 19, п.2 ч. 3 ст. 389 ЦПК України на свій розсуд, що призводить до маніпуляцій у питанні віднесення справи до малозначної під час вирішення питання про відкриття касаційного провадження на рішення судів попередніх інстанцій, у тому числі з мотивів участі у розгляді справи судді, якому був заявлений відвід».

2.9. Голова Верховної Ради України у письмовому поясненні, зокрема, зазначив:

— «поява правового інституту малозначних спорів у законодавчому регульованні національного цивільного процесуального права безпосередньо обумовлена про-

цесам гармонізації законодавства України із законодавством Європейського Союзу (далі — ЄС).

Регламент Європейського парламенту та Ради Європейського Союзу № 861/2007 від 11 липня 2007 року, передбачає такий різновид судових справ як загальновищеступний і такий, що є альтернативою стандартному судовому процесу розгляду справ у країнах ЄС, у яких з 1 січня 2009 року діє процедура розгляду дрібних позовів»;

— «встановлення Законом України „Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів“ № 2147-VIII законодавчих обмежень доступу до касаційної інстанції цілковито узгоджується з положеннями Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи К(95)5 від 7 лютого 1995 р. „Щодо введення в дію й поліпшення функціонування систем і процедур оскарження в цивільних і торговельних справах“»;

— «законодавець надав суду касаційної інстанції право використовувати такий фільтр допуску справ до касаційного перегляду цілком обґрунтовано. Таке регулювання повністю відповідає чинній редакції пункту 8 статті 129 Конституції України <...>. Таким чином, Основний Закон України відніс визначення випадків касаційного оскарження судового рішення до питань законодавчої доцільності, вирішення яких відносяться до виключних повноважень Верховної Ради України».

3. Розв'язуючи питання щодо конституційності пунктів 1, 5 частини шостої статті 19, пункту 2 частини третьої статті 389 Кодексу, Конституційний Суд України виходить із такого.

3.1. За Конституцією України права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави; утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави (перше, третє речення частини другої статті 3); «в Україні визнається і діє принцип верховенства права» (частина перша статті 8); громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом; не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками (частини перша, друга статті 24); права і свободи людини і громадянина захищає суд (частина перша статті 55); виключно закони України визначають, зокрема, судочинство (пункт 14 частини першої статті 92).

3.2. Конституційний Суд України у своїх рішеннях послідовно обстоює позицію, що: «правосуддя за своєю суттю визнається таким лише за умови, що воно відповідає вимогам справедливості і забезпечує ефективне поновлення в правах» (перше речення абзацу десятого пункту 9 мотивувальної частини Рішення від 30 січня 2003 року № 3-рп/2003); «право на судовий захист є гарантією реалізації інших конституційних прав і свобод, їх утвердження й захисту за допомогою правосуддя» (друге речення абзацу восьмого підпункту 2.1 пункту 2 мотивувальної частини Рішення від 23 листопада 2018 року № 10-р/2018); «приписи статті 8, частини першої статті 55 Конституції України зобов'язують державу гарантувати на законодавчому рівні кожному можливість реалізації його права на судовий захист. Законодавець має встановити такий обсяг права осіб на судовий захист, який забезпечував би його дієву реалізацію, а відмова судів у реалізації такої можливості може призвести до порушення га-

рантованого Конституцією України права на судовий захист» [перше, друге речення абзацу шостого пункту 2 мотивувальної частини Рішення від 6 квітня 2022 року № 2-р(II)/2022].

3.3. Приписи Конституції України та юридичні позиції Конституційного Суду України стосовно конституційних гарантій права на судовий захист посутньо співвідносні з приписами актів міжнародного права, зокрема статті 8 Усесвітньої декларації людських прав 1948 року, ухваленої Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй 10 грудня 1948 року, за якою «кожна людина має право на ефективне поновлення у правах компетентними національними судами в разі порушення її основоположних прав, наданих їй конституцією або законом».

За пунктом 1 статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (далі — Конвенція) кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, що його встановлено законом, який розв'яже спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального звинувачення; судові рішення проголошують публічно, але преса й громадськість можуть бути не допущені до зали засідань протягом усього судового розгляду або його частини в інтересах моралі, громадського порядку чи національної безпеки в демократичному суспільстві, якщо того вимагають інтереси неповнолітніх або захист приватного життя сторін, або — тією мірою, що визнана судом конче потрібною, — коли за особливих обставин публічність розгляду може зашкодити інтересам правосуддя.

Європейський суд із прав людини наголосив, що пункт 1 статті 6 Конвенції містить гарантії справедливого судочинства, одним із аспектів яких є доступ до суду, що «рівень доступу, наданий національним законодавством, має бути достатнім для забезпечення особи „правом на суд“ з огляду на принцип правовладдя в демократичному суспільстві. Для того, щоб право на доступ до суду було дієвим, особа повинна мати чітку практичну можливість оскаржити чин [акт], що становить втручання в її права» [рішення у справі *Bellet v. France* від 4 грудня 1995 року (заява № 23805/94), § 36].

3.4. Конституційний Суд України в Рішенні від 1 листопада 2023 року № 9-р(II)/2023 констатував, що у своїх конституційних провадженнях він «<...> зважає на надбання спільноти (*acquis communautaire*) у цілому та на відповідні предметові конституційного контролю окремі акти Європейського Союзу зокрема» (абзац перший підпункту 3.5 пункту 3 мотивувальної частини).

Європейський Парламент і Рада Європейського Союзу постановою від 11 липня 2007 року № 861/2007 затвердили Європейську процедуру розв'язання дрібних позовів у країнах ЄС (*The European Small Claims Procedure*) зі змінами (далі — Правила ESCP), що є альтернативою звичайному судовому процесові розгляду справ та застосовною з 1 січня 2009 року.

Правила ESCP визначають перелік позовів, що їх розглядають за процедурою розв'язання дрібних позовів, та види позовів, які не можуть бути розглянуті за цією процедурою, зокрема: щодо статусу або правоздатності фізичних осіб, режиму майнових відносин подружжя, аліментних зобов'язань, спадкування; щодо нерухомого майна, за винятком грошових вимог; трудові спори і справи щодо соціального забезпечення; банкрутство; арбітраж; порушення недоторканності приватного життя і прав, пов'язаних із особою.

Із Правил ESCP убачається, що метою запровадження процедури розв'язання дрібних позовів є покращення доступу до правосуддя, спрощення та скорочення строків розв'язання дрібних позовів за допомогою зниження судових витрат, забезпечення швидкості та спрощення процедури визнання та виконання судових рішень, ухвалених за Правилами ESCP.

4. Розв'язуючи питання щодо конституційності пунктів 1, 5 частини шостої статті 19 Кодексу, Конституційний Суд України виходить із того, що за частиною другою статті 129 Основного Закону України основними засадами судочинства є, зокрема: рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом (пункт 1); змагальність сторін та свобода в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості (пункт 3); гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами (пункт 6); розумні строки розгляду справи судом (пункт 7).

У частині п'ятій статті 131² Конституції України встановлено, що законом можуть бути визначені винятки щодо представництва в суді, зокрема у малозначних спорах.

Отже, Основним Законом України внормовано не лише основні засади судочинства, а й види судових спорів, до яких віднесено й малозначні спори.

4.1. Конституційний Суд України зазначив, що «однією із загальних засад українського конституційного ладу є гарантія звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина»; «законодавець має встановити такий обсяг права осіб на судовий захист, який забезпечував би його дієву реалізацію» [абзац другий, друге речення абзацу шостого пункту 2 мотивувальної частини Рішення від 6 квітня 2022 року № 2-р(II)/2022].

У Рішенні від 21 липня 2021 року № 5-р(II)/2021 Конституційний Суд України наголосив: «Сутнісний зміст права на судовий захист, що його встановлено частиною першою статті 55 Конституції України, слід визначати як у зв'язку з основними засадами судочинства, визначеними приписами частини другої статті 129 Конституції України, так і з урахуванням змісту права на справедливий суд, визначеного у статті 6 Конвенції та витлумаченого Європейським судом із прав людини» (абзац восьмий підпункту 2.1 пункту 2 мотивувальної частини).

Європейський суд із прав людини послідовно зазначає, що право на суд, гарантоване статтею 6 Конвенції, не є абсолютним; обмеження права, гарантованого статтею 6 Конвенції, не буде сумісним із пунктом 1 цієї статті, якщо воно не має правомірної мети та якщо немає розумної домірності між застосовними засобами та метою, що її прагнуть досягти [рішення у справі *Ashingdane v. the United Kingdom* від 28 травня 1985 року (заява № 8225/78), § 57]; домірність полягає в дотриманні справедливого балансу між вимогами загальних інтересів суспільства та вимогами захисту основоположних прав людини [рішення у справі *Scordino v. Italy* (№ 1) від 29 березня 2006 року (заява № 36813/97), § 93].

У рішенні у справі *Põnkä v. Estonia* від 8 листопада 2016 року (заява № 64160/11) Європейський суд із прав людини визнав, що держави-члени можуть вважати за доцільне запровадити спрощену процедуру розв'язання дрібних позовів порядком цивільного судочинства; така спрощена процедура може відповідати інтересам сторін, оскільки вона полегшує доступ до правосуддя, зменшує витрати, пов'язані з розглядом справи, та прискорює врегулювання спорів; суд також зауважив, що держави-члени можуть ухвалити рішення про те, що таку спрощену цивільну процедуру, як правило, мають проводити в рамках письмового провадження, якщо тільки суд не визнає за по-

трібне провести усне слухання або якщо одна зі сторін не звернеться з таким клопотанням; така спрощена процедура розв'язання дрібних позовів порядком цивільного судочинства безперечно має відповідати принципам справедливого судового розгляду, що їх гарантовано пунктом 1 статті 6 Конвенції (§ 30).

4.2. Конституційний Суд України констатує, що приписом частини п'ятої статті 131² Основного Закону України уконституйовано поняття «малозначні спори».

Конституційний Суд України зважає на те, що в пунктах 1, 5 частини шостої статті 19 Кодексу та інших статтях Кодексу застосовано термін «малозначні справи», а в частині п'ятій статті 131² Конституції України — термін «малозначні спори».

З аналізу приписів Кодексу випливає, що ці приписи розвивають, конкретизують та деталізують припис частини п'ятої статті 131² Конституції України щодо судового розгляду малозначних спорів.

4.3. На Конституції України ґрунтовано галузеве законодавство, яке розвиває, конкретизує й деталізує конституційні приписи.

За статтею 1 Кодексу його призначенням є, зокрема, установлення порядку здійснення цивільного судочинства.

Завданням цивільного судочинства є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ для ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави (частина перша статті 2 Кодексу).

Приписами Кодексу визначено основні засади цивільного судочинства, зокрема: верховенство права; повага до честі й гідності, рівність усіх учасників судового процесу перед законом та судом; пропорційність; обов'язковість судового рішення; забезпечення права на апеляційний перегляд справи, забезпечення права на касаційне оскарження судового рішення у випадках, установлених законом; розумність строків розгляду справи судом; неприпустимість зловживання процесуальними правами (частина третя статті 2).

Законом України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 3 жовтня 2017 року № 2147–VIII (далі — Закон № 2147) у Кодекс внесено зміни щодо внормування відносин із розгляду малозначних справ.

У Пояснювальній записці до проекту Закону України про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів (реєстр. № 6232), ухваленого як Закон № 2147, зазначено, що метою запровадження категорії малозначних справ є «нормативне врегулювання процесуальних механізмів, які мають забезпечити ефективний, справедливий, неупереджений та своєчасний захист прав і свобод особи в суді».

4.4. У частині шостій статті 19 Кодексу визначено, які цивільні справи є малозначними.

Оцінюючи пункти 1, 5 частини шостої статті 19 Кодексу на відповідність Конституції України, Конституційний Суд України зважає на те, що за частиною шостою статті 19 Кодексу ціна позову є одним із критеріїв для віднесення цивільної справи до категорії малозначних.

За пунктом 3 частини третьої статті 175 Кодексу позовна заява має містити, зокрема, зазначення ціни позову, якщо позов підлягає грошовому оцінюванню. Ціну позову визначають у позовах про стягнення грошових коштів сумою, яку стягують із урахуванням приписів статті 176 Кодексу в разі висунення позивачем майнових вимог.

За пунктом 1 частини четвертої статті 19 Кодексу визнання справи малозначною, за загальним правилом, має наслідком її розгляд у порядку спрощеного позовного провадження.

За статтею 275 Кодексу суд розглядає справи у порядку спрощеного позовного провадження протягом розумного строку, але не більше шістдесяті днів із дня відкриття провадження у справі.

Розгляд справи у порядку спрощеного позовного провадження здійснює суд за правилами, установленими Кодексом для розгляду справи у порядку загального позовного провадження, з особливостями, визначеними у главі 10 Кодексу, та без повідомлення сторін за наявними у справі матеріалами, за відсутності клопотання будь-якої зі сторін про інше (частини перша, п'ята статті 279 Кодексу).

4.5. До основних засад судочинства, визначених у частині другій статті 129 Конституції України, належить гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами (пункт 6).

За статтею 7 Кодексу розгляд справ у судах проводять усно і відкрито, крім випадків, визначених Кодексом (частина перша); будь-яка особа має право бути присутньою у відкритому судовому засіданні (перше речення частини другої).

За статтею 8 Кодексу ніхто не може бути позбавлений права на інформацію про дату, час і місце розгляду своєї справи або обмежений у праві отримання в суді усної або письмової інформації про результати розгляду його судової справи; будь-яка особа, яка не є учасником справи, має право на доступ до судових рішень у порядку, установленому законом (частина перша); інформація щодо суду, який розглядає справу, учасників справи та предмета позову, дати надходження позовної заяви (скарги) чи будь-якої іншої заяви або клопотання у справі, зокрема особи, яка подала таку заяву, ужитих заходів забезпечення позову та/або доказів, стадії розгляду справи, місця, дати і часу судового засідання, руху справи з одного суду до іншого є відкритою та підлягає невідкладному оприлюдненню на офіційному вебпорталі судової влади України в порядку, визначеному Положенням про Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему та/або положеннями, що визначають порядок функціонування її окремих підсистем (модулів) (частина третя).

Конституційний Суд України, установлюючи посутній зв'язок між приписами частини другої статті 129 Конституції України, що визначають такі основні засади судочинства, як гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами (пункт 6) і розумні строки розгляду справи судом (пункт 7), у контексті предмета конституційного контролю у цьому провадженні, виходить із того, що особа, яка реалізує своє конституційне право на судовий захист (стаття 55 Конституції України), передовсім заінтересована в додержанні розумних строків розгляду її справи судом. Водночас гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами є допоміжними юридичними явищами, що стосуються будь-якої особи.

Отже, додержання такої основної засади судочинства, як гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами, має бути узгоджене з іншими основними засадами судочинства, визначеними Конституцією України, зокрема розумними строками розгляду справи судом.

4.6. Досліджуючи правомірність мети запровадження в Кодексі категорії малозначних справ, Конституційний Суд України виходить із того, що визнання справи малозначною та, як наслідок, її розгляд, за загальним правилом, у порядку спрощеного позовного провадження є передумовою забезпечення додержання розумних строків розгляду справи судом — однієї з основних засад судочинства, визначених Конституцією України (пункт 7 частини другої статті 129).

Конституційний Суд України враховує, що, розв'язуючи процесуальне питання про розгляд справи в порядку спрощеного або загального позовного провадження, суд бере до уваги не лише ціну позову в цивільній справі, а й низку інших обставин: значення справи для сторін; обраний позивачем спосіб захисту; категорію та складність справи; обсяг та характер доказів у справі, зокрема чи потрібно у справі призначити експертизу, викликати свідків тощо; кількість сторін та інших учасників справи; чи становить розгляд справи значний суспільний інтерес; думку сторін щодо необхідності розгляду справи за правилами спрощеного позовного провадження (частина третя статті 274 Кодексу).

Статтями 274, 277 Кодексу встановлено розв'язання судом питання щодо розгляду справи в порядку спрощеного позовного провадження, зокрема: вказано на право позивача заявляти клопотання про такий порядок розгляду, зазначено про можливість надання відповідачем заперечень із цього питання, встановлено право суду на постановлення ухвали про перехід зі спрощеного позовного провадження до розгляду справи за правилами загального позовного провадження.

4.7. Конституційний Суд України зважає також на те, що скорочення строку розгляду справи судом та інші процесуальні особливості розв'язання малозначних спорів мають наслідком зниження судових витрат для особи, яка реалізує своє конституційне право на судовий захист, що в цілому полегшує доступ до правосуддя та саму можливість реалізації права, гарантованого приписами статті 55 Конституції України.

Крім того, приписи частини шостої статті 19 Кодексу, які визначають категорію малозначних справ та їх розгляд судами у порядку спрощеного позовного провадження, є узгодженими із застосовними в країнах ЄС приписами Правил ESCP, що визначають такий вид позовів, як дрібні, та встановлюють процедуру їх розв'язання у спрощеній процедурі.

У Правилах ESCP також визначено один із критеріїв для визнання позову дрібним — розмір позовних вимог не перевищує 5 000 євро (пункт 1 статті 2), що є співвідносним зі змістом приписів пунктів 1, 5 частини шостої статті 19 Кодексу.

Ураховуючи сукупність наведених міркувань, Конституційний Суд України висновок, що пункти 1, 5 частини шостої статті 19 Кодексу не суперечать частині першій статті 55, частині другій статті 129 Конституції України.

5. Автори клопотань, аргументуючи невідповідність Конституції України пунктів 1, 5 частини шостої статті 19 Кодексу, твердять про їх неконституційність не лише в аспекті визначення ними грошових критеріїв для віднесення цивільних справ до категорії малозначних, а й зазначають, що ці приписи є дискримінаційними з огляду на визначення в них значних розмірів ціни позову як критерію визнання справи малозначною.

Суб'єкти права на конституційну скаргу вважають, що внаслідок застосування судами пунктів 1, 5 частини шостої статті 19 Кодексу їхні справи було визнано мало-

значними, а тому їх було дискриміновано за ознакою майнового стану, що є порушенням передусім частини другої статті 24 Конституції України.

5.1. За Конституцією України «в Україні визнається і діє принцип верховенства права» (частина перша статті 8).

Принцип юридичної рівності внормовано статтею 24 Конституції України, за якою громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом (частина перша); не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками (частина друга).

5.2. Конституційний Суд України у своїх рішеннях сформулював юридичну позицію стосовно суті та змісту принципу юридичної рівності, що є значущою й для цього провадження: «Засада рівності усіх учасників судового процесу перед законом і судом забезпечує гарантії доступності правосуддя та реалізації права на судовий захист, закріпленого в частині першій статті 55 Конституції України. Ця засада є похідною від загального принципу рівності громадян перед законом, визначеного частиною першою статті 24 Основного Закону України, і стосується, зокрема, сфери судочинства. Рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом передбачає єдиний правовий режим, який забезпечує реалізацію їхніх процесуальних прав» (абзац перший підпункту 3.1 пункту 3 мотивувальної частини Рішення від 25 квітня 2012 року № 11-рп/2012).

Конституційний Суд України визнає допустимість обмеження конституційного принципу рівності за умови наявності правомірної, об'єктивно обґрунтованої мети, способи досягнення якої є належними та потрібними [абзац четвертий пункту 3 мотивувальної частини Рішення від 12 липня 2019 року № 5-р(І)/2019].

Отже, задля додержання вимог Конституції України приписи процесуального закону мають забезпечити рівні юридичні можливості процесуального характеру для всіх учасників судового процесу, а у разі встановлення приписами права процесуальних відмінностей застосовані в процесуальному законі юридичні засоби мають бути спрямованими на досягнення правомірної мети, ґрунтуватись на конституційних принципах правовладдя (верховенства права), юридичної рівності та домірності.

5.3. За статтею 14 Конвенції користування правами та свободами, визнаними в ній, має бути забезпечене без дискримінації на будь-якій із таких підстав, як стать, раса, колір шкіри, мова, релігія, політичні чи інші переконання, національне чи соціальне походження, належність до національних меншин, власність, станове походження, або за іншим статусом.

Європейський суд із прав людини зазначив, що «неоднаковість у ставленні є дискримінаційною, якщо бракує об'єктивних і обґрунтованих підстав; якщо немає правомірної мети або якщо бракує розумної домірності застосованих засобів меті, що її прагнуть досягти; Договірна Держава має певний простір обдумування (*a margin of appreciation*) у визначенні того, чи відмінності в інших схожих ситуаціях уможливають неоднакове ставлення та якою мірою (див. *Burden v. the United Kingdom GC*, № 13378/05, § 60, ECHR 2008)» [рішення у справі *Hämäläinen v. Finland* від 16 липня 2014 року (заява № 37359/09), § 108].

5.4. Згідно з частиною шостою статті 19 Кодексу справи, ціна позову в яких не перевищує ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб (пункт 1), та справи про захист прав споживачів, ціна позову в яких не перевищує двохсот п'ятдесяти розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб (пункт 5), є малозначними.

За статтею 1 Закону України «Про прожитковий мінімум» від 15 липня 1999 року № 966–XIV зі змінами прожитковий мінімум — це вартісна величина достатнього для забезпечення нормального функціонування організму людини та збереження його здоров'я набору продуктів харчування, а також мінімального набору непродовольчих товарів та мінімального набору послуг, потрібних для задоволення основних соціальних і культурних потреб особистості (частина перша).

Верховна Рада України, реалізуючи свої конституційні повноваження, в законах України про Державний бюджет України на конкретний календарний рік установлює розмір прожиткового мінімуму.

З огляду на те, що справи авторів клопотань суди розглядали в різні часові періоди з 2015 року до 2023 року, протягом цих років розмір прожиткового мінімуму змінювався, Конституційний Суд України вважає за доцільне використати у цьому конституційному провадженні розмір прожиткового мінімуму, установлений Верховною Радою України на 2023 рік.

За статтею 7 Закону України «Про Державний бюджет України на 2023 рік» від 3 листопада 2022 року № 2710–IX (далі — Закон № 2710) прожитковий мінімум для працездатних осіб становить 2 684 грн. Відповідно до статті 8 Закону № 2710 із 1 січня 2023 року мінімальну заробітну плату встановлено, зокрема, у місячному розмірі 6 700 грн.

Отже, за пунктом 1 частини шостої статті 19 Кодексу розмір ціни позову становить 268 400 грн, за пунктом 5 частини шостої статті 19 Кодексу — 671 000 грн.

5.5. Оцінюючи конституційність пунктів 1, 5 частини шостої статті 19 Кодексу, Конституційний Суд України вкотре наголошує на тому, що держава на виконання її головного конституційного обов'язку — утверджувати й забезпечувати права і свободи людини — має забезпечити дієвість цього конституційного припису.

Право на судовий захист, гарантоване статтею 55 Конституції України, та всі складники цього права, зокрема ті, що забезпечують доступ до суду та визначають обсяг і зміст процесуальних прав учасників процесуальних відносин, мають бути практичними та ефективними, а не теоретичними й ілюзорними.

5.6. Конституційний Суд України у цьому Рішенні висноває, що запровадження у цивільному судочинстві категорії малозначних справ має правомірну мету, що використання у пунктах 1, 5 частини шостої статті 19 Кодексу такого критерію для віднесення справи до категорії малозначних, як ціна позову, не суперечить приписам частини першої статті 55, частини другої статті 129 Конституції України.

Пункти 1, 5 частини шостої статті 19 Кодексу мають бути досліджені на предмет домірності та відсутності в них дискримінаційного змісту з огляду на визначені ними розміри ціни позову.

5.7. Конституційний Суд України наголошував, що «гарантована Конституцією України рівність усіх людей у їхніх правах і свободах означає конечність забезпечення їм рівних юридичних можливостей як матеріального, так і процесуального характе-

ру для реалізації однакових за змістом та обсягом прав і свобод. У державі, керованій правовладдям, звернення до суду є універсальним механізмом захисту прав, свобод та законних інтересів фізичних і юридичних осіб, а додержання загальних принципів рівності громадян перед законом та заборони дискримінації, що їх визначено приписами частин першої, другої статті 24 Конституції України, є неодмінним складником реалізації права на судовий захист» [абзац третій підпункту 3.1 пункту 3 мотивувальної частини Рішення від 6 квітня 2022 року № 2-р(II)/2022].

У Рішенні від 19 квітня 2023 року № 4-р(II)/2023 Конституційний Суд України послідовно обстоює юридичну позицію, за якою «„верховенство права“ (правовладдя) вимагає, щоб утручання в конституційні права і свободи людини завжди було домірним» (абзац перший підпункту 2.2 пункту 2 мотивувальної частини).

Отже, установлення у процесуальному законі розміру ціни позову як критерію для віднесення справи до категорії малозначних має бути ґрунтовано на принциповій домірності, що зобов'язує державу визначити в Кодексі такий розмір ціни позову, який не буде надмірним для обраної мети та не спотворить розуміння справи як малозначної для особи.

5.8. Конституційний Суд України вважає, що держава, реалізуючи свій розсуд щодо встановлення у процесуальному законі розміру ціни позову як критерію для віднесення справи до категорії малозначних, має обов'язок додержуватись конституційних принципів та зважати на вимогу правомірності мети під час застосування такого юридичного засобу віднесення цивільних справ до категорії малозначних, як ціна позову, та додержуватись принципу домірності.

Конституційний Суд України зауважує, що визначені в частині шостій статті 19 Кодексу розміри ціни позову як критерії віднесення справи до категорії малозначних у сумі 268 400 грн (пункт 1) та 671 000 грн (пункт 5) є не лише значними, а й перевищують установлені в законі розміри прожиткового мінімуму для працездатних осіб та мінімальної заробітної плати.

Визначений у пункті 1 частини шостої статті 19 Кодексу розмір ціни позову перевищує 40 мінімальних заробітних плат та дорівнює 8 рокам одержання особою виплат у разі, якщо ці виплати дорівнюватимуть розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб. За пунктом 5 частини шостої статті 19 Кодексу ціна позову перевищує 100 мінімальних заробітних плат та дорівнює 20 рокам одержання особою виплат у розмірі прожиткового мінімуму для працездатних осіб.

Конституційний Суд України зазначає, що Кодекс не містить приписів, які в будь-який спосіб умотивовували б домірність визначення у пунктах 1, 5 частини шостої статті 19 Кодексу саме таких розмірів ціни позову.

Отже, Конституційний Суд України вважає, що визначені в пунктах 1, 5 частини шостої статті 19 Кодексу розміри ціни позову як критерій віднесення справи до категорії малозначних не відповідають розумінню справи та спору в ній як малозначного.

5.9. Досліджуючи пункти 1, 5 частини шостої статті 19 Кодексу, Конституційний Суд України також зауважує, що згідно з Правилами ESCP процедуру розв'язання дрібних позовів застосовують у разі, коли розмір позовних вимог не перевищує 5 000 євро (пункт 1 статті 2).

Водночас згідно з пунктом 1 частини шостої статті 19 Кодексу за офіційним курсом Національного банку України ціна позову становить 6 801 євро, а відповідно до пункту 5 частини шостої цієї ж статті Кодексу — 17 002 євро.

Отже, приписи пунктів 1, 5 частини шостої статті 19 Кодексу визначають грошовий критерій віднесення справ до категорії малозначних у розмірах, що перевищують аналогічний показник, установлений у Правилах ESCP.

5.10. Сукупність наведених міркувань дає Конституційному Судові України підстави для висновку, що приписи пунктів 1, 5 частини шостої статті 19 Кодексу, у яких визначено розміри ціни позову як критерії для віднесення справи до категорії малозначних, а саме сто (пункт 1) та двісті п'ятдесят (пункт 5) розмірів прожиткових мінімумів, не є належними засобами регулювання процесуальних відносин.

Ураховуючи наведене, Конституційний Суд України дійшов висновку, що пункти 1, 5 частини шостої статті 19 Кодексу суперечать частині першій статті 8 та частині другій статті 24 Конституції України.

6. Конституційний Суд України вважає за доцільне у цьому провадженні окремо оцінити конституційність пункту 5 частини шостої статті 19 Кодексу в іншому аспекті.

6.1. За Конституцією України «держава захищає права споживачів, здійснює контроль за якістю і безпечністю продукції та усіх видів послуг і робіт» (частина четверта статті 42); до повноважень Верховної Ради України належить, зокрема, «визначення засад внутрішньої і зовнішньої політики, реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору» (пункт 5 частини першої статті 85).

У Рішенні від 1 листопада 2023 року № 9-р(II)/2023 Конституційний Суд України дійшов висновку, що «дієвий та ефективний захист прав споживачів є одним зі способів виконання державою її головного конституційного обов'язку — утверджувати й забезпечувати права і свободи людини» (абзац перший підпункту 3.8 пункту 3 мотивувальної частини).

6.2. Відповідно до Угоди про асоціацію між Україною, з одного боку, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з другого боку, ратифікованої Законом України «Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони» від 16 вересня 2014 року № 1678-VII, сторони «співробітничать з метою забезпечення високого рівня захисту прав споживачів та досягнення сумісності між їхніми системами захисту прав споживачів» (стаття 415).

Конституційний Суд України зважає також на те, що за зведеною версією Договору про функціонування Європейського Союзу (*Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union*) від 1 березня 2020 року (1201E/TXT) (далі — Договір про ЄС) захист споживачів належить до основних ділянок компетенції, що її поділяють між собою Європейський Союз і держави-члени (пункт «f» частини другої статті 4).

Для підтримання інтересів споживачів та забезпечення високого рівня їхнього захисту Європейський Союз сприяє охороні здоров'я, безпеці та економічним інтересам споживачів, а також підтриманню їхнього права на поінформованість, обізнаність і створювання організацій для захисту їхніх інтересів (частина перша статті 169 розділу XV Договору про ЄС).

6.3. Конституційний Суд України з огляду на визначений в Основному Законі України стратегічний курс на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі наголошує на обов'язковості того, що Україна забезпечить високий рівень захисту прав споживачів через створення та функціонування механізму здійснення та захисту прав споживачів.

Складником такого механізму є юрисдикційна судова форма захисту прав споживачів, у межах якої споживачам має бути наданий доступ до правосуддя і забезпечена ефективність судового захисту їхніх прав та інтересів.

6.4. Законом України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України щодо вдосконалення порядку розгляду судових справ» від 15 січня 2020 року № 460-ІХ (далі — Закон № 460) частину шосту статті 19 Кодексу доповнено пунктом 5, за яким до категорії малозначних справ віднесено «справи про захист прав споживачів, ціна позову в яких не перевищує двохсот п'ятдесяти розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб».

Аналізуючи пункт 5 частини шостої статті 19 Кодексу, Конституційний Суд України керується тим, що визначений у ньому грошовий критерій ціни позову значно перевищує аналогічний критерій віднесення справ до категорії малозначних, установлений для всіх інших позивачів у пункті 1 частини шостої статті 19 Кодексу, — ціна позову не перевищує ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб.

Тобто з дня набрання чинності змінами, внесеними Законом № 460 до Кодексу, споживачі на підставі припису пункту 5 частини шостої статті 19 Кодексу в разі подання ними позову в порядку цивільного судочинства будуть у менш вигідній юридичній ситуації порівняно з іншими позивачами — учасниками цивільних процесуальних відносин.

6.5. Конституційний Суд України виходить із того, що за пунктом 14 частини першої статті 92 Конституції України виключно у законі визначають, зокрема, судочинство. Тобто Верховна Рада України повноважна ухвалювати закони, що вносять зміни до процесуальних відносин, проте зміст цих законів має відповідати вимогам Конституції України.

В Україні визнається і діє принцип верховенства права (частина перша статті 8 Конституції України).

У Рішенні від 18 червня 2020 року № 5-р(II)/2020 Конституційний Суд України зазначив, що «однією з вимог принципу верховенства права (правовладдя) є вимога юридичної визначеності (як принцип) <...>. Принцип юридичної визначеності є істотно важливим у питаннях <...> дієвості верховенства права (правовладдя)» (абзац перший підпункту 2.1.1 підпункту 2.1 пункту 2 мотивувальної частини).

В іншому рішенні Конституційний Суд України наголосив на тому, що «юридичну визначеність <...> слід розуміти не лише як право особи розраховувати на розумну та передбачну стабільність приписів актів права, чітке розуміння юридичних наслідків застосування таких приписів, а також як право особи на розумні очікування щодо послідовності та цілісності законотворчої діяльності Верховної Ради України як єдиного органу законодавчої влади в Україні» (абзац п'ятий пункту 4 мотивувальної частини Рішення від 23 грудня 2022 року № 3-р/2022).

Конституційний Суд України зважає на те, що поняття «юридична визначеність» згідно з міжнародними актами та документами означає, що «юридична визначеність

вимагає, щоб юридичні норми були зрозумілими й точними, а також, щоб їхньою метою було забезпечення передбачності ситуацій та правовідносин» [Доповідь про правовладдя, схвалена Європейською Комісією «За демократію через право» (Венеційська Комісія) на її 86-му пленарному засіданні, яке відбулося 25–26 березня 2011 року [CDL-AD(2011)003rev] (перше речення § 46)]; «брак сталості й послідовності законодавства <...> може вплинути на спроможність особи планувати свої дії. Проте сталість не є самоціллю: приписам права має бути властива спроможність пристосовуватись до умов, що змінюються. Приписи права можна змінювати, втім, за умов, що суспільство знає про це наперед і бере участь в обговоренні, а також що не буде шкідливих наслідків для правомірних сподівань» [Спеціальне дослідження Європейської Комісії «За демократію через право» (Венеційська Комісія) «Мірило правовладдя», CDL-AD(2016)007, пункт II.B.5.60].

6.6. Оцінюючи пункт 5 частини шостої статті 19 Кодексу, Конституційний Суд України визнає наявність у Верховної Ради України повноважень із ухвалення законів, які змінюють регулювання процесуальних відносин за участю споживачів. Проте законодавча діяльність Верховної Ради України з унесення таких змін та зміст відповідних законів мають відповідати конституційним вимогам, зокрема вимозі юридичної визначеності, в аспекті передбачності, умотивованості та послідовності в нормативному врегулюванні суспільних правовідносин.

Конституційний Суд України констатує, що приписи Кодексу та Закону № 460 не містять указівки на правомірну мету віднесення справ про захист прав споживачів до категорії малозначних та визначення ціни позову в цих справах у сумі, що становить двісті п'ятдесят розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб.

Не містить мотивування потреби у доповненні частини шостої статті 19 Кодексу пунктом 5 і Пояснювальна записка до проекту Закону України про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України щодо удосконалення перегляду судових рішень в апеляційному та касаційному порядку (реєстр. № 2314), ухваленого як Закон № 460.

6.7. З огляду на наведене Конституційний Суд України вважає, що пункт 5 частини шостої статті 19 Кодексу, за яким до категорії малозначних справ віднесено справи про захист прав споживачів, ціна позову в яких не перевищує двохсот п'ятдесяти розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб, не відповідає вимозі юридичної визначеності, конституційним приписам і міжнародним зобов'язанням України щодо забезпечення високого рівня захисту прав споживачів.

Ураховуючи наведене, Конституційний Суд України дійшов висновку, що пункт 5 частини шостої статті 19 Кодексу суперечить частині першої статті 8, частині четвертій статті 42, пункту 5 частини першої статті 85 Конституції України.

7. Розв'язуючи питання щодо конституційності пункту 2 частини третьої статті 389 Кодексу, Конституційний Суд України виходить із того, що права і свободи людини і громадянина захищає суд (частина перша статті 55 Основного Закону України).

За частиною першою статті 92 Конституції України виключно у законах України визначено, зокрема, судоустрій та судочинство (пункт 14).

Верховний Суд є найвищим судом у системі судоустрою України (частина третя статті 125 Конституції України).

У частині другій статті 129 Основного Закону України визначено низку основних засад судочинства, зокрема обов'язковість судового рішення (пункт 9).

За статтею 129¹ Конституції України судові рішення є обов'язковим до виконання (друге речення частини першої).

7.1. За пунктом 8 частини другої статті 129 Конституції України основними засадами судочинства є забезпечення права на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках — на касаційне оскарження судового рішення.

Конституційний Суд України, здійснюючи передувальний конституційний контроль проекту конституційних поправок, які були внесені до Конституції України Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 2 червня 2016 року № 1401–VIII, у своєму Висновку від 20 січня 2016 року № 1-в/2016 зазначив, що «особі має бути гарантовано право на перегляд її справи судом апеляційної інстанції. Після апеляційного розгляду справи сторони судового процесу можуть бути наділені правом оскаржити судові рішення першої та апеляційної інстанції до суду касаційної інстанції у випадках, визначених законом, що сприятиме забезпеченню реалізації принципу верховенства права» (абзац другий підпункту 3.6.3 підпункту 3.6 пункту 3 мотивувальної частини).

У Рішенні від 17 червня 2020 року № 4-р(II)/2020 Конституційний Суд України наголосив, що «хоча обсяг розсуду законодавця при встановленні системи судоустрою, процедури оскарження, підстав для скасування або зміни судових рішень судами вищих інстанцій, повноважень судів вищих інстанцій є широким, законодавець повинен, здійснюючи відповідне регулювання, виходити з конституційних принципів і цінностей та відповідних міжнародних зобов'язань України, зокрема щодо ефективного судового захисту прав і свобод людини і громадянина» (друге речення абзацу п'ятого підпункту 3.2 пункту 3 мотивувальної частини).

7.2. У статті 6 Конвенції гарантовано право на суд, одним зі складників якого є право на доступ до суду.

Право на доступ до суду не є абсолютним; за своїм змістом воно може бути обмеженим, особливо щодо умов прийнятності скарги на рішення; однак такі обмеження не можуть упливати на реалізацію цього права в такий спосіб або до такої міри, щоб саму суть права було порушено; ці обмеження мають відповідати правомірній меті, має бути розумний ступінь домірності між застосовними засобами і метою, що її прагнуть досягти [рішення Європейського суду з прав людини у справі *Мушта проти України / Mushta v. Ukraine* від 18 листопада 2010 року (заява № 8863/06), § 37].

Європейський суд із прав людини зазначив, що застосовування статті 6 Конвенції до апеляційних та касаційних судів має залежати від характерних рис відповідного провадження, а також має бути врахована цілісність проваджень, що їх здійснюють у національному праволаді (*legal order*), й роль касаційного суду у них (див., наприклад, рішення у справі *Monnell and Morris v. the United Kingdom* від 2 березня 1987 року, серія А, № 115, с. 22, § 56, і рішення у справі *Helmets v. Sweden* від 29 жовтня 1991 року, серія А, № 212-А, с. 15, § 31) [рішення у справі *Мельник проти України / Melnyk v. Ukraine* від 28 березня 2006 року (заява № 23436/03), § 24].

7.3. За підпунктом «с» пункту 7 Рекомендації № R(95)5 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо введення в дію й поліпшення функціонування систем і процедур оскарження в цивільних і торговельних справах, ухваленої на його

528-му засіданні 7 лютого 1995 року, скарги до суду третьої інстанції мають подавати щодо тих справ, третій судовий розгляд яких доцільний, наприклад справ, які розвиватимуть право або сприятимуть однаковому тлумаченню закону; вони також можуть бути обмежені скаргами у тих справах, де питання права мають загальне суспільне значення; від особи, яка подає скаргу, слід вимагати обґрунтування підстав, за яких розгляд її справи сприятиме досягненню таких цілей.

7.4. Оцінюючи конституційність пункту 2 частини третьої статті 389 Кодексу, Конституційний Суд України виходить із того, що згідно з приписами Основного Закону України, юридичними позиціями Конституційного Суду України, що є співвідносними з приписами Конвенції та практикою Європейського суду з прав людини, право на касаційне оскарження судових рішень не є абсолютним.

Приписи Кодексу можуть установлювати обмеження на реалізацію права на касаційне оскарження судових рішень, однак такі обмеження мають бути ґрунтовані на приписах права, що є зрозумілими за своїм змістом і передбачними за наслідками застосування, та мати правомірну мету й бути домірними.

7.5. За статтями 25, 388 Кодексу судом касаційної інстанції у цивільних справах є Верховний Суд, який переглядає в касаційному порядку судові рішення, ухвалені судами першої та апеляційної інстанцій.

Згідно з частиною першою статті 389 Кодексу учасники справи, а також особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси та (або) обов'язки, мають право оскаржити у касаційному порядку визначені в Кодексі рішення (рішення, постанови, ухвали) судів першої та апеляційної інстанцій, що набули законної сили.

За частиною другою статті 389 Кодексу підставою для касаційного оскарження судових рішень є неправильне застосування судом норм матеріального права чи порушення норм процесуального права.

Отже, у касаційному порядку може бути здійснений перегляд судових рішень, ухвалених судами першої та апеляційної інстанцій, проте лише у випадках, визначених Кодексом.

7.6. Припис пункту 8 частини другої статті 129 Основного Закону України перебуває у посутньому зв'язку з іншими конституційними приписами, зокрема приписом частини першої статті 8 Конституції України щодо дієвості принципу правовладдя (верховенства права).

Європейський суд із прав людини у цьому контексті зазначив, що «право на справедливий судовий розгляд, гарантоване пунктом 1 статті 6 Конвенції, слід тлумачити в контексті преамбули Конвенції, яка, зокрема, проголошує правовладдя як складову частину спільної спадщини Договірних Держав. Одним із основоположних аспектів правовладдя є принцип юридичної визначеності, згідно з яким у разі остаточного розв'язання спору судами їхнє рішення не можна ставити під сумнів (див. рішення у справі *Brunarescu v. Romania* [GC], (заява № 28342/95), § 61, ECHR 1999-VII)» [рішення у справі *Христов проти України / Khristov v. Ukraine* від 19 лютого 2009 року (заява № 24465/04), § 33].

У своїх рішеннях Європейський суд із прав людини неодноразово наголошував, що перегляд не може бути прихованою апеляцією, а лише можливість існування двох поглядів на питання не є підставою для повторного розгляду; відступи від цього

принципу виправдані, тільки якщо вони потрібні в обставинах суттєвого та переконливого характеру [рішення у справі *Ryabykh v. Russia* від 24 липня 2003 року (заява № 52854/99), § 52]; жодна зі сторін не має права вимагати перегляду остаточного та обов'язкового рішення суду просто тому, що вона хоче досягти мети щодо нового слухання справи та нового її розв'язання [рішення у справі *Пономарьов проти України / Ponomaryov v. Ukraine* від 3 квітня 2008 року (заява № 3236/03), § 40].

Європейський суд із прав людини послідовно обстоює позицію, що для розуміння змісту обмежень права на доступ до суду, гарантованого статтею 6 Конвенції, є потреба у врахуванні ролі касаційних судів та визнанні того, що умови прийнятності касаційної скарги щодо питань права можуть бути суворіші, ніж для звичайної скарги; застосування визначеного у національному праві критерію *ratione valoris* для подання скарг до Верховного Суду є правомірною та обґрунтованою процесуальною вимогою з огляду на саму суть повноважень Верховного Суду щодо розгляду лише справ відповідного рівня значущості [див., наприклад, рішення у справі *Levages Prestations Services v. France* від 23 жовтня 1996 року (заява № 21920/93), § 45; рішення у справі *Brualla Gómez de la Torre v. Spain* від 19 грудня 1997 року (заява № 26737/95), § 36, § 37, Reports 1997-VIII; рішення у справі *Kozlica v. Croatia* від 2 листопада 2006 року (заява № 29182/03), § 32, § 33; рішення у справі *Jovanović v. Serbia* від 2 жовтня 2012 року (заява № 32299/08), § 48; рішення у справі *Shatoyan v. Armenia* від 7 липня 2015 року (заява № 18499/08), § 29; рішення у справі *Zubac v. Croatia* від 5 квітня 2018 року (заява № 40160/12), § 83, § 84].

7.7. Конституційний Суд України виходить із того, що додержання принципу остаточності судового рішення (*res judicata*) є надважливим для забезпечення поваги до суду, його рішень та дієвості всієї системи правосуддя в державі, керованій правовладдям.

«*Res judicata* означає: коли за апеляційною скаргою ухвалено остаточне рішення, то подальші звернення <...> неможливі. Слід визнавати остаточні рішення і дотримуватись їх, за винятком того, що є незаперечні підстави для їх перегляду» [Спеціальне дослідження Європейської Комісії «За демократію через право» (Венеційська Комісія) «Мірило правовладдя», CDL-AD(2016)007, пункт II.B.8.63].

Додержання принципу остаточності судового рішення (*res judicata*) полягає, зокрема, у тому, що жоден із учасників справи або інших юридично заінтересованих у розгляді справи осіб не має права вимагати касаційного перегляду остаточного та обов'язкового судового рішення лише для повторного слухання справи та ухвалення нового судового рішення.

Конституційний Суд України вважає, що чинне врегулювання у Кодексі процесуальних відносин із касаційного перегляду у цивільних справах судових рішень, ухвалених судами першої та апеляційної інстанцій, узгіднено з приписом пункту 8 частини другої статті 129 Основного Закону України та відповідає ролі Верховного Суду не лише як суду касаційної інстанції у цивільних справах, а й як найвищого суду в системі судоустрою України (частина третя статті 125 Конституції України).

Верховний Суд як суд касаційної інстанції у цивільних справах із перегляду в касаційному порядку судових рішень, ухвалених судами першої та апеляційної інстанцій, має виконувати повноваження щодо усунення порушень норм матеріального та/або процесуального права, виправлення судових помилок і недоліків, а не нового розгляду справи та нівелювання ролі судів першої та апеляційної інстанцій у чиненні правосуддя та розв'язанні цивільних спорів.

7.8. Оцінюючи конституційність пункту 2 частини третьої статті 389 Кодексу, Конституційний Суд України також зважає на те, що перегляд у касаційному порядку судових рішень, ухвалених судами першої та апеляційної інстанцій, матиме наслідком збільшення судових витрат і тривалості розгляду цивільних справ, які за критерієм ціни позову або іншим критерієм визнані малозначними. Зазначені обставини знижують ефективність касаційного перегляду — одного зі складників механізму судового захисту.

Тому вноормування процесуальних відносин у спосіб визначення в Кодексі підстав для касаційного перегляду судових рішень, ухвалених судами першої та апеляційної інстанцій, можливе як виняток і лише у разі, коли це обумовлено потребами, що є значущими для дієвості та ефективності правосуддя, зокрема потребою розв'язання Верховним Судом як найвищим судом у системі судоустрою України складного юридичного питання, яке має фундаментальне значення для формування судами єдиної правозастосовної практики.

7.9. Конституційний Суд України вважає, що припис пункту 2 частини третьої статті 389 Кодексу, що встановлює один із «фільтрів» для касаційного перегляду судових рішень, ухвалених судами першої та апеляційної інстанцій, — визнання справи малозначною — є зрозумілим за змістом та передбачним за наслідками застосування.

Зазначений припис Кодексу також має правомірну мету — додержання принципу остаточності судового рішення (*res judicata*) як одного з аспектів вимоги юридичної визначеності.

7.10. Оцінюючи конституційність пункту 2 частини третьої статті 389 Кодексу в аспекті домірності використаних у ньому юридичних засобів, що встановлюють «фільтр» для касаційного перегляду судових рішень, ухвалених судами першої та апеляційної інстанцій, Конституційний Суд України зважає на те, що безпосередньо в підпунктах «а»–«г» цього пункту визначено випадки, за яких касаційне провадження має бути відкрите попри те, що справу визнано малозначною.

Такими випадками, що їх визначено в пункті 2 частини третьої статті 389 Кодексу, є, зокрема, наявність у касаційній скарзі питання права, що має фундаментальне значення для формування єдиної правозастосовної практики (підпункт «а»); значний суспільний інтерес або винятковість її значення для учасника справи, який подає касаційну скаргу (підпункт «в»); віднесення судом першої інстанції справи до категорії малозначних помилково (підпункт «г»).

Отже, установлений у пункті 2 частини третьої статті 389 Кодексу такий «фільтр» для касаційного перегляду судових рішень, ухвалених судами першої та апеляційної інстанцій, як малозначність справи, не є непереборною перешкодою для доступу особи до суду касаційної інстанції. Тому пункт 2 частини третьої статті 389 Кодексу містить домірні засоби законодавчого вноормування процесуальних відносин щодо відкриття касаційного провадження у малозначних справах.

Ураховуючи наведене, Конституційний Суд України висновує, що пункт 2 частини третьої статті 389 Кодексу не суперечить частині першій статті 8, пунктам 8, 9 частини другої статті 129, частині першій статті 129¹ Конституції України.

8. За частиною другою статті 152 Конституції України та статтею 91 Закону України «Про Конституційний Суд України» закони, інші акти або їх окремі норми, визнані неконституційними, утрачають чинність із дня ухвалення Конституційним Судом

України рішення про їх неконституційність, якщо інше не встановлено самим рішенням, але не раніше дня його ухвалення.

Установивши невідповідність Конституції України (неконституційність) пунктів 1, 5 частини шостої статті 19 Кодексу, Конституційний Суд України задля забезпечення ефективності здійснення цивільного судочинства та надання Верховній Раді України строку на внесення змін до Кодексу вважає за потрібне відтермінувати втрату чинності цими приписами.

Верховна Рада України має привести нормативне регулювання, установлене пунктами 1, 5 частини шостої статті 19 Кодексу, що визнані неконституційними, у відповідність до Конституції України та цього Рішення.

Ураховуючи викладене та керуючись статтями 147, 150, 151¹, 151², 152, 153 Конституції України, на підставі статей 7, 32, 36, 65, 67, 74, 84, 88, 89, 91, 92, 94, 97 Закону України «Про Конституційний Суд України»

Конституційний Суд України **у х в а л и в:**

1. Визнати таким, що відповідає Конституції України (є конституційним), пункт 2 частини третьої статті 389 Цивільного процесуального кодексу України.

2. Визнати такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними), пункти 1, 5 частини шостої статті 19 Цивільного процесуального кодексу України.

3. Пункти 1, 5 частини шостої статті 19 Цивільного процесуального кодексу України, визнані неконституційними, утрачають чинність через шість місяців із дня ухвалення Конституційним Судом України цього Рішення.

4. Верховній Раді України привести нормативне регулювання, установлене пунктами 1, 5 частини шостої статті 19 Цивільного процесуального кодексу України, у відповідність до Конституції України та цього Рішення.

5. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим, остаточним та таким, що не може бути оскаржено.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у «Віснику Конституційного Суду України».

ДРУГИЙ СЕНАТ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Summary to the Decision of the Constitutional Court of Ukraine No. 10-r(II)/2023 dated November 22, 2023 in the case upon the constitutional complaints of Olha Doroshko, Mykyta Yevstifeiev, Ivan Kushaba, and Volodymyr Yakimenko on the conformity of Articles 19.6.1, 19.6.5, 389.3.2 of the Civil Procedure Code of Ukraine with the Constitution of Ukraine (constitutionality) (on guaranteeing the right to judicial protection in minor disputes)

O. Doroshko, M. Yevstifeiev, I. Kushaba, V. Yakimenko appealed to the Constitutional Court to verify the compliance of Articles 19.6.1, 19.6.5, 389.3.2 of the Civil Procedure Code (hereinafter — the Code) with the Constitution of Ukraine (constitutionality).

According to Articles 19.6.1, 19.6.5 of the Code, for the purposes of the Code, minor cases are:

«1) cases in which the value of the claim does not exceed one hundred of the subsistence minimum for able-bodied persons;

<...>

5) cases on the protection of consumer rights, in which the value of the claim does not exceed two hundred and fifty amounts of the subsistence minimum for able-bodied persons».

According to Article 389.3.2 of the Code, the following are not subject to cassation appeal:

«2) court decisions in minor cases and in cases with a claim value not exceeding two hundred and fifty amounts of the subsistence minimum for able-bodied persons, except in cases where:

a) the cassation appeal concerns the matter of law that is of fundamental importance for the formation of a unified law enforcement practice;

b) a person who files a cassation appeal, in accordance with this Code, is deprived of the opportunity to refute the circumstances established by the contested court decision, when considering another case;

c) the case is of significant public interest or is of exceptional importance for the party to the case who files a cassation appeal;

d) the court of first instance mistakenly classified the case as minor one».

The Fundamental Law regulates not only the basic principles of judicial proceedings, but also the types of litigation, including minor disputes.

Article 131-2.5 of the Fundamental Law establishes the concept of «minor disputes».

The Constitutional Court takes into account the fact that Articles 19.6.1, 19.6.5 of the Code and other articles of the Code use the term «minor cases», and Article 131-2.5 of the Constitution uses the term «minor disputes».

From the analysis of the provisions of the Code, it follows that these provisions develop, specify and detail the provision of Article 131-2.5 of the Constitution regarding the judicial review of minor disputes.

Evaluating Articles 19.6.1, 19.6.5 of the Code for compliance with the Constitution, the Constitutional Court takes into account the fact that, according to Article 19.6 of the Code, the value of the claim is one of the criteria for classifying a civil case as minor one.

According to Article 175.3.3 of the Code, the statement of claim must contain, in particular, an indication of the value of the claim, if the claim is subject to a monetary assessment.

According to Article 19.4.1 of the Code, recognition of a case as minor one, as a general rule, results in its consideration in the order of simplified legal proceedings.

According to Article 275 of the Code, a court considers cases in the order of simplified legal proceedings within a reasonable period of time, but not more than sixty days from the day of the initiating of the proceedings in the case.

Consideration of the case in the order of simplified claim proceedings is carried out by the court in accordance with the rules established by the Code for consideration of the case in the order of general claim proceedings, with the features defined in Chapter 10 of the Code, and without notification of the parties based on the materials available in the case, in the absence of a request from any of the parties about other things (Articles 279.4, 279.5 of the Code).

The Constitutional Court, establishing the substantial relationship between Article 129.2 of the Constitution, which defines such basic principles of judicial proceedings as the publicity of the judicial process and its full recording by technical means (paragraph 6) and reasonable terms of consideration of the case by the court (paragraph 7), in the context of the subject of constitutional review in this proceeding, it follows from the fact that a person exercising his constitutional right to judicial protection (Article 55 of the Constitution) is primarily interested in observing a reasonable period of time for the court to consider his case.

The Constitutional Court takes into account that, when resolving the procedural issue of consideration of the case in the order of simplified or general legal proceedings, the court takes into account not only the value of the claim in a civil case, but also a number of other circumstances.

The Constitutional Court also takes into account the fact that the shortening of the time period for court consideration and other procedural features of the resolution of minor disputes have the effect of reducing court costs for a person who exercises his constitutional right to judicial protection, which in general facilitates access to justice and the very possibility of exercising it the right guaranteed by the provisions of Article 55 of the Constitution.

In this Decision, the Constitutional Court of Ukraine concludes that the introduction of the category of minor cases in civil proceedings has a legitimate purpose, that the application in Articles 19.6.1, 19.6.5 of the Code of such a criterion for assigning a case to the category of minor cases, such as the value of the claim, does not contradict the provisions of the Articles 55.1, 129.2 of the Constitution.

The state, exercising its discretion to establish in the procedural law the amount of the value of the claim as a criterion for classifying the case as a minor one, is obliged to adhere to constitutional principles and take into account the requirement of the legitimacy of the purpose when applying such a legal means of classifying civil cases as minor, such as the value of a claim, and adhere to the principle of proportionality.

The Constitutional Court considers that the amount of the claim value defined in Articles 19.6.1, 19.6.5 of the Code as a criterion for assigning the case to the category of minor one does not correspond to the understanding of the case and the dispute in it as minor.

Evaluating Article 19.6.5 of the Code, the Court recognises the presence for the Verkhovna Rada of Ukraine of the powers to adopt laws that change the regulation of procedural relations involving consumers. However, the legislative activity of the Verkhovna Rada of Ukraine to introduce such changes and the content of the relevant laws must meet the constitutional requirements, in particular the requirement of legal certainty in the aspect of predictability, motivation, and consistency of legislative regulation of social legal relations.

The Court considers that Article 19.6.5 of the Code, whereby the cases on the protection of consumer rights, in which the value of the claim does not exceed two hundred and fifty amounts of the subsistence minimum for able-bodied persons, are classified as minor cases, does not meet the requirement of legal certainty and is inconsistent with the constitutional provisions and international commitments of Ukraine to ensure a high level of consumer rights protection.

The provisions of the Code may establish restrictions on the exercise of the right to cassation appeal of court decisions, but such restrictions must be based on the provisions

of the law, which are clear in their content and predictable in the consequences of their application, and have a legitimate purpose and be proportionate.

Compliance with the principle of finality of the court decision (*res judicata*) is essential to ensure respect for the court, its decisions and the effectiveness of the entire justice system in a state governed by the rule of law; compliance with the principle of finality of the court decision (*res judicata*) consists, in particular, in the fact that none of the participants in the case or other persons legally interested in the consideration of the case has the right to demand a cassation review of a final and binding court decision only for the re-hearing of the case and the adoption of a new one court decision.

Review in the cassation procedure of court decisions delivered by the courts of the first and appellate instances will result in an increase in court costs and duration of consideration of civil cases that are recognised as minor ones by the criterion of the value of the claim or another criterion. The mentioned circumstances reduce the effectiveness of cassation review — one of the components of the mechanism of judicial protection.

Therefore, the regulation of procedural relations in the manner of determining in the Code the grounds for cassation review of court decisions delivered by courts of first instance and appellate instance is possible as an exception and only in the case when it is determined by needs that are significant for the effectiveness and efficiency of justice, in particular, the need for a decision by the Supreme Court as the highest court in the judicial system of Ukraine on a complex legal issue, which is of fundamental importance for the formation of uniform law enforcement practice by the courts.

Such a «filter» established in Article 389.3.2 of the Code for cassation review of court decisions delivered by courts of first instance and appeals, such as the insignificance of the case, is not an insurmountable obstacle for a person's access to the court of cassation.

Thus, the Constitutional Court declared Article 389.3.2 of the Civil Procedure Code as conforming to the Constitution (constitutional).

Articles 19.6.1, 19.6.5 of the Code of Civil Procedure are declared as not in conformity with the Constitution (are unconstitutional), they will expire six months after declaring this Decision by the Constitutional Court.

The Verkhovna Rada of Ukraine shall bring the normative regulation established by Articles 19.6.1, 19.6.5 of the Civil Procedure Code of Ukraine into compliance with the Constitution and this Decision.

References:

Decisions of the Constitutional Court of Ukraine:

No. 3-rp/2003 dated January 30, 2003;

No. 11-rp/2012 dated April 25, 2012;

No. 10-r/2018 dated November 23, 2018;

No. 5-r(I)/2019 dated July 12, 2019;

No. 4-r(II)/2020 dated June 17, 2020;

No. 5-r(II)/2020 dated June 18, 2020;

No. 5-r(II)/2021 dated July 21, 2021;

No. 2-r(II)/2022 dated April 6, 2022;

No. 3-r/2022 dated December 23, 2022;

No. 4-r(II)/2023 dated April 19, 2023;

No. 9-r(II)/2023 dated November 1, 2023.

Opinion of the Constitutional Court of Ukraine:
No. 1-v/2016 dated January 20, 2016.

The Universal Declaration of Human Rights of 1948, adopted by the General Assembly of the United Nations on December 10, 1948;

Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms of 1950;

Resolution of the European Parliament and the Council of the European Union dated July 11, 2007 No. 861/2007 on the approval of the European Small Claims Procedure in EU countries, as amended;

Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union dated March 1, 2020 (1201E/TXT);

Rule of Law Report adopted by the European Commission for Democracy through Law (Venice Commission) at its 86th Plenary Session held on 25–26 March 2011 [CDL-AD(2011)003rev];

European Commission Special Study For Democracy through Law (Venice Commission) «Rule of Law Checklist», CDL-AD(2016)007;

Recommendation No. R(95)5 of the Committee of Ministers of the Council of Europe to member states regarding the implementation and improvement of the functioning of systems and procedures for appeals in civil and commercial cases, adopted at its 528th meeting on February 7, 1995.

Judgments of the European Court of Human Rights in the cases:

Bellet v. France of December 4, 1995 (application No. 23805/94);

Ashingdane v. the United Kingdom of May 28, 1985 (application No. 8225/78);

Scordino v. Italy (No. 1) of March 29, 2006 (application No. 36813/97);

Pönkä v. Estonia of November 8, 2016 (application No. 64160/11);

Burden v. the United Kingdom GC (application No. 13378/05);

Hämäläinen v. Finland of July 16, 2014 (application No. 37359/09);

Mushta v. Ukraine of November 18, 2010 (application No. 8863/06);

Monnell and Morris v. the United Kingdom of March 2, 1987;

Helmers v. Sweden of October 29, 1991;

Melnyk v. Ukraine of March 28, 2006 (application No. 23436/03);

Brumarescu v. Romania [GC], (application No. 28342/95);

Khristov v. Ukraine of February 19, 2009 (application No. 24465/04);

Ryabykh v. Russia of July 24, 2003 (application No. 52854/99);

Ponomaryov v. Ukraine of April 3, 2008 (application No. 3236/03);

Levages Prestations Services v. France of October 23, 1996 (application No. 21920/93);

Brualla Gómez de la Torre v. Spain of December 19, 1997 (application No. 26737/95);

Kozlica v. Croatia of November 2, 2006 (application No. 29182/03);

Jovanović v. Serbia of October 2, 2012 (application No. 32299/08);

Shamoyan v. Armenia of July 7, 2015 (application No. 18499/08);

Zubac v. Croatia of April 5, 2018 (application No. 40160/12).

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

РІШЕННЯ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

ДРУГИЙ СЕНАТ

у справі за конституційною скаргою
Лужинецького Анатолія Олександровича
щодо відповідності Конституції України (конституційності)
окремих приписів частини першої статті 111
Кримінально-виконавчого кодексу України
(щодо особистого і сімейного життя особи, засудженої
до довічного позбавлення волі)

Київ
20 грудня 2023 року
№ 11-р(II)/2023

Справа № 3-72/2023(145/23)

Другий сенат Конституційного Суду України у складі:

Головатий Сергій Петрович (голова засідання),
Городовенко Віктор Валентинович (доповідач),
Лемак Василь Васильович,
Мойсик Володимир Романович,
Первомайський Олег Олексійович,
Юровська Галина Валентинівна,

розглянув на пленарному засіданні справу за конституційною скаргою Лужинецького Анатолія Олександровича щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих приписів частини першої статті 111 Кримінально-виконавчого кодексу України.

Заслухавши суддю-доповідача Городовенка В.В. та дослідивши матеріали справи,

Конституційний Суд України
у с т а н о в и в:

1. Лужинецький А.О. звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням визнати такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними), окремим приписам частини першої статті 111 Кримінально-виконавчого кодексу України (далі — Кодекс), згідно з якими засудженим, яких тримають у виправних колоніях мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання, дільницях соціальної реабілітації виправних колоній мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання і дільницях соціальної реабілітації виправних колоній середнього рівня безпеки та

виховних колоніях, дозволено короточасні виїзди за межі колонії на території України на строк не більше семи діб, без урахування часу, потрібного для проїзду в обидва боки (не більше трьох діб), у зв'язку з винятковими особистими обставинами, зокрема такою, як «смерть або тяжка хвороба близького родича, що загрожує життю хворого».

1.1. Зі змісту конституційної скарги та долучених до неї матеріалів убачається таке.

Лужинецький А.О., що його засуджено до довічного позбавлення волі і який відбуває покарання в Державній установі «Вінницька установа виконання покарань (№ 1)», звернувся до Вінницького міського суду Вінницької області з клопотанням надати йому дозвіл на короточасний виїзд за межі виправної колонії, обґрунтовуючи це клопотання, зокрема, тим, що «він перебуває під вартою вже 24 роки, за системою оцінки ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення у нього мінімальний рівень, має 12 заохочення від адміністрації установи, також має дипломи та грамоти, 6 свідоцтв про реєстрацію авторського права на твори <...>. У нього відсутні небезпечні схильності <...>, а його мати має <...> тяжкі проблеми зі здоров'ям та I гр. інвалідності».

Вінницький міський суд Вінницької області ухвалою від 14 листопада 2022 року, залишеною без змін ухвалою Вінницького апеляційного суду від 8 лютого 2023 року, відмовив Лужинецькому А.О. у задоволенні клопотання. Суд апеляційної інстанції, посилаючись, зокрема, й на частину першу статті 111 Кодексу, наголосив, що «законодавством України не передбачено можливість надання відпустки особам, які засуджені до покарання у виді довічного позбавлення волі та відбувають покарання в установах суворого режиму», і погодився з висновком суду першої інстанції про те, що «передбачені законом підстави для надання відпустки особам, які засуджені до покарання у виді довічного позбавлення волі <...> відсутні».

Колегія суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду ухвалою від 17 лютого 2023 року відмовила у відкритті касаційного провадження за касаційною скаргою Лужинецького А.О. на ухвалу Вінницького міського суду Вінницької області від 14 листопада 2022 року та ухвалу Вінницького апеляційного суду від 8 лютого 2023 року, зазначивши, що касаційну скаргу подано на судові рішення, які не можуть бути оскаржені в касаційному порядку.

1.2. Суб'єкт права на конституційну скаргу вважає, що через застосування судами частини першої статті 111 Кодексу порушені такі його права, як: «право на повагу до людської гідності в ув'язці із правом на виправлення, правом на визнання доведеності особою свого виправлення та правом на короточасні виїзди», «право на визнання доведеності особою свого виправлення в ув'язці із правом на виправлення», «право на короточасні виїзди», «право на відсутність дискримінації за правовим статусом шляхом ігнорування доведеності особою свого виправлення», а також обов'язок «повнолітнього сина піклуватися про свою непрацездатну матір, тяжка хвороба якої загрожує її життю».

Лужинецький А.О. зазначає, що у засудженої до довічного позбавлення волі особи «є і невід'ємне від права на виправлення право на визнання доведеності <...> свого виправлення при наявних доказах виправлення», тому в такій особі «повинно бути і право на короточасні виїзди до матері, тяжка хвороба якої загрожує її життю»; проте частина перша статті 111 Кодексу для такої особи «не передбачає такого виїзду <...> за будь-яких обставин».

Суб'єкт права на конституційну скаргу наголошує, що засуджені до довічного позбавлення волі особи «в правовому суспільстві <...> мають право на короточасні

виїзди», і ці виїзди є ще і «складовою умовно-дострокового звільнення» для таких осіб.

Автор клопотання твердить про дискримінацію стосовно засуджених до довічного позбавлення волі осіб, яку вбачає у тому, що за оспорюваними приписами Кодексу «короткочасні виїзди до рідних, тяжка хвороба яких загрожує їх життю, передбачені <...> лише для засуджених, яких тримають у мінімальному та середньому рівнях безпеки», а для засуджених до довічного позбавлення волі осіб, «яких тримають у максимальному рівні безпеки, не передбачені, навіть якщо останні мають докази свого виправлення».

Лужинецький А.О. також наголошує, що унеможливлення оспорюваними приписами Кодексу для нього короткочасних виїздів за межі колонії на території України є порушенням його «обов'язку піклуватися впродовж часу виїздів про мати, тяжка хвороба якої загрожує її здоров'ю».

Автор клопотання вважає, що частина перша статті 111 Кодексу «в межах її абзацу 2 не врегульовує питання короткочасних виїздів за межі колоній осіб, які засуджені до довічного позбавлення волі та відбувають покарання у виправних колоніях максимального рівня безпеки», і ці приписи Кодексу слід перевірити на відповідність частині першій статті 3, частині першій статті 9, статті 23, частині другій статті 24, частинам першій, другій статті 28, другому реченню частини другої статті 51 Конституції України. На його думку, приписи статей 3, 24, 28, другого речення частини другої статті 51 Конституції України «ув'язані» зі статтями 3, 8, 14 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (далі — Конвенція), припис статті 23 Конституції України «ув'язаний» із пунктом 3 статті 10 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 року (далі — Пакт), а частина перша статті 111 Кодексу «в межах її абзацу 2 суперечить» зазначеним приписам Конвенції та Пакту.

2. Розв'язуючи порушені в конституційній скарзі питання, Конституційний Суд України виходить із такого.

2.1. У Конституції України визначено, що «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою <...> цінністю»; «права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави»; «держава відповідає перед людиною за свою діяльність»; «утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» (стаття 3); «в Україні визнається і діє принцип верховенства права»; «Конституція України має найвищу юридичну силу»; «закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй» (частини перша, друга статті 8).

Усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах; права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними (стаття 21 Конституції України).

За Конституцією України «кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей, та має обов'язки перед суспільством, в якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості» (стаття 23).

Відповідно до Конституції України громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом; не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками (частини перша, друга статті 24).

Згідно з Конституцією України кожен має право на повагу до його гідності; ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню (частини перша, друга статті 28); ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, установлених Конституцією України (частина перша статті 32).

У частині другій статті 51 Конституції України визначено, що «батьки зобов'язані утримувати дітей до їх повноліття. Повнолітні діти зобов'язані піклуватися про своїх непрацездатних батьків».

Відповідно до частини третьої статті 63 Конституції України «засуджений користується всіма правами людини і громадянина, за винятком обмежень, які визначені законом і встановлені вироком суду».

Конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, установлених Конституцією України (частина перша статті 64 Конституції України).

Кожен зобов'язаний неухильно дотримуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей (частина перша статті 68 Конституції України).

Згідно з приписами частини першої статті 92 Конституції України виключно закони визначають, зокрема, організацію і діяльність органів і установ виконання покарань; діяння, які є злочинами, та відповідальність за них (пункти 14, 22).

2.2. Конституційний Суд України керується приписами статей 3, 21, 24, 28 Конституції України та виходить із того, що кожна людина є найвищою цінністю і заслуговує на гуманне та гідне ставлення до себе як до особистості, а держава зобов'язана гарантувати таке ставлення однаково кожному та бути відповідальною за захист гідності людини, утвердження невідчужуваності та непорушності її конституційних прав і свобод. Ці непохитні засади є визначальними складниками українського конституційного ладу і мають бути доконечно враховані державою в її діяльності.

Конституційний Суд України зазначав, що «діяльність <...> правотворчих і правозастосовчих органів має здійснюватися за принципами справедливості, гуманізму» (третє речення абзацу другого пункту 4 мотивувальної частини Рішення від 11 жовтня 2005 року № 8-рп/2005); «держава, виконуючи свій головний обов'язок — утвердження і забезпечення прав і свобод людини (частина друга статті 3 Конституції України) — повинна не тільки утримуватися від порушень чи непропорційних обмежень прав і свобод людини, але й вживати належних заходів для забезпечення можливості їх повної реалізації кожним, хто перебуває під її юрисдикцією. З цією метою законодавець та інші органи публічної влади мають забезпечувати ефективне правове регулювання, яке відповідає конституційним нормам і принципам, та створювати механізми, необхідні для задоволення потреб та інтересів людини» (перше, друге речення абзацу першого пункту 3 мотивувальної частини Рішення від 1 червня 2016 року № 2-рп/2016).

Ураховуючи абзац перший підпункту 3.3 пункту 3, абзац перший підпункту 7.2 пункту 7 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 22 червня 2022 року № 5-р(П)/2022, Конституційний Суд України наголошує, що конституційний принцип рівності, установлений статтями 21, 24 Конституції України, скеровано на всі складники українського правопорядку, і він є гарантією рівності всіх людей у своїй гідності та невіддільності їхніх засадничих прав. Запровадження законодавчих обмежень у здійсненні конституційних прав і свобод людини і громадянина не може суперечити цьому принципу.

2.2.1. У Рішенні від 16 вересня 2021 року № 6-р(II)/2021 Конституційний Суд України виходив із того, що людська гідність — це абсолютна цінність у європейському юридичному просторі, та сформулював власні юридичні позиції щодо її захисту на конституційному рівні в національній юридичній системі, відповідно до яких:

— «людина є скарбом Природи, звідки й походять притаманні людині за народженням права і свободи, тобто ті, що природні. Людська гідність як джерело всіх прав і свобод людини та їх основа є однією із засадничих цінностей українського конституційного ладу. Із статті 3 Конституції України випливає обов'язок держави забезпечувати охорону та захист людської гідності. Такий обов'язок покладено на всіх суб'єктів публічної влади. Верховна Рада України, ухвалюючи закони, має гарантувати належний захист та реалізацію прав і свобод людини, що є однією з умов забезпечення людської гідності як природної цінності» (перше — п'яте речення абзацу другого підпункту 2.1 пункту 2 мотивувальної частини);

— «право на повагу до гідності людини має безумовний характер; у міжнародному публічному праві це виражено через загальновізану формулу — *jus cogens* (імперативна норма), яка категорично забороняє всі форми нелюдських або таких, що понижують гідність, поведень або покарань. Отже, приписи статті 3, частин першої та другої статті 28 Конституції України становлять імператив для держави щодо забезпечення юридичних гарантій володіти гідністю, властивою кожній людині від народження. Цей імператив поширюється на ставлення держави до осіб, засуджених до обмеження або позбавлення волі. Відповідно до частини третьої статті 63 Конституції України засуджені особи користуються всіма правами людини і громадянина, за винятком обмежень, що їх визначено законом і встановлено за вироком суду. Хоча засудження особи, яка вчинила протиправне діяння, до відбування покарання у вигляді обмеження або позбавлення волі неминуче матиме наслідком обмеження її права на свободу і недоторканність, це не означає, що державі дозволено посягати на людську гідність, обмежувати її або заперечувати» (абзац шостий підпункту 2.1 пункту 2 мотивувальної частини).

Також Конституційний Суд України наголошував, що «визначення у Конституції України людини як найвищої <...> цінності в Україні покладає обов'язок як на державу, так і на її громадян виявляти необхідну повагу до кожної людини» (перше речення абзацу четвертого пункту 2 мотивувальної частини Рішення від 11 жовтня 2018 року № 8-р/2018); «за приписами частини першої статті 68 Основного Закону України кожен зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей. За невиконання цих зобов'язань до осіб можуть бути застосовані заходи юридичної відповідальності на підставі судових рішень, виконання яких є обов'язковим. Такі особи мають відповідати за посягання на права і свободи інших людей чи публічний порядок, відшкодовувати завдану ними шкоду, проте це не повинно призводити до заперечення людської гідності та порушення сутності конституційних прав і свобод людини» [підпункт 5.2 пункту 5 мотивувальної частини Рішення від 22 березня 2023 року № 3-р(II)/2023].

Конституційний Суд України наголошує: людська гідність — це абсолютна цінність, яка притаманна кожній людині, навіть якщо її засуджено за особливо тяжкі злочини; гідність людини ніхто і за жодних обставин не може обмежувати чи заперечувати, як і рівність усіх людей у своїй гідності та невіддільність їхніх засадничих прав.

2.2.2. Ураховуючи приписи статей 3, 21, 24, 28, 63, 68 Конституції України та наведені юридичні позиції, Конституційний Суд України вважає, що законодавець, визна-

чаючи організацію і діяльність органів і установ виконання покарань, а також діяння, які є злочинами, та відповідальність за них (пункти 14, 22 частини першої статті 92 Конституції України), повинен унормувати механізми виконання і відбування кримінальних покарань, забезпечивши однаковий захист гідності кожної людини як особистості, утвердження невідчужуваності та непорушності її конституційних прав і свобод та збереження їх сутності, з дотриманням принципу гуманізму як важливої засади прогресивного формування та здійснення політики виконання і відбування кримінальних покарань. Навіть якщо людина скоїла особливо тяжкі злочини та відбуває за них кримінальне покарання у вигляді довічного позбавлення волі, режим відбування такого покарання має відповідати людській гідності як абсолютній цінності.

Конституційний Суд України наголошує, що абсолютна цінність людської гідності — це передусім однаково гуманне ставлення до кожного та повага до сутності людської природи безвідносно до особистого, соціального чи іншого статусу. Тому механізм виконання та відбування кримінальних покарань для всіх засуджених до позбавлення волі осіб, незалежно від тяжкості скоєних ними злочинів, не може призводити до знищення людини як особистості, приниження та знецінення її моральних, психологічних, духовних якостей і потреб, скасування права кожного на людяне ставлення до себе, а також нівелювати сутнісний зміст конституційних прав і свобод людини.

2.2.3. «Налаштованість і настрої суспільства у ставленні до злочинності та злочинців є одним із надійних мірил цивілізованості країни» (Вінстон Черчилль).

Конституційний Суд України зазначає, що стрижневими засадами у питанні виконання та відбування кримінальних покарань у міжнародному праві є однаково гуманне та гідне ставлення до всіх позбавлених волі осіб, незалежно від тяжкості скоєних ними злочинів. За приписами актів міжнародного права «усі люди з народження є вільними й рівними в гідності та правах. Вони наділені розумом і совістю і мають діяти стосовно одне одного в дусі братерства» (стаття 1 Усесвітньої декларації людських прав 1948 року, ухваленої Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй 10 грудня 1948 року); «усі особи, позбавлені волі, мають право на людяне ставлення та повагу до їхньої гідності, властивої людській особі» (пункт 1 статті 10 Пакту). Комітет Організації Об'єднаних Націй з прав людини наголосив, що «особи, позбавлені волі <...> не мають зазнавати будь-яких інших перешкод та обмежень, аніж ті, що зумовлені позбавленням волі; повага до їхньої гідності має бути гарантована цим особам так само, як особам на волі. Особи, позбавлені волі, мають усі визначені Пактом права, за винятком тих прав, обмеження яких не можна уникнути в умовах позбавлення волі» (пункт 3); «людяне ставлення до всіх осіб, позбавлених волі, та повага до їхньої гідності є засадничим та універсально застосовним правилом. Це правило мають застосовувати без жодних розрізень за такими ознаками, як раса, колір шкіри, стать, мова, релігія, політичні чи інші переконання, національне чи соціальне походження, власність, станове походження, або за іншим статусом» (пункт 4) [Загальний коментар № 21 до Міжнародного пакту про громадянські і політичні права: стаття 10 (людяне ставлення до осіб, позбавлених волі), 10 квітня 1992 року] (далі — Загальний коментар № 21 до Пакту).

2.3. Конституційний Суд України відповідно до своєї юридичної позиції щодо питання людської гідності, висловленої в Рішенні від 22 травня 2018 року № 5-р/2018, виходить із того, що людську гідність потрібно трактувати не лише як право, гарантоване статтею 28 Конституції України, а й як засадничу конституційну цінність, яка наповнює

сенсом людське буття, є фундаментом для всіх конституційних прав, мірилом визначення їх сутності та домінантним критерієм правомірності можливих обмежень прав.

Людська гідність є джерелом і мірилом визначення сутності конституційного права на недоторканність особистого та сімейного життя, гарантованого приписами статті 32 Конституції України, яке природно пов'язане з повагою до гідності людини. Адже особисте життя людини — це її автономне буття, де вона може реалізувати свою свободу поводитися певним чином і мати різні стосунки поза межами суспільної діяльності, проявлятися та формуватися як особистість зі своїми моральними, духовними, психологічними якостями та потребами, у чому передусім і виявляється її людська природа.

У Рішенні від 20 січня 2012 року № 2-рп/2012 Конституційний Суд України наголошував, що «особистим життям фізичної особи є її поведінка у сфері особистісних, сімейних, побутових, інтимних, товариських, професійних, ділових та інших стосунків поза межами суспільної діяльності»; «неможливо визначити абсолютно всі види поведінки фізичної особи у сферах особистого та сімейного життя, оскільки особисті та сімейні права є частиною природних прав людини, які не є вичерпними, і реалізуються в різноманітних і динамічних відносинах майнового та немайнового характеру, стосунках, явищах, подіях тощо. Право на приватне та сімейне життя є засадничою цінністю, необхідною для повного розквіту людини в демократичному суспільстві, та розглядається як право фізичної особи на автономне буття незалежно від держави, органів місцевого самоврядування, юридичних і фізичних осіб» (абзаци другий, четвертий підпункту 3.1 пункту 3 мотивувальної частини).

Конституційний Суд України також зауважує, що частина друга статті 51 Конституції України покладає відповідальність на батьків і дітей обопільно, із чого випливає обов'язок батьків утримувати дітей до їх повноліття та обов'язок повнолітніх дітей піклуватися про своїх непрацездатних батьків. Конституювання такого роду стосунків, що їх охоплює також право на недоторканність особистого і сімейного життя, є показником їх посиленої охорони державою як важливого етико-морального стандарту українського суспільства, в якому сім'я є одним із найцінніших соціальних інститутів.

2.3.1. На підставі наведеного Конституційний Суд України вважає, що за приписами частини першої статті 32 Конституції України у їх взаємозв'язку з приписами статей 3, 21, 24, 28, другого речення частини другої статті 51, статей 63, 68 Конституції України конституційне право на недоторканність особистого та сімейного життя у сув'язі з людською гідністю надають можливість кожній людині, навіть засудженій до позбавлення волі, проявляти себе як особистість із моральними, духовними, психологічними якостями та потребами, передусім в аспекті виявлення власної відповідальності в турботі про своїх близьких родичів, зокрема й виконання обов'язку піклуватися про своїх непрацездатних батьків, якщо вони потребують догляду у зв'язку з тяжкою хворобою, а також бути присутнім на їх похованні в разі смерті. Указані конституційні права та обов'язки пов'язані із правом кожного відвідати свого тяжкохворого близького родича або бути присутнім на його похованні, щоб проявити повагу до померлого та попрощатися з ним, що сприяє дотриманню релігійних поглядів і розвитку моральності людини, а також збереженню та зміцненню родинних зв'язків.

Отже, можливість кожного відвідати свого тяжкохворого близького родича або бути присутнім на його похованні є складником конституційного права на недоторканність особистого та сімейного життя у сув'язі з людською гідністю. Тому держава повинна забезпечити встановлення належного механізму реалізації такої можливості,

визнаючи її для всіх осіб, засуджених до позбавлення волі, навіть для тих із них, які скоїли особливо тяжкі злочини і засуджені до довічного позбавлення волі.

2.3.2. Конституційний Суд України зауважує, що конституційні суди європейських країн пов'язують повагу до людської гідності та недоторканність особистого і сімейного життя з потребою визнання за засудженою до позбавлення волі особою можливості відвідати свого тяжкохворого близького родича або бути присутньою на його похованні.

Федеральний Конституційний Суд Німеччини, розглядаючи питання стосовно засудженої до позбавлення волі особи, вказав, що «право на повагу до людської гідності вимагає, щоб скаржникові було дозволено через відповідні проміжки часу відвідувати свою матір літнього віку, яка є хворою. Безпосередній контакт із його єдиним нині живим і найближчим родичем є істотним складником якості залишку життя скаржника» [рішення від 8 листопада 2006 року, № 2 BvR 578/02, 1 «с» (143)].

У пункті 12 рішення Конституційного Суду Латвійської Республіки від 18 вересня 2020 року № 2019-32-01 наголошено, що «кожна людина дбає про себе, своїх родичів. Ці універсальні цінності, *inter alia*, людська гідність, визначають, що людину після її смерті має бути поховано і це зобов'язання покладено насамперед на родичів померлих осіб. <...> людська гідність означає, що і після смерті особи ставлення до її тіла має бути гідним, зокрема, з урахуванням, наскільки це можливо, останньої волі померлої особи <...>. Присутність на похованні близького родича дає можливість особі не лише востаннє попрощатися з ним, а й виявити повагу під час поховання, посилити й розвинути свої релігійні та раціональні погляди і висловити співчуття після смерті родича разом з іншими родичами»; «режим відбування покарання, який застосовують до засудженого, має бути спрямовано на формування в засудженого позитивного розуміння цінностей. Тому особа, яка відбуває покарання в пенітенціарній установі, зберігає свої засадничі права, *inter alia*, право на недоторканність приватного життя. <...> присутність на похованні близького родича пов'язано з приватним життям особи, оскільки впливає на її внутрішній світ і водночас сприяє збереженню стосунків між членами сім'ї. Отже, недоторканність приватного життя поширено і на ув'язнених осіб, і вона охоплює, *inter alia*, можливість бути присутніми на похованні близького родича».

2.3.3. Конституційний Суд України також зазначає, що практика Європейського суду з прав людини не виключає того, що за певних обставин питання браку можливості в особи, позбавленої волі, відвідати свого тяжкохворого близького родича або бути присутньою на його похованні може бути розглянуте в аспекті порушення статті 3 Конвенції, відповідно до якої встановлено заборону катування або нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження або покарання.

Зокрема, Європейський суд із прав людини наголосив, що «факти, про які твердять, потрібно розглядати через призму статті 3 Конвенції <...> немає сумнівів у тому, що багато затриманих вважають ці процедури принизливими, за обставин цієї справи рівень моральних страждань не є таким, щоб його вважали нелюдським поводженням. <...> ступінь психологічних страждань не досяг рівня жорстокості, щоб його вважати поводженням, що принижує гідність» [ухвала щодо прийнятності у справі *Sannino v. Italy* від 3 травня 2005 року (заява № 72639/01)].

2.4. Конституційний Суд України виходячи з приписів статті 8 Конституції України у їх взаємозв'язку з приписами частини першої статті 64 Конституції України вкотре констатує, що «„верховенство права“ (правовладдя) вимагає, щоб утручання в конституцій-

ні права і свободи людини завжди було домірним» [абзац перший підпункту 2.2 пункту 2 мотивувальної частини Рішення від 19 квітня 2023 року № 4-р(II)/2023], а також указує, що «обмеження щодо реалізації конституційних прав і свобод не можуть бути свавільними та несправедливими, їх установлюють виключно Конституція і закони України, вони мають відповідати правомірній меті, бути обумовлені суспільною потребою досягнення цієї мети, домірними; у разі обмеження конституційного права (свободи) законодавець зобов'язаний запровадити таке нормативне регулювання, яке уможливить оптимальне досягнення правомірної мети з мінімальним втручанням у реалізацію цього права (свободи) і не порушуватиме сутності такого права» [абзац перший підпункту 5.1 пункту 5 мотивувальної частини Рішення від 22 березня 2023 року № 3-р(II)/2023].

Окрім того, Конституційний Суд України зазначає, що гарантований у приписах статті 24 Конституції України принцип рівності «визначає загальне правило неприпустимості встановлення за соціальними або особистими ознаками привілеїв чи обмежень і не є абсолютним» (третє речення абзацу другого підпункту 3.3 пункту 3 мотивувальної частини Рішення від 16 жовтня 2007 року № 8-рп/2007); «порушення рівності конституційних прав і свобод означає, що особа отримує привілеї або зазнає обмежень у визнанні, реалізації чи користуванні правами і свободами в будь-якій формі, крім випадків, коли таке обмеження встановлено з правомірною, обумовленою істотними чинниками та обґрунтованою метою, способи досягнення якої є належними та потрібними в демократичному суспільстві» (абзац третій пункту 7 мотивувальної частини Рішення від 7 лютого 2023 року № 1-р/2023).

З огляду на принципи гуманності, додержання прав і свобод людини та людську гідність як найвищу цінність Конституційний Суд України також наголошує, що вказані вимоги правомірності обмеження конституційних прав і свобод, гарантування їх рівності та заборони дискримінації, як і сутнісний зміст таких прав і свобод, стосуються кожної особи, засудженої до позбавлення волі, незалежно від тяжкості скоєного нею злочину.

2.5. Право на недоторканність особистого і сімейного життя, гарантоване статтею 32 Конституції України, охоплює можливість кожної засудженої до позбавлення волі особи відвідати свого тяжкохворого близького родича або бути присутньою на його похованні, яку має визнавати держава за всіма такими засудженими. Обмеження державою цієї можливості для засуджених до позбавлення волі осіб є втручанням у вказане конституційне право. Однак таке обмеження має бути домірним та не порушувати сутнісний зміст цього права.

Конституційний Суд України констатує, що законодавець повинен унормувати механізм реалізації можливості відвідати свого тяжкохворого близького родича або бути присутнім на його похованні для всіх засуджених до позбавлення волі осіб, зважаючи на однакову значущість для них особистих стосунків із близькими родичами, та надання вказаної можливості. Ненадання засудженій до позбавлення волі особі цієї можливості, засновуючись лише на тяжкості скоєного нею злочину, є недомірним обмеженням конституційного права на недоторканність особистого і сімейного життя, що також є посяганням на людську гідність, рівність особи в гідності з іншими людьми та невіддільність її засадничих прав.

2.5.1. Конституційний Суд України виходить із того, що стаття 32 Конституції України та приписи статті 8 Конвенції й практика їх тлумачення Європейським судом із прав людини, юрисдикцію якого визнала Україна, є співставними.

За статтею 8 Конвенції кожен має право на непорушність свого приватного і сімейного життя («*the right to respect for his private and family life*»), свого житла і кореспонденції; органи державної влади не можуть утручатись у здійснення цього права, за винятком випадків, коли втручання здійснюють відповідно до приписів права («*in accordance with the law*») і воно є потрібним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб.

Європейський суд із прав людини зазначав, що «ув'язнені загалом продовжують користуватися всіма засадничими правами і свободами, гарантованими Конвенцією, за винятком права на свободу <...>. Неможливо уявити, що ув'язненого можуть позбавити цих прав і свобод лише тому, що він має статус особи, ув'язненої за вироком суду» [рішення у справі *Boulois v. Luxembourg* від 3 квітня 2012 року (заява № 37575/04), § 82]; «будь-яке правомірне ув'язнення за своєю суттю спричиняє обмеження приватного і сімейного життя відповідної особи. Проте для забезпечення поваги до сімейного життя важливо, щоб пенітенціарна адміністрація та інші компетентні органи допомагали засудженому підтримувати стосунки з близькими родичами»; «для уточнення обов'язків Договірних Держав відповідно до статті 8 Конвенції щодо побачень у в'язниці потрібно враховувати загальноствановлені та обґрунтовані потреби в умовах ув'язнення та простір обдумування (*la marge d'appréciation*), що його надають національним органам влади, які врегульовують правила задля підтримання зв'язку між ув'язненим і його сім'єю»; з іншого боку, є надзвичайно важливим, «щоб ув'язнений мав можливість підтримувати особисті та емоційні зв'язки з членами своєї родини, особливо, коли він відбуває тривалий строк ув'язнення» [рішення у справі *Lavents v. Latvia* від 28 листопада 2002 року (заява № 58442/00), § 139, § 141].

У рішенні Європейського суду з прав людини у справі *Płoski v. Poland* від 12 листопада 2002 року (заява № 26761/95) наголошено, що «стаття 8 Конвенції не гарантує затриманій особі безумовного права на тимчасове залишення місця позбавлення волі задля поховання родича <...>. Саме національні органи влади мають оцінити кожне клопотання по суті. Його ретельний розгляд обмежений обговоренням оспорюваних заходів у сув'язі з правами заявника за Конвенцією з урахуванням простору обдумування (*margin of appreciation*), що його надано Договірним Державам» (§ 38).

На підставі наведеного та інших своїх рішень щодо питання тимчасового залишення особою, позбавленою волі, місця позбавлення волі у зв'язку з винятковими особистими обставинами (смерть або тяжка хвороба близького родича) Європейський суд із прав людини вказав, що «відмова у дозволі відвідати хворого родича або бути присутнім на його похованні становила втручання в право на непорушність сімейного життя <...>. Відповідно відмова тимчасово відпустити заявника, щоб він міг побачити свого батька перед смертю та бути присутнім на церемонії прощання з ним, є втручанням у права заявника згідно зі статтею 8 Конвенції. <...> будь-яке втручання в право особи на непорушність її приватного і сімейного життя становитиме порушення статті 8, якщо воно не було „відповідно до приписів права“ („*in accordance with the law*“), не спрямовано на досягнення правомірної мети або цілей за пунктом 2 цієї статті і не було „потрібним у демократичному суспільстві“ в тому сенсі, що не було домірним цілям, яких прагнули досягти» [рішення у справі *Lind v. Russia* від 6 грудня 2007 року (заява № 25664/05), § 92].

Також Європейський суд із прав людини щодо питання тимчасового залишення особою, позбавленою волі, місця позбавлення волі у зв'язку з винятковими особи-

стими обставинами (смерть або тяжка хвороба близького родича) розглядав статтю 8 Конвенції в поєднанні зі статтю 14 Конвенції, за якою користування правами та свободами, визнаними в ній, має бути забезпечене без дискримінації на будь-якій із таких підстав, як стать, раса, колір шкіри, мова, релігія, політичні чи інші переконання, національне чи соціальне походження, належність до національних меншин, власність, станове походження, або за іншим статусом. У цьому зв'язку Європейський суд із прав людини зазначав, що «те, яким чином режим ув'язнення, що його застосовують, обмежує сімейне життя ув'язнених, зокрема щодо їх права на тимчасове залишення місць позбавлення волі (*right to prison leave*) з міркування гуманності, є однаково вагомим для всіх ув'язнених» [рішення у справі *Ēcis v. Latvia* від 10 січня 2019 року (заява № 12879/09), § 80].

2.5.2. Згідно з Рекомендацією Rec(2006)2-rev (зі змінами) Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам про Європейські пенітенціарні правила, ухваленою 11 січня 2006 року (далі — Європейські пенітенціарні правила), особи, позбавлені волі, зберігають усі права, яких вони не були правомірно позбавлені за рішенням суду, відповідно до якого вони засуджені до позбавлення волі чи взяті під варту; обмеження, накладені на осіб, позбавлених волі, мають бути мінімально потрібними та домірними правомірної меті, задля якої їх наклали (пункти 2, 3).

2.5.3. У Європейських пенітенціарних правилах указано, що будь-які відомості про смерть або тяжку хворобу будь-кого з близьких родичів потрібно негайно повідомити ув'язненому; завжди, коли це можливо, ув'язненому має бути дозволено в супроводі або самостійно залишати пенітенціарну установу для відвідування хворого родича, присутності на похованні або з інших міркувань гуманності (пункти 24.6, 24.7).

Відповідно до Мінімальних стандартів правил Організації Об'єднаних Націй щодо поводження з в'язнями (Правила Нельсона Мандели) (*United Nations Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners*) (*the Nelson Mandela Rules*), ухвалених 17 грудня 2015 року Генеральною Асамблеєю, адміністрація пенітенціарної установи негайно інформує в'язня про тяжку хворобу або смерть близького родича чи іншої найдорожчої людини. Якщо дозволяють обставини, в'язню має бути дозволено відвідати, в супроводі або самостійно, близького родича чи іншу найдорожчу людину, які тяжко хворіють, або бути присутнім на похованні близького родича або іншої найдорожчої людини (Правило 70). У Керівних настановах із застосування Правил Нельсона Мандели (2018 року), що їх ухвалили Бюро з демократичних інститутів та прав людини Організації з безпеки і співробітництва в Європі (БДІПЛ) та міжнародна неурядова організація «Міжнародна пенітенціарна реформа» (*Penal Reform International — PRI*), зазначено, що вислів «якщо дозволяють обставини» у Правилі 70 слід тлумачити сприятливо для в'язня і враховувати соціальне та емоційне значення відвідування хворих родичів, особливо у випадках їх тяжкої хвороби та поховання (пункт 139); організовуючи транспортування в'язня для відвідування тяжкохворого близького родича або найдорожчої людини, органи влади повинні, наскільки це можливо, враховувати культурні традиції та особливості, як-от звичайна тривалість часу, яку особа очікує провести біля ліжка найдорожчої людини, яка хворіє або вмирає, а також різні види трауру та організації поховання (пункт 140); в'язням належить можливість одягати власний одяг, коли відвідують тяжкохворих або присутні на похованні (пункт 141).

3. Конституційний Суд України в питанні потреби виконання державою позитивного обов'язку щодо соціальної реабілітації послідовно обстоює свої юридичні позиції, викладені в Рішенні від 16 вересня 2021 року № 6-р(II)/2021, у якому наголошено, що:

— «у випадку призначення судом покарання шляхом позбавлення волі винуваної особи, зокрема й засудження її до довічного позбавлення волі, постає позитивний обов'язок держави сприяти в підготовленні такої особи до її можливої реінтеграції в суспільство (соціальної реабілітації) виходячи з того, що перед державою повсякчас стоїть вимога забезпечити кожного засобами, що дозволяли б вести повноцінний спосіб життя у вільному суспільстві. <...> виправлення та соціальна реабілітація — як складові елементи мети будь-якого кримінального покарання — є правом особи, котру засуджено до довічного позбавлення волі» (абзац п'ятий підпункту 3.1 пункту 3 мотивувальної частини);

— «у контексті українського конституційного правопорядку інтерес ув'язненого в соціальній реабілітації (ресоціалізації) впливає зі статті 23 Конституції України, відповідно до якої кожній людині гарантовано право на „вільний розвиток своєї особистості“ в суспільстві, „в якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості“, у поєднанні зі статтею 3 Конституції України, що визначає гідність людини як найвищу цінність. Такий підхід дає змогу вести мову про право особи розвивати свою особистість вільно в поєднанні із захистом людської гідності» (абзац четвертий підпункту 3.3 пункту 3 мотивувальної частини).

Ураховуючи наведені юридичні позиції, Конституційний Суд України наголошує, що визнання державою для всіх засуджених до позбавлення волі осіб, зокрема й тих, які засуджені до довічного позбавлення волі, можливості відвідувати свого тяжкохворого близького родича або бути присутніми на його похованні є важливою умовою виправлення й соціальної реабілітації (ресоціалізації) таких засуджених. Адже така можливість пов'язана зі збереженням для всіх засуджених до позбавлення волі осіб найважливіших особистих стосунків із близькими родичами, що може сприяти захистові психічного здоров'я таких засуджених та мати позитивний вплив на їхню поведінку, знижуючи ризик суспільної небезпеки від них загалом.

Конституційний Суд України висновує, що визнання державою для всіх засуджених до позбавлення волі осіб, незалежно від тяжкості скоєних ними злочинів, потенційної можливості відвідувати свого тяжкохворого близького родича або бути присутніми на його похованні не лише сприятиме захистові людської гідності таких засуджених, захистові їхніх конституційних прав на вільний розвиток своєї особистості та на недоторканність особистого життя, а й стане проявом виконання державою свого позитивного обов'язку щодо соціальної реабілітації, показником утвердження гуманності та цивілізованості суспільства загалом.

3.1. Конституційний Суд України виходить із приписів міжнародного права, відповідно до яких у міжнародному правопорядку гуманне та гідне ставлення до осіб, позбавлених волі, є безспірною вимогою функціонування пенітенціарної системи, яка має сприяти передусім виправленню та соціальній реабілітації таких осіб незалежно від тяжкості скоєних ними злочинів. Право особи на виправлення (*reformation*) та соціальну реабілітацію (*social rehabilitation*) гарантовано пунктом 3 статті 10 Пакту, згідно з яким держави зобов'язалися, що «пенітенціарна система включатиме таке ставлення до в'язнів, за якого неодмінною метою буде їх виправлення і соціальна реабілітація». Комітет Організації Об'єднаних Націй з прав людини щодо статті 10 Пакту зазначив, зокрема, що «жодна пенітенціарна система не має бути лише каральною;

вона має понад усе прагнути досягти виправлення та соціальної реабілітації в'язня» (пункт 10 Загального коментаря № 21 до Пакту).

До того ж підтримання особистих стосунків особою, позбавленою волі, із близькими родичами є важливою умовою забезпечення належного психологічного стану такої особи, задоволення її базових потреб як особистості, а отже, є дієвим складником виправлення та соціальної реабілітації такої особи, особливо тієї, що засуджена на тривалий строк.

У Зведених принципах Організації Об'єднаних Націй щодо захисту всіх осіб, яких затримано або ув'язнено в будь-якій формі (*Body of Principles for the Protection of All Persons under Any Form of Detention or Imprisonment*), ухвалених 9 грудня 1988 року Генеральною Асамблеєю, указано, що особі, яку затримано або ув'язнено, надають, зокрема, право на відвідування членами сім'ї і листування з ними, а також належну можливість спілкуватись із зовнішнім світом відповідно до допустимих умов і обмежень, визначених законом і підзаконними актами (Принцип 19); на прохання особи, яку затримано або ув'язнено, її за можливості утримують у місці затримання або ув'язнення, яке знаходиться якомога ближче до постійного місця її проживання (Принцип 20).

Європейський комітет із питань запобігання катуванню чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поведженню або покаранню зазначав, що:

— «для ув'язнених украї важливо підтримувати потрібний контакт із зовнішнім світом. Передусім ув'язненому має бути надана можливість підтримувати стосунки зі своєю родиною та близькими друзями. Керівним принципом має стати забезпечення контакту із зовнішнім світом; будь-яке обмеження такого контакту має бути вмотивоване винятково міркуваннями безпеки, що мають суттєве значення, або ж наявними можливостями» [*Extract from the 2nd General Report, CPT/Inf(92)3, n. 51*];

— «тривале позбавлення волі досить часто призводить до десоціалізації ув'язнених. До того ж ув'язнені на тривалі строки із часом можуть відчувати всілякі проблеми психологічного характеру (зокрема, втрату почуття власної гідності і погіршення соціальних навичок), вони все більше відчують себе віддаленими від суспільства, до якого більшість із них врешті-решт має повернутися. <...> режими, що їх призначають засудженим на тривале позбавлення волі, мають бути спрямовані на компенсацію зазначених негативних наслідків у надійний та випереджувальний спосіб» [*Extract from the 11th General Report, CPT/Inf(2001)16, n. 33*];

— «довічне позбавлення волі і тривале ув'язнення призводять до розірвання подружніх і сімейних стосунків. Запобігання розірванню таких стосунків є важливим заходом для захисту психічного здоров'я ув'язнених і часто заохочує їх позитивно використовувати час свого перебування у в'язниці. Подружні і сімейні стосунки ґрунтуються на емоційних зв'язках. Тому важливо намагатися забезпечити, щоб умови довічного позбавлення волі і тривалого ув'язнення не призвели до розірвання таких стосунків. <...>. Згубні наслідки тривалого ув'язнення будуть меншими, а засуджені будуть краще підготовлені до звільнення, якщо вони дійсно матимуть можливість підтримувати спілкування із зовнішнім світом» [*Memorandum, CPT (2007) 55, 27 June 2007*].

3.2. Конституційний Суд України наголошує, що на міжнародному рівні тимчасове залишення місць позбавлення волі розглядають як ефективний засіб виправлення та соціальної реабілітації засуджених до позбавлення волі осіб, особливо якщо воно зумовлене винятковими особистими обставинами, зокрема смертю або тяжкою хворобою близького родича. Такий засіб може бути застосований до всіх засуджених до позбавлення волі осіб, також і тих, що засуджені до довічного позбавлення волі, якщо це не є несумісним із гарантуванням суспільної безпеки та охороною громадського порядку.

Відповідно до Рекомендації № R (82) 16 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо тимчасового залишення місць позбавлення волі, ухваленої 24 вересня 1982 року, з огляду на те, що тимчасове залишення місць позбавлення волі (*prison leave*) дає змогу зробити ув'язниці гуманнішими та є одним із засобів сприяння соціальної реінтеграції ув'язнених, рекомендовано урядам держав-членів, зокрема, дозволити тимчасово залишати місця позбавлення волі за якомога ширшим переліком медичних, освітніх, професійних, сімейних та інших соціальних підстав; під час розгляду клопотання про тимчасове залишення місця позбавлення волі потрібно брати до уваги характер та тяжкість скоєного злочину, тривалість строку ув'язнення та вже відбутого строку покарання, особистість і поведінку ув'язненого, а також небезпеку, якщо така є, яку він може становити для суспільства, сімейне і соціальне становище ув'язненого, яке могло змінитися протягом часу відбування ним покарання, мету, тривалість та умови тимчасового залишення місця позбавлення волі; дозволити тимчасово залишати місця позбавлення волі якомога швидше та якомога частіше, зважаючи на зазначені чинники; дозволити тимчасово залишати місця позбавлення волі не лише ув'язненим, яких тримають у в'язницях відкритого типу, а й ув'язненим, яких тримають у в'язницях закритого типу, за умови, що це не є несумісним із міркуваннями суспільної безпеки; якомога детальніше інформувати ув'язненого про причини відмови в дозволі тимчасово залишати місце позбавлення волі; забезпечити засоби перегляду такої відмови.

У Рекомендації Rec(2003)23 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо організації адміністраціями пенітенціарних установ відбування ув'язненими довічного та тривалих строків ув'язнення, ухваленої 9 жовтня 2003 року, визначено, що цілями організації виконання покарань у вигляді довічного позбавлення волі і позбавлення волі на тривалий строк мають бути, зокрема, протидія негативному впливові довічного позбавлення волі і позбавлення волі на тривалий строк, збільшення і вдосконалення можливостей для ув'язнених для успішного повернення до суспільства і до законослухняного життя після їх звільнення (пункт 2); «особливих зусиль слід докладати для забезпечення можливості дозволяти в різних формах тимчасово залишати місця позбавлення волі — за потреби в супроводі — з урахуванням принципів, викладених у Рекомендації № R (82) 16 щодо тимчасового залишення місць позбавлення волі» (підпункт «b» пункту 23).

Європейськими пенітенціарними правилами визначено, що невіддільним складником загального режиму для засуджених має бути порядок тимчасового залишення місць позбавлення волі; особливу увагу слід надавати розробленню відповідних планів відбування покарання та режимів для засуджених до довічного ув'язнення та інших ув'язнених, які відбувають тривалі строки ув'язнення (пункти 103.6, 103.8).

Європейський комітет із питань запобігання катуванню чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню в аспекті виконання вироку стосовно засуджених до довічного позбавлення волі осіб наголосив, що «ефективне запровадження дієвої безпеки має бути вирішальним у процесі оцінювання, коли доступ конкретного ув'язненого до спільноти є безпечним спочатку у формі тимчасового залишення місця позбавлення волі в супроводі, потім без супроводу понад добу і, нарешті, умовно-дострокового звільнення» [25th General Report, CPT/Inf(2016)10, n. 79].

3.3. Європейський суд із прав людини обстоює позицію, що «у європейській пенальній політиці натепер акцентують на реабілітаційній меті ув'язнення <...> цей принцип застосовують безвідносно до скоєного злочину або строку відбування покарання <...> підтримування сімейних стосунків є одним із суттєвих засобів сприяння со-

ціальній реінтеграції та реабілітації всіх ув'язнених <...> тимчасове залишення місць позбавлення волі є одним із засобів полегшення соціальної реінтеграції всіх ув'язнених» [рішення у справі *Ēcis v. Latvia* від 10 січня 2019 року (заява № 12879/09), § 92].

4. Аналізуючи окремі приписи частини першої статті 111 Кодексу, Конституційний Суд України констатує, що короткочасні виїзди за межі колонії на території України у зв'язку з такою винятковою особистою обставиною, як смерть або тяжка хвороба близького родича, що загрожує життю хворого, можуть бути дозволені лише засудженим, яких тримають у виправних колоніях мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання, дільницях соціальної реабілітації виправних колоній мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання і дільницях соціальної реабілітації виправних колоній середнього рівня безпеки та виховних колоніях. Тобто для засуджених до позбавлення волі осіб, яких тримають у колоніях максимального рівня безпеки і серед яких засуджені різних категорій, а не лише ті, що відбувають кримінальне покарання у вигляді довічного позбавлення волі, оспорюваними приписами Кодексу такі короткочасні виїзди унеможливлено.

Конституційний Суд України в аспекті розгляду питань, порушених у конституційній скарзі Лужинецького А.О., перевіряє на відповідність Конституції України (конституційність) окремі приписи частини першої статті 111 Кодексу, якими унеможливлено короткочасні виїзди за межі колонії на території України у зв'язку з такою винятковою особистою обставиною, як смерть або тяжка хвороба близького родича, що загрожує життю хворого, саме засудженим до довічного позбавлення волі особам.

4.1. Приписи кримінально-виконавчого законодавства України регламентують порядок і умови виконання та відбування кримінальних покарань для захисту інтересів особи, суспільства і держави у спосіб створення умов для виправлення і ресоціалізації засуджених, запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими, так і іншими особами, а також запобігання тортурам та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню із засудженими (стаття 1 Кодексу).

За приписами статті 5 Кодексу кримінально-виконавче законодавство, виконання і відбування покарань ґрунтуються, зокрема, на принципах невідворотності виконання і відбування покарань, справедливості, гуманізму, демократизму, рівності засуджених перед законом, додержання прав і свобод людини, взаємної відповідальності держави і засудженого, диференціації та індивідуалізації виконання покарань, раціонального застосування примусових заходів і стимулювання правослухняної поведінки, поєднання покарання з виправним впливом.

Згідно зі статтею 50 Кримінального кодексу України «покарання є заходом примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні кримінального правопорушення, і полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого» (частина перша); «покарання має на меті не тільки кару, а й виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими, так і іншими особами» (частина друга); «покарання не має на меті завдати фізичних страждань або принизити людську гідність» (частина третя).

Конституційний Суд України виходячи з гуманістичної спрямованості Конституції України, значущості людської гідності під час виконання та відбування кримінальних покарань зазначає, що встановлення кримінально-виконавчим законодавством України, передусім Кодексом, порядку й умов виконання та відбування кримінальних покарань має гарантувати і повагу до людської гідності всіх засуджених осіб, непоруш-

ність сутності їхніх прав і свобод, виправлення та ресоціалізацію таких осіб, і суспільну безпеку та охорону громадського порядку в аспекті запобігання вчиненню засудженими нових кримінальних правопорушень та забезпечення невідворотності виконання і відбування покарань.

4.2. Конституційний Суд України наголошує, що можливість кожного відвідати свого тяжкохворого близького родича або бути присутнім на його похованні є складником конституційного права на недоторканність особистого і сімейного життя, джерелом якого є людська гідність. Ураховуючи зазначене та припис частини третьої статті 63 Конституції України, відповідно до якого засуджений користується всіма правами людини і громадянина, за винятком обмежень, визначених законом і встановлених вироком суду, Конституційний Суд України акцентує, що вказану можливість належить мати і засудженим до довічного позбавлення волі особам.

Конституційний Суд України констатує, що оспорювані приписи Кодексу у взаємозв'язку з приписами статей 18, 150, 151¹ Кодексу не встановлюють для засуджених до довічного позбавлення волі осіб, які відбувають кримінальне покарання в колоніях максимального рівня безпеки, можливості короточасних виїздів за межі колонії на території України у зв'язку з такою винятковою особистою обставиною, як смерть або тяжка хвороба близького родича, що загрожує життю хворого.

Отже, оспорювані приписи Кодексу унеможливають для засуджених до довічного позбавлення волі осіб короточасні виїзди за межі колонії на території України у зв'язку з такою винятковою особистою обставиною, як смерть або тяжка хвороба близького родича, що загрожує життю хворого, і це є обмеженням конституційного права на недоторканність особистого і сімейного життя.

4.2.1. Конституційний Суд України виходить із того, що в частині другій статті 32 Конституції України йдеться про те, що лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини може бути встановлене обмеження конституційного права особи на недоторканність особистого і сімейного життя.

Обмеження державою можливості короточасних виїздів за межі колонії на території України усім засудженим до довічного позбавлення волі особам навіть у зв'язку з такою винятковою особистою обставиною, як смерть або тяжка хвороба близького родича, що загрожує життю хворого, зумовлене метою кримінального покарання у вигляді довічного позбавлення волі, пов'язаного передусім із потребою ізоляції особливо небезпечної категорії осіб у кримінально-виконавчу установу закритого типу для захисту суспільної безпеки та громадського порядку. Адже «покарання у вигляді довічного позбавлення волі є винятковим та найсуворішим видом покарання <...> за вчинення вичерпного переліку особливо тяжких злочинів, найнебезпечніших для суспільства і держави, коли позбавлення волі на певний строк не може досягти мети покарання» [друге речення абзацу третього пункту 3 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 16 вересня 2021 року № 6-р(II)/2021].

Конституційний Суд України вважає, що охоплена конституційним правом на недоторканність особистого і сімейного життя можливість короточасних виїздів за межі колонії на території України засуджених до довічного позбавлення волі осіб у зв'язку з такою винятковою особистою обставиною, як смерть або тяжка хвороба близького родича, що загрожує життю хворого, не є безумовною і її обмеження можна розглядати як потрібний засіб для запобігання порушенням суспільної безпеки та громадського порядку.

4.2.2. Конституційний Суд України вказує, що навіть ті засуджені до позбавлення волі особи, які відбувають покарання у колоніях, визначених приписами частини першої статті 111 Кодексу, не мають безумовної можливості короткочасного виїзду із цих колоній у зв'язку з такою винятковою особистою обставиною, як смерть або тяжка хвороба близького родича, що загрожує життю хворого, оскільки за приписами частини другої цієї статті Кодексу «заява засудженого про терміновий виїзд у зв'язку з винятковими обставинами має бути розглянута протягом доби» (абзац перший); «дозвіл на короткочасний виїзд дається начальником колонії з урахуванням особи і поведінки засудженого» (перше речення абзацу другого). Тобто суб'єкт владних повноважень повинен в обмежено короткий строк ретельно з'ясувати, чи становитиме засуджений, з урахуванням його особи і поведінки, у разі такого виїзду загрозу суспільній безпеці та громадському порядку. Однак законодавець не визначив такого оцінювання для засуджених до довічного позбавлення волі осіб, яких тримають у колоніях максимального рівня безпеки, що пов'язано передусім із тим, що вони відбувають кримінальне покарання за особливо тяжкі злочини. Тобто законодавець фактично дотримується презумпції, що такі особи лише з огляду на тяжкість скоєних ними злочинів становитимуть загрозу суспільній безпеці та громадському порядку, якщо дозволити їм короткочасний виїзд за межі колонії на території України у зв'язку з такою винятковою особистою обставиною, як смерть або тяжка хвороба близького родича, що загрожує життю хворого.

Конституційний Суд України наголошує, що держава зобов'язана надати кожній засудженій до позбавлення волі особі, незалежно від тяжкості скоєного нею злочину, принаймні потенційну можливість короткочасного виїзду за межі колонії на території України у зв'язку з такою винятковою особистою обставиною, як смерть або тяжка хвороба близького родича, що загрожує життю хворого, проте відповідний суб'єкт владних повноважень перед наданням дозволу на такий виїзд повинен провести всебічне індивідуальне оцінювання загрози від кожної такої особи для суспільної безпеки та громадського порядку, яке не зводиться лише до врахування тяжкості скоєного нею злочину. Таке оцінювання не спричинятиме неминучих негативних наслідків для суспільної безпеки та громадського порядку і водночас буде менш обтяжливим для прав і свобод засуджених до довічного позбавлення волі осіб порівняно з тим, що вказана можливість не визначена оспорюваними приписами Кодексу, що фактично допускає обмеження конституційного права на недоторканність особистого і сімейного життя таких засуджених на підставі єдиного критерію — тяжкості скоєних ними злочинів.

Отже, окремі приписи частини першої статті 111 Кодексу уможливають недомірне обмеження конституційного права на недоторканність особистого і сімейного життя засуджених до довічного позбавлення волі осіб, що нівелює сутнісний зміст цього права, посягаючи на людську гідність, на рівність таких осіб у своїй гідності та невіддільність їхніх засадничих прав.

4.2.3. Конституційний Суд України виходить із того, що Європейський суд із прав людини визнав порушення статті 8 Конвенції через недомірне обмеження права на непорушність особистого і сімейного життя щодо неможливості особи, позбавленої волі, відвідати свого тяжкохворого близького родича або бути присутньою на його похованні, указавши, що таке обмеження здійснюють в інтересах «суспільної безпеки» та «для запобігання заворушенням чи злочинам», а також наголосив, що:

— «держава-відповідач могла б відмовити особі бути присутньою на похованні її батьків у разі вагомих підстав та якщо не було б знайдено альтернативного рішення —

тимчасове залишення місць позбавлення волі в супроводі» [рішення у справі *Płoski v. Poland* від 12 листопада 2002 року (заява № 26761/95), § 37];

— «стаття 8 Конвенції не гарантує затриманій особі безумовного права на тимчасове залишення місця позбавлення волі для відвідування хворого родича або присутності на похованні родича. Національним органам влади належить оцінювати кожне клопотання по суті. <...> навіть якщо до затриманого за самою природою його становища мають застосовуватись всілякі обмеження його прав і свобод, кожне таке обмеження насамперед має бути виправданим і потрібним у демократичному суспільстві. Доведення, що така потреба дійсно була, тобто продемонструвати наявність „нагальної суспільної потреби“, є обов'язком держави»; для оцінювання того, чи були відмови у дозволі тимчасово залишити місця позбавлення волі для відвідування хворого родича або присутності на його похованні «потрібними в демократичному суспільстві», до уваги беруть такі чинники, зокрема, як «стадія кримінального провадження щодо заявника, характер кримінального правопорушення, особистість заявника, тяжкість хвороби родича, ступінь спорідненості, можливість дозволу тимчасово залишити місце позбавлення волі в супроводі тощо» [рішення у справі *Lind v. Russia* від 6 грудня 2007 року (заява № 25664/05), § 94, § 95];

— «національні органи взагалі не оцінювали особисте становище заявника, і йому було відмовлено у праві бути присутнім на похованні свого батька лише на тій підставі, що національне законодавство не надавало такої можливості. <...> така безумовна відмова заявникові у тимчасовому залишенні місця позбавлення волі з міркувань гуманності та браку будь-якого іншого рішення, яке б дало йому змогу бути присутнім на похованні його батька, не відповідає обов'язкові держави оцінити кожне окреме клопотання особи по суті та довести, що обмеження права особи бути присутньою на похованні родича було „потрібним у демократичному суспільстві“» [рішення у справі *Фельдман проти України (№ 2) / Feldman v. Ukraine (№ 2)* від 12 січня 2012 року (заява № 42921/09), § 35].

Європейський суд із прав людини наголошував також, що «він не надавав першочергового значення злочинів, за який були засуджені заявники, у справах, що стосуються питання дозволу на звільнення із в'язниці за сімейними обставинами» [рішення у справі *Kanalas c. Roumanie* від 6 грудня 2016 року (заява № 20323/14), § 61].

4.2.4. Конституційний Суд України зазначає, що Конституційний Суд Латвійської Республіки своїм рішенням від 18 вересня 2020 року № 2019-32-01 визнав неконституційним припис національного закону, що не встановлював для засудженого, який відбуває покарання у в'язниці закритого типу або у в'язниці частково закритого типу на найнижчому рівні режиму відбування покарання, можливості тимчасового залишення території місця позбавлення волі у зв'язку зі смертю близького родича. У вказаному рішенні, оцінюючи правомірність обмеження права на недоторканність особистого і сімейного життя та додержання принципу домірності, Конституційний Суд Латвійської Республіки підсумував, що: «заборона на тимчасове залишення території місця позбавлення волі є прийнятною для досягнення правомірної мети обмеження засадничих прав — захисту суспільної безпеки»; «право засудженої особи на недоторканність приватного життя і, отже, можливість здійснення цього права у спосіб присутності на похованні близького родича не є абсолютними. Під час розгляду клопотання про дозвіл на тимчасове залишення території установи позбавлення волі для присутності на похованні близького родича має бути оцінене з урахуванням усіх конкретних обставин справи. Під час оцінювання того, чи має бути дозволено

ув'язненому тимчасово залишати територію місця позбавлення волі, можуть бути враховані вид і тяжкість вчиненого ним кримінального правопорушення. Однак це може бути не єдиний критерій, який слід урахувувати під час здійснення індивідуального оцінювання клопотання»; «мету обмеження засадничих прав, визначену оспорюваною нормою, можна досягти за однакових умов альтернативними заходами. Зокрема, існує альтернативний захід, який менш обмежує право ув'язненого на недоторканність приватного життя, а саме індивідуальне оцінювання клопотання кожного ув'язненого дозволити йому тимчасово залишити територію місця позбавлення волі з урахуванням викладених вище висновків та критеріїв, які містить розділ 49.2 Кодексу. Таке регулювання дозволить проводити індивідуальне оцінювання загрози, яку може становити кожний ув'язнений суспільній безпеці. Отже, суспільна безпека та право ув'язнених на недоторканність приватного життя можуть бути захищені одночасно» (пункт 17, підпункт 18.2 пункту 18).

4.3. Конституційний Суд України виходить із того, що в аспекті розгляду справи за конституційною скаргою Лужинецького А.О. позитивний обов'язок держави щодо соціальної реабілітації полягає у визнанні для засуджених до довічного позбавлення волі осіб потенційної можливості короткочасного виїзду за межі колонії у зв'язку зі смертю або тяжкою хворобою близького родича, що загрожує життю хворого. Цей обов'язок є співвідносним, зокрема, із правом таких засуджених на виправлення та соціальну реабілітацію, що зумовлено метою будь-якого кримінального покарання.

У Рішенні Конституційного Суду України від 16 вересня 2021 року № 6-р(II)/2021 наголошено, що «довічне позбавлення волі як вид кримінального покарання не суперечить приписам частини першої статті 3, статті 23, частини другої статті 28 Конституції України, якщо засудженому до такого виду покарання на законодавчому рівні гарантовано право на дострокове звільнення від відбування такого покарання та/або заміну невідбутої частини покарання більш м'яким покаранням» (абзац шостий пункту 4 мотивувальної частини). Тобто кримінальне покарання у вигляді довічного позбавлення волі не слід сприймати в національній юридичній системі як таке, що має винятково каральну функцію і наслідком якого є довічна ізоляція особи від суспільства.

Як убачається із приписів Кодексу, до основних засобів виправлення і ресоціалізації засуджених віднесено, зокрема, установлений порядок виконання та відбування покарання (режим); ці засоби застосовують із урахуванням виду покарання, особистості засудженого, характеру, ступеня суспільної небезпеки і мотивів вчиненого кримінального правопорушення та поведінки засудженого під час відбування покарання (частини третя, четверта статті 6); держава поважає і охороняє права, свободи і законні інтереси засуджених, забезпечує потрібні умови для їх виправлення і ресоціалізації, соціальну і правову захищеність та їх особисту безпеку (частина перша статті 7).

З огляду на це Конституційний Суд України зазначає, що Кодекс, установлюючи порядок виконання та відбування покарання (режим), визначає такий засіб виправлення і ресоціалізації засуджених, як короткочасні виїзди за межі колонії на території України у зв'язку з винятковими особистими обставинами. Однак оспорювані приписи Кодексу не забезпечують засудженим до довічного позбавлення волі особам навіть потенційної можливості короткочасного виїзду за межі колонії на території України у зв'язку із такою винятковою особистою обставиною, як смерть або тяжка хвороба близького родича, що загрожує життю хворого, що вказує на ненадання державою шансу таким особам скористатися вказаним засобом задля їх виправлення і ресоціалі-

зації лише з огляду на тяжкість скоєних ними злочинів. Це може спричинити регресивний вплив на поведінку вказаної категорії засуджених та ускладнити їх виправлення та соціальну реабілітацію (ресоціалізацію).

Отже, оспорювані приписи Кодексу свідчать, що держава не виконує свого позитивного обов'язку щодо соціальної реабілітації засуджених до довічного позбавлення волі осіб, що, своєю чергою, не відповідає покладеному на державу позитивному обов'язку визнавати визначену статтею 3 Конституції України людську гідність як найвищу цінність.

4.3.1. Федеральний Конституційний Суд Німеччини висновує, що засадниче право людини на вільний розвиток своєї особистості в су зв'язі з людською гідністю «зобов'язує державу організувати виконання покарання у такий спосіб, щоб воно було спрямовано на відкриття засудженому перспективи його майбутнього життя на свободі і без нових покарань <...>. З огляду на це законодавець у Законі „Про виконання покарань“, зокрема й для виконання покарання у виді довічного позбавлення волі, заклав концепцію виправлення та ресоціалізації <...>. Реінтеграції правопорушників мають слугувати, зокрема, законодавчі приписи, які визначають можливість послаблення режиму виконуваних покарань <...>. Тож і засудженого до довічного позбавлення волі не можна позбавляти будь-яких можливостей щодо послаблення режиму відбування покарання, мотивуючи це тим, що він поки що не має перспективи на звільнення <...>. Особливо коли йдеться про осіб, які вже тривалі роки перебувають в установі з виконання покарань, треба активно протидіяти шкідливому впливу на них позбавлення волі та зберігати і зміцнювати їхню здатність до звичайного життя <...>. Збереженню здатності до звичайного життя сприяють не лише відпустки та самостійні виходи за межі установи з виконання покарань, а й виходи у супроводі співробітників саме тих в'язнів, які поки що не відповідають вимогам такого послаблення режиму відбування покарання, як вихід за межі установи без супроводу її співробітників <...>. Саме тому, коли йдеться про осіб, які тривалий строк перебувають в ув'язненні, навіть якщо конкретну перспективу їх звільнення ще не обговорюють, а значним послабленням режиму відбування покарання протистоїть ризик втечі або зловживання ними, щонайменше може розглядатись можливість послаблення режиму у вигляді виходу за межі установи у супроводі її співробітників <...> навіть якщо це призводитиме до додаткового навантаження на персонал установи <...>. Якщо особі, яка тривалий строк перебуває в ув'язненні, відмовляють навіть у виході за межі установи у супроводі її співробітників, хоча метою такого послаблення є збереження її придатності до звичайного життя, то для обґрунтування такої відмови недостатньо просто послатися лише на те, що кадрова ситуація в установі з виконання покарань не дозволяє нічого іншого <...>. Адже засадничі права діють не лише залежно від того, які ресурси є в конкретному випадку або зазвичай наявні у розпорядженні адміністративної установи» [ухвала від 23 травня 2013 року, 2 BvR 2129/11, 1 «а» «аа» (15), «bb» (16)].

4.4. Ураховуючи юридичні позиції в питанні законодавчого упущення (*legislative omission*), викладені в Рішенні від 23 грудня 2022 року № 3-р/2022, Конституційний Суд України висновує, що законодавче упущення відрізняється від звичайної законодавчої прогалини (лакуни) і є незабезпеченням державою потрібного унормування певного сегмента суспільних відносин, що порушує конституційні норми, принципи, гарантії, права і свободи людини.

Конституційний Суд України наголошує, що задля виконання приписів статей 3, 8, 21, 23, 24, 28, 32 Конституції України потенційна можливість короткочасного виїзду за межі колонії на території України у зв'язку з такою винятковою обставиною, як смерть або тяжка хвороба близького родича, що загрожує життю хворого, має бути унормована законодавцем для всіх засуджених до позбавлення волі осіб, зокрема й тих, що засуджені до довічного позбавлення волі. Однак законодавець не забезпечив законодавчого підґрунтя для функціонування дієвого механізму реалізації для кожної такої особи зазначеної можливості, що гарантувало б надання вказаних короткочасних виїздів із урахуванням, зокрема, особи та поведінки засудженого, інших важливих обставин щодо всебічного індивідуального оцінювання його загрози суспільній безпеці та охороні громадського порядку.

Конституційний Суд України виходить із того, що зазначене зумовлено законодавчим упущенням у внормуванні цього сегмента суспільних правовідносин у Кодексі, хоча окремі приписи частини першої статті 111 Кодексу регулюють питання короткочасних виїздів за межі колонії на території України певних категорій засуджених до позбавлення волі осіб у зв'язку з такою винятковою особистою обставиною, як смерть або тяжка хвороба близького родича, що загрожує життю хворого.

Ураховуючи приписи статей 11, 18, 99 Кодексу, Конституційний Суд України наголошує, що чинний за оспорюваними приписами Кодексу механізм зазначених виїздів, які відбуваються без супроводу і за рішенням начальника колонії, поширюється на тих засуджених до позбавлення волі осіб, зокрема, які скоїли злочини з необережності, нетяжкі злочини або досягли високого ступеня ресоціалізації, та не поширюється на засуджених до довічного позбавлення волі осіб.

Конституційний Суд України звертає увагу на те, що такий механізм не може бути однаковим для усіх категорій засуджених до позбавлення волі осіб і має відповідати ступеню їх суспільної небезпеки, потребам забезпечення суспільної безпеки та охорони громадського порядку загалом. Тому внормування механізму короткочасних виїздів за межі колонії на території України у зв'язку з такою винятковою особистою обставиною, як смерть або тяжка хвороба близького родича, що загрожує життю хворого, стосовно засуджених до довічного позбавлення волі осіб може потребувати розгляду можливості таких виїздів судом, їх суворого обмеження в часі та супроводу таких осіб.

Виявлене в оспорюваних приписах Кодексу законодавче упущення вказує на невиконання державою позитивного обов'язку з унормування в законі певного сегмента відносин у кримінально-виконавчій ділянці щодо короткочасних виїздів за межі колонії на території України засуджених до довічного позбавлення волі осіб у зв'язку з такою винятковою особистою обставиною, як смерть або тяжка хвороба близького родича, що загрожує життю хворого, а це порушує конституційні принципи рівності, права на повагу до гідності людини, на вільний розвиток нею своєї особистості, на недоторканність особистого і сімейного життя та свідчить про невиконання державою позитивного обов'язку щодо соціальної реабілітації таких осіб.

На підставі наведеного Конституційний Суд України дійшов висновку, що окремі приписи частини першої статті 111 Кодексу суперечать статтям 3, 8, 21, 23, 24, 28, 32, 64 Конституції України в тім, що вони унеможливають застосування до засуджених до довічного позбавлення волі осіб короткочасних виїздів за межі колонії на території України у зв'язку з такою винятковою особистою обставиною, як смерть або тяжка хвороба близького родича, що загрожує життю хворого.

5. Згідно з частиною другою статті 152 Конституції України закони, інші акти або їх окремі приписи, що визнані неконституційними, утрачають чинність із дня ухвалення Конституційним Судом України рішення про їх неконституційність, якщо інше не встановлено самим рішенням, але не раніше дня його ухвалення.

З огляду на статті 3, 8, 21, 24, 23, 28, 32, 64 Конституції України в їх посутньому взаємозв'язку, для дотримання балансу між захистом конституційних прав на повагу до гідності людини, на вільний розвиток нею своєї особистості, на недоторканність особистого та сімейного життя засуджених до довічного позбавлення волі осіб та публічним інтересом, який полягає у важливості гарантування суспільної безпеки та охорони громадського порядку, особливо під час дії в Україні воєнного стану, Конституційний Суд України вважає за доцільне відтермінувати втрату чинності окремими приписами частини першої статті 111 Кодексу.

Ураховуючи викладене та керуючись статтями 147, 150, 151¹, 151², 152, 153 Конституції України, на підставі статей 7, 32, 36, 65, 67, 74, 84, 88, 89, 91, 92, 94, 97 Закону України «Про Конституційний Суд України»

Конституційний Суд України **у х в а л и в:**

1. Визнати такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними), окремі приписи частини першої статті 111 Кримінально-виконавчого кодексу України в тім, що вони унеможливають застосування до засуджених до довічного позбавлення волі осіб короточасних виїздів за межі колонії на території України у зв'язку з такою винятковою особистою обставиною, як смерть або тяжка хвороба близького родича, що загрожує життю хворого.

2. Окремі приписи частини першої статті 111 Кримінально-виконавчого кодексу України в тім, що вони унеможливають застосування до засуджених до довічного позбавлення волі осіб короточасних виїздів за межі колонії на території України у зв'язку з такою винятковою особистою обставиною, як смерть або тяжка хвороба близького родича, що загрожує життю хворого, визнані неконституційними, утрачають чинність через три місяці з дня ухвалення цього Рішення.

3. Верховній Раді України протягом трьох місяців привести нормативне регулювання, установлене окремими приписами частини першої статті 111 Кримінально-виконавчого кодексу України, у відповідність до Конституції України та цього Рішення.

4. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим, остаточним та таким, що не може бути оскаржено.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у «Віснику Конституційного Суду України».

Summary to the Decision of the Constitutional Court of Ukraine No. 11-r(II)/2023 dated December 20, 2023 in the case upon the constitutional complaint of Anatolii Luzhynetskyi regarding the conformity of individual provisions of Article 111.1 of the Criminal Executive Code with the Constitution of Ukraine (constitutionality) (regarding the private and family life of a person, sentenced to life imprisonment)

A. Luzhynetskyi, who was sentenced to life imprisonment and is serving his sentence, appealed to the Constitutional Court to declare individual provisions of Article 111.1 of the Criminal Executive Code (hereinafter, «the Code») as inconsistent with the Constitution (unconstitutional), according to which convicts held in penal colonies of the minimum security level with easier conditions of detention, social rehabilitation units of penal colonies of the minimum security level with general conditions of detention and social rehabilitation units of penal colonies of medium security level and educational colonies are allowed short-term trips outside the territory of the colony of Ukraine for a period of no more than seven days, without taking into account the time required for travel in both directions (no more than three days), in connection with exceptional private circumstances, in particular such as «the death or serious illness of a close relative, which threatens the life of the patient».

The Constitutional Court is guided by the provisions of Articles 3, 21, 24, 28 of the Constitution and proceeds from the fact that every human being is of the highest value and deserves a humane and dignified treatment to himself as an individual, and the state is obliged to guarantee such treatment equally to everyone and be responsible for the protection of human dignity, affirmation of the inalienability and inviolability of his constitutional rights and freedoms. These fundamental principles are the defining components of the Ukrainian constitutional system and must be taken into account by the state in its activities.

The Constitutional Court emphasises that human dignity is an absolute value that belongs to every human being, even if he/she has been convicted of particularly grave crimes; no one can limit or deny the dignity of a human being under any circumstances, as well as the equality of all people in their dignity and the indivisibility of their fundamental rights.

The legislator, who determines the organisation and activity of bodies and institutions for the execution of punishments, as well as actions that are crimes and liability for them (Articles 92.1.14 and 92.1.22 of the Constitution), must regulate the mechanisms of execution and serving of criminal punishments, ensuring equal protection of the dignity of each person as an individual, affirming the inalienability and inviolability of his constitutional rights and freedoms and preserving their essence, while observing the principle of humanism as an important basis for the progressive formation and implementation of the policy of execution and serving of criminal punishments.

The mechanism of execution and serving of criminal punishments for all persons sentenced to imprisonment, regardless of the gravity of the crimes committed by them, cannot lead to the destruction of a human being as an individual, humiliation and devaluation of his moral, psychological, spiritual qualities and needs, abolition of the right of everyone to humane treatment to himself, as well as to level the essential content of constitutional human rights and freedoms.

Human dignity should be interpreted not only as a right guaranteed by Article 28 of the Constitution, but also as a fundamental constitutional value that fills human existence with meaning, is the foundation for all constitutional rights, a measure for determining their essence, and a dominant criterion for the legality of possible restrictions on rights.

Human dignity is the source and criterion for determining the essence of the constitutional right to non-interference with private and family life, guaranteed by the provisions of Article 32 of the Constitution, which is naturally connected with respect for human dignity.

The constitutional right to non-interference with private and family life in connection with human dignity provides an opportunity for every person, even sentenced to deprivation of liberty, to manifest himself/herself as a person with moral, spiritual, psychological qualities and needs, primarily in the aspect of revealing his own responsibility in caring for his/her close relatives, in particular, fulfilling the duty to take care of their disabled parents if they need care due to a serious illness, as well as to attend their funeral in case of death.

The state must ensure the establishment of an appropriate mechanism for the realisation of the opportunity for everyone to visit their seriously ill close relative or attend their funeral, recognising it for all persons sentenced to imprisonment, even for those of them who have committed particularly grave crimes and are sentenced to life imprisonment.

The requirements for the legality of limiting constitutional rights and freedoms, guaranteeing their equality and prohibiting discrimination, as well as the essential content of such rights and freedoms, apply to every person sentenced to imprisonment, regardless of the gravity of the crime committed by him/her.

Denying a person sentenced to imprisonment the opportunity to visit a seriously ill close relative or attend his funeral, based only on the gravity of the crime committed by him/her, is an unreasonable restriction of the constitutional right to inviolability of private and family life, which is also an attack on human dignity, the equality of a person in dignity with other people and the indivisibility of her fundamental rights.

Recognition by the state for all persons sentenced to imprisonment, regardless of the gravity of the crimes committed by them, of the potential opportunity to visit their seriously ill close relative or to be present at his/her funeral will not only contribute to the protection of the human dignity of such convicts, to the protection of their constitutional rights to the free development of their personality and to inviolability of private life, but will also be a manifestation of the state's fulfilment of its positive duty regarding social rehabilitation, an indicator of the affirmation of humanity and civility of society in general.

The establishment by the criminal executive legislation, primarily the Code, of the procedure and conditions for the execution and serving of criminal punishments must also guarantee respect for the human dignity of all convicted persons, the inviolability of the essence of their rights and freedoms, correction and resocialisation of such persons, and public safety and protection of public order in the aspect preventing convicts from committing new criminal offenses and ensuring the inevitability of execution and serving of punishments.

The contested provisions of the Code make it impossible for persons sentenced to life imprisonment to leave the colony on the territory of Ukraine for a short time in connection with such an exceptional private circumstance as the death or serious illness of a close relative that threatens the patient's life, and this is a limitation of the constitutional right to inviolability of the private and family life; they make it possible to limit the constitutional right to inviolability of the private and family life of persons sentenced to life imprisonment, which nullifies the essential content of this right, encroaching on human dignity, on the equality of such persons in their dignity and inseparability of their fundamental rights.

Covered by the constitutional right to the inviolability of private and family life, the possibility of short-term trips outside the colony on the territory of Ukraine of persons sentenced to life imprisonment in connection with such an exceptional private circumstance as the death or serious illness of a close relative, which threatens the life of the patient, is not unconditional and its limitations can be considered as a necessary means to prevent violations of public safety and public order.

The state's positive obligation regarding social rehabilitation consists in recognising for persons sentenced to life imprisonment the potential possibility of a short-term departure outside the colony in connection with the death or serious illness of a close relative, which threatens the patient's life. This duty is correlated, in particular, with the right of such convicts to correction and social rehabilitation, which is determined by the purpose of any criminal punishment.

However, the contested provisions of the Code do not provide persons sentenced to life imprisonment with even the potential possibility of short-term travel outside the colony on the territory of Ukraine in connection with such an exceptional private circumstance as the death or serious illness of a close relative, which threatens the patient's life.

The Constitutional Court emphasises that in order to ensure the provisions of Articles 3, 8, 21, 23, 24, 28, 32 of the Constitution, the potential possibility of a short-term departure outside the colony on the territory of Ukraine in connection with such an exceptional circumstance as the death or serious illness of a close relative, that threatens the patient's life, must be regulated by the legislator for all persons sentenced to imprisonment, including those sentenced to life imprisonment.

The Constitutional Court proceeds from the fact that this is conditioned by a legislative omission in the regulation of this segment of public legal relations in the Code.

The legislative omission identified in the disputed provisions of the Code indicates the failure of the state to fulfil its positive obligation to regulate in law a certain segment of relations in the criminal executive area regarding short-term trips outside the colony on the territory of Ukraine of persons sentenced to life imprisonment in connection with such an exceptional private circumstance, such as the death or serious illness of a close relative, which threatens the patient's life, and this violates the constitutional principle of equality, the right to respect for human dignity, the free development of one's personality, the inviolability of private and family life, and indicates the failure of the state to perform its positive obligation regarding the social rehabilitation of such persons.

The Constitutional Court declared individual provisions of Article 111.1 of the Criminal Executive Code in that they make it impossible to apply to persons sentenced to life imprisonment short-term trips outside the colony on the territory of Ukraine in connection with such an exceptional private circumstance as the death or serious illness of a close relative, which threatens life of the patient, as inconsistent with the Constitution (are unconstitutional); they lose their effect after three months from the date of delivering this Decision.

The Verkhovna Rada of Ukraine within three months shall bring the normative regulation established by individual provisions of Article 111.1 of the Criminal Executive Code into compliance with the Constitution and this Decision.

References:

Decisions of the Constitutional Court of Ukraine:

No. 8-rp/2007 dated October 16, 2007;

No. 2-rp/2012 dated January 20, 2012;

No. 2-rp/2016 dated June 1, 2016;

No. 5-r/2018 dated May 22, 2018;

No. 6-r(II)/2021 dated September 16, 2021;

No. 5-r(II)/2022 dated June 22, 2022;

No. 3-r/2022 dated December 23, 2022;

No. 1-r/2023 dated February 7, 2023;

No. 3-r(II)/2023 dated March 22, 2023;

No. 4-r(II)/2023 dated April 19, 2023.

The Universal Declaration of Human Rights of 1948, adopted by the General Assembly of the United Nations on December 10, 1948;

International Covenant on Civil and Political Rights of 1966;

General Comment No. 21 to the International Covenant on Civil and Political Rights: Article 10 (humane treatment of persons deprived of their liberty), April 10, 1992;

Recommendation Rec(2006)2-rev (as amended) of the Committee of Ministers of the Council of Europe to member states on the European Penitentiary Rules, adopted on January 11, 2006;

The United Nations Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners (the Nelson Mandela Rules);

Guiding Principles of the Nelson Mandela Rules Application (2018), produced by the OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR) and Penal Reform International (PRI);

The UN Body of Principles for the Protection of All Persons under Any Form of Detention or Imprisonment, adopted on December 9, 1988 by the Assembly General;

2nd General Report of the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT), CPT/Inf(92)3;

11th General Report of the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT), CPT/Inf(2001)16;

Memorandum of the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT), CPT (2007) 55, 27 June 2007;

25th General Report of the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT), CPT/Inf(2016)10;

Recommendation No. R (82) 16 of the Committee of Ministers to Member States on Prison Leave, adopted by the Committee of Ministers on 24 September 1982 at the 350th meeting of the Ministers' Deputies;

Recommendation Rec(2003)23 of the Committee of Ministers of the Council of Europe to member states on the management by prison administrations of life sentence and other long-term prisoners, adopted on October 9, 2003;

Judgment of the Federal Constitutional Court of Germany dated November 8, 2006, No. 2BvR 578/02;

Order of the Federal Constitutional Court of Germany dated May 23, 2013, No. 2BvR 2129/11,

Judgment of the Constitutional Court of the Republic of Latvia dated September 18, 2020 No. 2019-32-01;

Decision of the European Court of Human Rights on admissibility in the case of Sannino v. Italy dated May 3, 2005, application No. 72639/01.

Judgments of the European Court of Human Rights in the cases:

Boulois v. Luxembourg of April 3, 2012, No. 37575/04;

Lavents v. Latvia of November 28, 2002, No. 58442/00;

Płoski v. Poland of November 12, 2002, No. 26761/95;

Lind v. Russia of December 6, 2007, No. 25664/05;

Ēcis v. Latvia of January 10, 2019, No. 12879/09;

Feldman v. Ukraine (No. 2) of January 12, 2012, No. 42921/09;

Kanalas c. Roumanie of December 6, 2016, No. 20323/14.

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

РІШЕННЯ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

ДРУГИЙ СЕНАТ

у справі за конституційною скаргою
Приватного підприємства
«Генеральний будівельний менеджмент»
про відповідність Конституції України (конституційність)
пункту 2 частини другої,
частини третьої статті 321
Господарського процесуального кодексу України
(щодо гарантування захисту прав і свобод особи
за рішенням Європейського суду з прав людини)

Київ
14 лютого 2024 року
№ 1-р(II)/2024

Справа № 3-41/2023(87/23)

Другий сенат Конституційного Суду України у складі:

Головатий Сергій Петрович (голова засідання),
Городовенко Віктор Валентинович,
Лемак Василь Васильович,
Мойсик Володимир Романович (доповідач),
Первомайський Олег Олексійович,
Юровська Галина Валентинівна,

розглянув на пленарному засіданні справу за конституційною скаргою Приватного підприємства «Генеральний будівельний менеджмент» про відповідність Конституції України (конституційність) пункту 2 частини другої, частини третьої статті 321 Господарського процесуального кодексу України.

Заслухавши суддю-доповідача Мойсика В.Р. та дослідивши матеріали справи, зокрема позиції, що їх висловили: Президент України Зеленський В.О., Голова Верховної Ради України Стефанчук Р.О., Прем'єр-міністр України Шмигаль Д.А., Міністр юстиції України Малюська Д.Л., Голова Верховного Суду Кравченко С.І., науковці: Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого — завідувач кафедри цивільної юстиції та адвокатури, доктор юридичних наук, професор Гусаров К.В., Київського національного університету імені Тараса Шевченка — асистент кафедри економічного права та економічного судочинства, кандидат юридичних наук Худенко О.О.,

Конституційний Суд України у с т а н о в и в:

1. Приватне підприємство «Генеральний будівельний менеджмент» (далі — Підприємство) звернулося до Конституційного Суду України з клопотанням перевірити пункт 2 частини другої, частину третю статті 321 Господарського процесуального кодексу України (далі — Кодекс) на відповідність частині другій статті 3, статті 8, частині першій статті 9, частині третій статті 22, частині першій статті 55, частині першій статті 64 Конституції України (конституційність).

За пунктом 2 частини другої статті 321 Кодексу заява про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами може бути подана «з підстав, визначених пунктами 2, 3 частини другої та частиною третьою статті 320 цього Кодексу, — не пізніше десяти років з дня набрання таким судовим рішенням законної сили».

Згідно з частиною третьою статті 321 Кодексу «строки, визначені в частині другій цієї статті, не можуть бути поновлені».

1.1. Зі змісту конституційної скарги та долучених до неї матеріалів убачається таке.

У листопаді 2005 року Підприємство звернулося до Господарського суду Одеської області з позовом про визнання договору купівлі-продажу від 2 грудня 2004 року укладеним. Рішенням від 20 грудня 2005 року цей суд задовольнив позов Підприємства.

Одеський апеляційний господарський суд постановою від 23 червня 2008 року скасував рішення Господарського суду Одеської області від 20 грудня 2005 року та припинив провадження у справі № 22-23/321-05-10190 у зв'язку з невідомістю справи господарському суду.

Вищий господарський суд України постановою від 23 жовтня 2008 року рішення Господарського суду Одеської області від 20 грудня 2005 року та постанову Одеського апеляційного господарського суду від 23 червня 2008 року скасував, а справу передав на новий розгляд до Господарського суду Одеської області в іншому його складі. Верховний Суд України ухвалою від 15 січня 2009 року відмовив Підприємству у відкритті провадження щодо перегляду постанови Вищого господарського суду України від 23 жовтня 2008 року.

У лютому 2009 року Підприємство звернулося до Європейського суду з прав людини із заявою про порушення державою Україна пункту 1 статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (далі — Конвенція).

За час провадження у Європейському суді з прав людини національні суди ухвалили низку рішень не на користь Підприємства. Зокрема, за результатами нового розгляду справи № 22-23/321-05-10190 Господарський суд Одеської області рішенням від 15 червня 2009 року, залишеним без зміни постановами Одеського апеляційного господарського суду від 25 серпня 2009 року та Вищого господарського суду України від 17 грудня 2009 року, відмовив у задоволенні позову Підприємства. Верховний Суд України 11 березня 2010 року відмовив Підприємству у відкритті провадження щодо перегляду вказаних судових рішень.

Європейський суд із прав людини встановив порушення права Підприємства щодо справедливого судового розгляду, гарантованого пунктом 1 статті 6 Конвенції [рішення у справі *Генеральний будівельний менеджмент проти України / Generalnyu Budivelnnyu Menedzhment v. Ukraine* від 22 вересня 2022 року (заява № 11925/09), § 31].

У грудні 2022 року Підприємство на підставі зазначеного рішення Європейського суду з прав людини звернулося до Великої Палати Верховного Суду із заявою про перегляд судових рішень, ухвалених судами у справі № 22-23/321-05-10190.

Велика Палата Верховного Суду ухвалою від 14 грудня 2022 року, керуючись, зокрема, приписами статті 321 Кодексу, відмовила у відкритті провадження за вказаною заявою Підприємства.

1.2. Підприємство наголошує, що внаслідок застосування судом пункту 2 частини другої, частини третьої статті 321 Кодексу порушено його право на доступ до суду, гарантоване статтею 55 Конституції України.

На думку Підприємства, застосування судом оспорюваних приписів Кодексу призвело до «звуження права на судовий захист», «порушення принципу юридичної визначеності та принципу справедливого судового розгляду як складових частин принципу верховенства права».

У конституційній скарзі зазначено також, що «встановлене оскаржуваними положеннями ГПК України обмеження десятирічним строком унеможливило дієву, ефективну реалізацію права на звернення до суду для захисту своїх прав після ухвалення рішення ЄСПЛ, в якому встановлено порушення права на справедливий судовий розгляд за статтею 6 Конвенції, оскільки встановлює додаткові обтяження, які фактично перешкоджають здійсненню цього права і за неможливості поновлення десятирічного строку — призводять до нівелювання самої його суті <...> має наслідком обмеження його права на звернення до суду та створює суттєві перешкоди у його реалізації», «гарантоване Конституцією України право на судовий захист та деталізоване у статтях 320–325 ГПК України право на перегляд судових рішень після постановлення рішення ЄСПЛ, яким встановлено порушення Україною своїх зобов'язань у справі» проігноровано.

1.3. Голова Верховної Ради України у письмовому поясненні, зокрема, наголосив:

— «у контексті встановлення відповідності зазначених положень ГПК України частині другій статті 55 Конституції України у взаємозв'язку із статтею 64 Конституції України доцільно звернути увагу, що як свідчить позиція ЄСПЛ, основною складовою права на суд є право на доступ, у тому розумінні, що особі має бути забезпечена можливість звернутись до суду для вирішення певного питання, і що з боку держави не повинні чинитись правові чи практичні перешкоди для здійснення цього права. Іншими словами, право на доступ до суду гарантує можливість осіб вільно і без перешкод, на рівних умовах використати цей інститут для забезпечення своїх прав і законних інтересів»;

— «передбачені пунктом 2 частини другої та частиною третьою статті 321 ГПК України положення щодо подання заяви про перегляд судового рішення за виключними обставинами з підстави встановлення ЄСПЛ порушення Україною міжнародних зобов'язань в обмежений законом строк, який у свою чергу, не може бути поновлений, певним чином обмежують право зацікавлених осіб на судовий захист у тому обсязі, як його гарантовано частиною першою статті 55 Конституції України.

Однак у своїй практиці ЄСПЛ неодноразово наголошував, що право на суд, одним із аспектів якого є право на доступ до суду, не є абсолютним. Воно може бути піддане допустимим обмеженням. Такі обмеження допускаються з огляду на те, що за своїм характером право доступу потребує регулювання з боку держави»;

— «положення пункту 2 частини другої та частини третьої статті 321 ГПК України, якими передбачено обмеження щодо перегляду судових рішень після ухвалення

рішення ЄСПЛ у справі десятирічним строком з дня набрання законної сили судовим рішенням, яке необхідно переглянути, та неможливість поновлення такого строку можуть перешкодити реалізації права на доступ до суду, зокрема, за виключними обставинами, передбаченими пунктом 2 частини третьої статті 320 ГПК України. Разом з тим, у разі скасування процесуального строку може виникнути невизначеність у судовому процесі, яка може призвести до порушення принципу верховенства права».

2. Дослідивши зміст конституційної скарги, Конституційний Суд України встановив, що вона містить доводи щодо невідповідності Конституції України оспорюваних приписів статті 321 Кодексу лише в тім, що вони унеможливають подання заяв про перегляд судового рішення за такою виключною обставиною, як «встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні цієї справи судом» після «десяти років з дня набрання таким судовим рішенням законної сили» (пункт 2 частини другої) та поновлення судом строку на подання заяви про перегляд судового рішення (частина третя).

Ураховуючи наведене, Конституційний Суд України дійшов висновку, що предметом конституційного контролю в цій справі є пункт 2 частини другої та частина третьої статті 321 Кодексу в тім, що вони унеможливають подання на підставі рішення Європейського суду з прав людини заяви про перегляд судового рішення, ухваленого національним судом, після десяти років із дня набрання останнім законної сили та поновлення судом зазначеного десятирічного строку на подання заяви про перегляд судового рішення, ухваленого національним судом.

3. Розв'язуючи порушені в конституційній скарзі питання, Конституційний Суд України виходить із такого.

3.1. Згідно з Конституцією України права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави; держава відповідає перед людиною за свою діяльність; утвердження й забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави (частина друга статті 3).

За статтею 8 Основного Закону України в Україні визнається і діє принцип верховенства права (частина перша); Конституція України має найвищу юридичну силу, закони «приймаються на її основі і повинні відповідати їй» (частина друга).

Відповідно до частини першої статті 9 Конституції України чинні міжнародні договори, згоду на обов'язковість яких надала Верховна Рада України, є частиною національного законодавства України.

За статтею 55 Основного Закону України права і свободи людини і громадянина захищає суд (частина перша); кожен має право після використання всіх національних засобів юридичного захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна (частина п'ята).

3.2. Конституційний Суд України сформулював низку юридичних позицій, що є значущими і для цієї справи:

— «правосуддя за своєю суттю визнається таким лише за умови, що воно відповідає вимогам справедливості і забезпечує ефективне поновлення в правах» (перше речення абзацу десятого пункту 9 мотивувальної частини Рішення від 30 січня 2003 року № 3-рп/2003);

— «конституційне право на судовий захист належить до невідчужуваних та непорушних. Кожен під час розгляду будь-якої справи <...> має право на правосуддя, яке відповідало б вимогам справедливості» (абзац перший пункту 5 мотивувальної частини Рішення від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004);

— «додержання принципу остаточності судового рішення (*res judicata*) є надважливим для забезпечення поваги до суду, його рішень та дієвості всієї системи правосуддя в державі, керованій правовладдям» [абзац перший підпункту 7.7 пункту 7 мотивувальної частини Рішення від 22 листопада 2023 року № 10-р(П)/2023].

У Рішенні від 6 квітня 2022 року № 2-р(П)/2022 Конституційний Суд України зазначив: «Приписи статті 8, частини першої статті 55 Конституції України зобов'язують державу гарантувати на законодавчому рівні кожному можливість реалізації його права на судовий захист. Законодавець має встановити такий обсяг права осіб на судовий захист, який забезпечував би його дієву реалізацію, а відмова судів у реалізації такої можливості може призвести до порушення гарантованого Конституцією України права на судовий захист» (перше, друге речення абзацу шостого пункту 2 мотивувальної частини); «право на судовий захист гарантовано частиною першою статті 55 Конституції України та охоплює не лише право на звернення до суду, а й можливість реалізації цього права без обмежень чи перепон» (абзац перший підпункту 2.2 пункту 2 мотивувальної частини); «зміст права на судовий захист, установленого частиною першою статті 55 Конституції України, слід визначати, серед іншого, з урахуванням змісту права на справедливий суд, гарантованого статтею 6 Конвенції <...> та витлумаченого Європейським судом із прав людини» (абзац другий підпункту 2.2.1 підпункту 2.2 пункту 2 мотивувальної частини).

Конституційний Суд України наголосив, що «з принципу „верховенства права“ (правовладдя) та вимоги утвердження і забезпечення права особи на судовий захист, що його як загальне право визначено в частині першій статті 55 Конституції України <...> впливає обов'язок держави в особі органу законодавчої влади запровадити юридичний механізм реалізації права особи на судовий захист, зокрема в ділянці судового захисту прав і свобод особи у сфері відносин за публічним правом. Такий юридичний механізм має забезпечувати дієвість права особи на судовий захист, що виявляється в запровадженні законом процесуальних можливостей для реального захисту та поновлення порушених прав і свобод особи, особливо в ситуації, коли це порушення спричинено рішеннями, діями або бездіяльністю органів публічної влади, їх посадових і службових осіб» [абзац третій підпункту 4.2 пункту 4 мотивувальної частини Рішення від 1 березня 2023 року № 2-р(П)/2023].

3.3. Конвенцію ратифіковано Законом України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції» від 17 липня 1997 року № 475/97-ВР.

Конвенцію було укладено для додержання державами — членами Ради Європи основоположних прав і свобод людини.

За статтею 46 Конвенції держави-учасниці зобов'язані виконувати остаточні рішення Європейського суду з прав людини в будь-яких справах, у яких вони є сторонами.

3.4. Європейський суд із прав людини зазначив, що «одним із засадничих аспектів правовладдя є принцип юридичної визначеності, який встановлює дотримання принципу *res judicata*, тобто принципу остаточності судових рішень, згідно з яким жодна

сторона не має права вимагати перегляду остаточного і обов'язкового судового рішення лише для проведення повторного розгляду та ухвалення нового рішення у справі; відступи від цього принципу виправдані, тільки якщо вони потрібні в обставинах суттєвого та переконливого характеру» [рішення у справі *Устименко проти України / Ustimenko v. Ukraine* від 29 жовтня 2015 року (заява № 32053/13), § 46].

3.5. Європейська Комісія «За демократію через право» (Венеційська Комісія) у Доповіді про правовладдя, ухваленій на її 86-му пленарному засіданні, яке відбулося 25–26 березня 2011 року [CDL-AD(2011)003rev], зазначила, що «юридична визначеність вимагає додержання принципу *res judicata*. Остаточні рішення національних судів не повинні оспорюватись. Цей принцип також вимагає виконання остаточних рішень судів <...>. Системи, що допускають скасування остаточних рішень без переконливих підстав з публічного інтересу та дозволяють невизначеність у часі, є несумісними з принципом юридичної визначеності» (§ 46).

3.6. Конституційний Суд України у цьому провадженні зважає також на Рекомендацію № R (2000) 2 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо повторного розгляду або поновлення провадження у певних справах на національному рівні після ухвалення рішень Європейським судом із прав людини (*Recommendation № R (2000) 2 of the Committee of Ministers to member states on the re-examination or reopening of certain cases at domestic level following judgements of the European Court of Human Rights*) від 19 січня 2000 року.

У цьому документі Комітет Міністрів Ради Європи наголосив на тому, що «згідно зі статтею 46 Конвенції Договірні Сторони взяли на себе зобов'язання виконувати остаточні рішення Європейського суду з прав людини <...> в будь-якій справі, сторонами якої вони є»; «за певних обставин згадані вище зобов'язання включають вжиття інших заходів, окрім справедливої сатисфакції, яку присуджує Суд згідно зі статтею 41 Конвенції, та/або загальних заходів, якими потерпілій стороні забезпечують, наскільки це можливо, відновлення попереднього юридичного становища, яке ця сторона мала до порушення Конвенції»; «саме компетентні органи держави-відповідача вирішують, які заходи, зважаючи на наявні в національній юридичній системі засоби, є найбільш відповідними для досягнення *restitutio in integrum*»; «практика Комітету Міністрів у здійсненні нагляду за виконанням рішень Суду показує, що у виняткових випадках повторний розгляд справи або поновлення провадження є найбільш дієвим, якщо не єдиним, засобом досягнення *restitutio in integrum*». Із цих міркувань Комітет Міністрів Ради Європи закликав договірні сторони забезпечити на національному рівні достатні можливості для реалізації зазначеного принципу.

3.7. В Україні порядок виконання рішень Європейського суду з прав людини встановлено Законом України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 року № 3477-IV зі змінами (далі — Закон № 3477), згідно з яким, зокрема, виконанням рішення є: виплата стягувачеві відшкодування та вжиття додаткових заходів індивідуального характеру; вжиття заходів загального характеру (абзац дев'ятий статті 1).

Відповідно до статті 10 Закону № 3477 для забезпечення відновлення порушених прав стягувача, крім виплати відшкодування, вживають додаткових заходів індивідуального характеру, зокрема відновлення настільки, наскільки це можливо, попереднього юридичного стану, який стягувач мав до порушення Конвенції (*restitutio*

in integrum), а також інших заходів, визначених у рішенні (частини перша, друга); відновлення попереднього юридичного стану стягувача здійснюють, зокрема, у спосіб повторного розгляду справи судом включно з відновленням провадження у справі (пункт «а» частини третьої).

4. Оцінюючи конституційність пункту 2 частини другої, частини третьої статті 321 Кодексу, Конституційний Суд України передусім виходить із того, що ефективне забезпечення права на судовий захист є однією з гарантій реалізації інших конституційних прав і свобод, їх утвердження й захисту, зокрема в спосіб відновлення в разі їх порушення. Тому є потреба в законодавчому вноормуванні, яке повною мірою забезпечувало б дієву та ефективну реалізацію права на судовий захист.

Конституційний Суд України також керується тим, що в Конституції України встановлено принцип відповідальності держави перед людиною за свою діяльність, який виражено як у визначенні обов'язків держави (статті 3, 16, 22), так і в потребі повного та своєчасного виконання цих обов'язків.

За частиною п'ятою статті 55 Конституції України кожному надано право після використання всіх національних засобів юридичного захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна. Однією з таких міжнародних судових установ є Європейський суд із прав людини.

4.1. За приписами Конституції України обов'язковість судового рішення є однією з основних засад судочинства (пункт 9 частини другої статті 129), судове рішення є обов'язковим до виконання (друге речення частини першої статті 129¹).

Згідно з приписами Основного Закону України, юридичними позиціями Конституційного Суду України, що є співвідносними з приписами Конвенції, та практикою Європейського суду з прав людини реалізація права на судовий захист можлива з додержанням конституційних принципів, зокрема принципу остаточності судових рішень (*res judicata*).

4.2. За сталою практикою Європейського суду з прав людини додержання принципу остаточності судових рішень (*res judicata*) означає, що жодна зі сторін не має права вимагати перегляду остаточного й обов'язкового судового рішення лише задля проведення повторного слухання і нового розв'язання справи.

Практика Європейського суду з прав людини, за якою обмежувалося б право особи, що є стороною у справі, ініціювати перегляд судового рішення за екстраординарною процедурою для «виправлення судових помилок та недоліків судочинства», зокрема таких, як порушення Україною міжнародних зобов'язань під час розгляду справи національним судом, обмежена. Європейський суд із прав людини рекомендує поновлення провадження в національних судах як належний відновлювальний захід, якщо попередній розгляд справи не відповідав вимогам пункту 1 статті 6 Конвенції.

Європейський суд із прав людини зазначив, що «практика здійснення нагляду за виконанням рішень Суду показала, що повторний розгляд справи або поновлення провадження є за певних обставин найбільш дієвим — якщо не єдиним — засобом досягнення *restitutio in integrum*. Отже, Комітет Міністрів закликав держави запровадити механізм перегляду справи після встановлення Судом порушення Конвенції, особливо у разі: „(i) коли потерпіла сторона і далі зазнає дуже тяжких негативних наслідків від результатів національного рішення, щодо яких справедлива сатисфакція не була

достатнім засобом юридичного захисту та які не можна виправити інакше ніж за допомогою повторного розгляду або відновлення провадження; (ii) коли рішення Суду спонукає до висновку, що (а) оскаржене рішення національного суду суперечить Конвенції по суті, або (b) підґрунтям встановленого порушення були суттєві процесуальні помилки чи такі недоліки, що ставлять під серйозний сумнів результат оскарженого провадження на національному рівні“» [рішення у справі *Бочан проти України* (№ 2) / *Bochan v. Ukraine* (№ 2) від 5 лютого 2015 року (заява № 22251/08), § 28].

4.3. За статтею 320 Кодексу, зокрема, рішення, постанови та ухвали господарського суду, якими закінчено розгляд справи, можуть бути переглянуті за нововиявленими або виключними обставинами (частина перша); підставою для перегляду судових рішень у зв'язку з «виключними обставинами є <...> встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні цієї справи судом» (пункт 2 частини третьої).

Заява про перегляд судового рішення може бути подана з підстави, визначеної пунктом 2 частини третьої статті 320 Кодексу, особою, стосовно якої ухвалено рішення міжнародною судовою установою, юрисдикцію якої визнала Україна, не пізніше тридцяти днів із дня, коли така особа дізналася або могла дізнатися про набуття цим рішенням статусу остаточного (пункт 5 частини першої статті 321 Кодексу).

4.4. Аналіз наведених норм Кодексу дає підстави висувати, що унормування відносин щодо перегляду судових рішень у зв'язку з ухваленням Європейським судом із прав людини рішення, у якому встановлено порушення Конвенції, здійснено для розвитку та конкретизації приписів Конституції України, передусім частини першої статті 9, частини п'ятої статті 55, та з урахуванням вимоги юридичної визначеності в аспекті такого складника цієї вимоги, як принцип остаточності судових рішень (*res judicata*).

Конституційний Суд України вважає, що, унормовуючи в Кодексі відносини щодо перегляду судового рішення у зв'язку з ухваленням Європейським судом із прав людини рішення, у якому встановлено порушення Конвенції, законодавець прагнув забезпечити доконечну мету здійснення правосуддя — захист прав та свобод.

Водночас відповідно до оспорюваних приписів статті 321 Кодексу заява про перегляд судового рішення може бути подана з підстав, визначених частиною третьою статті 320 Кодексу, після ухвалення Європейським судом із прав людини рішення, у якому встановлено порушення Конвенції, лише протягом десяти років із дня набрання законної сили судовим рішенням, ухваленим національним судом (пункт 2 частини другої); зазначений десятирічний строк не може бути поновлений судом (частина третя).

4.5. За частиною першою статті 92 Конституції України виключно в законах України визначено гарантії прав і свобод (пункт 1); судочинство та порядок виконання судових рішень (пункт 14).

Конституційний Суд України виходить із того, що внормування у Кодексі відносин щодо перегляду судових рішень у зв'язку з ухваленням Європейським судом із прав людини рішення, у якому встановлено порушення Конвенції, є одним із законодавчих механізмів забезпечення дієвості принципу відповідальності держави перед людиною за свою діяльність, а право особи на такий перегляд є невід'ємним складником права на звернення після використання всіх національних засобів юридичного захисту за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відпо-

відних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна, гарантованого частиною п'ятою статті 55 Конституції України.

Подajući заяву про перегляд судового рішення у зв'язку з ухваленням Європейським судом із прав людини рішення, у якому встановлено порушення Конвенції, особа, на користь якої ухвалено таке рішення, домагається насамперед усунення наслідків порушення її прав, гарантованих Конвенцією.

Україна як держава — учасниця Конвенції зобов'язана забезпечувати виконання остаточних рішень Європейського суду з прав людини, у яких встановлено порушення Україною Конвенції.

4.6. Конституційний Суд України вважає, що конституційні приписи зобов'язують Україну запровадити ефективне та дієве втручання у Кодексі відносин щодо перегляду судових рішень у зв'язку з ухваленням Європейським судом із прав людини рішення, у якому встановлено порушення Конвенції.

Кодекс має містити приписи, що забезпечуватимуть можливість реального та практичного захисту прав і свобод у спосіб перегляду судових рішень, ухвалених національними судами, у зв'язку з ухваленням Європейським судом із прав людини рішення, у якому встановлено порушення Конвенції.

Ці приписи Кодексу не мають позбавляти особу права на реалізацію протягом розумного строку права на виконання рішення Європейського суду з прав людини, у якому встановлено порушення конвенційних прав цієї особи, у спосіб перегляду судових рішень, ухвалених національними судами.

Викладені міркування дають Конституційному Суду України підстави вважати, що визначений у Кодексі десятирічний строк на подання заяви про перегляд судових рішень у зв'язку з ухваленням Європейським судом із прав людини рішення, у якому встановлено порушення Конвенції, та неможливість поновлення судом такого строку ставлять реалізацію права, гарантованого частиною п'ятою статті 55 Конституції України, у залежність від обставин, на які не може вплинути особа, а саме від строку розгляду її заяви Європейським судом із прав людини.

4.7. З огляду на наведене Конституційний Суд України дійшов висновку, що приписи пункту 2 частини другої, частини третьої статті 321 Кодексу, які унеможливають перегляд судового рішення за заявою особи у зв'язку з ухваленням Європейським судом із прав людини рішення, у якому встановлено порушення Конвенції, після спливу десятирічного строку з дня набрання законної сили рішенням національного суду, та неможливість поновлення судом такого строку не забезпечують ефективної реалізації конституційних прав особи на судовий захист та на звернення після використання всіх національних засобів юридичного захисту за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна, тому суперечать вимогам статті 3, частини першої статті 8, частини першої статті 9, частин першої, п'ятої статті 55 Конституції України.

5. За частиною другою статті 152 Конституції України, статтею 91 Закону України «Про Конституційний Суд України» закони, інші акти або їх окремі норми, визнані неконституційними, утрачають чинність із дня ухвалення Конституційним Судом України рішення про їх неконституційність, якщо інше не встановлено самим рішенням, але не раніше дня його ухвалення.

Установивши невідповідність Конституції України (неконституційність) пункту 2 частини другої, частини третьої статті 321 Кодексу в тім, що вони унеможливають подання заяви про перегляд судового рішення у зв'язку з ухваленням Європейським судом із прав людини рішення після десяти років із дня набрання законної сили рішенням національного суду та поновлення судом строку на подання заяви про перегляд рішення національного суду для забезпечення юридичної визначеності у відносинах, та зважаючи на те, що Верховній Раді України потрібен достатній строк для внесення змін до Кодексу, Конституційний Суд України вважає за потрібне відтермінувати втрату чинності цими приписами Кодексу.

Ураховуючи викладене та керуючись статтями 147, 150, 151¹, 151², 153 Конституції України, на підставі статей 7, 32, 36, 65, 67, 74, 84, 88, 89, 91, 92, 94, 97 Закону України «Про Конституційний Суд України»

Конституційний Суд України **у х в а л и в:**

1. Визнати такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними), пункт 2 частини другої, частину третю статті 321 Господарського процесуального кодексу України в тім, що вони унеможливають: 1) подання заяв про перегляд судового рішення у зв'язку з ухваленням Європейським судом із прав людини рішення після десяти років із дня набрання законної сили рішенням національного суду; 2) поновлення строку судом на подання заяви про перегляд рішення національного суду.

2. Приписи пункту 2 частини другої, частини третьої статті 321 Господарського процесуального кодексу України, визнані неконституційними в зазначеному аспекті, утрачають чинність через шість місяців із дня ухвалення Конституційним Судом України цього Рішення.

3. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим, остаточним та таким, що не може бути оскаржено.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у «Віснику Конституційного Суду України».

ДРУГИЙ СЕНАТ **КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ**

Summary to the Decision of the Constitutional Court of Ukraine No. 1-r(II)/2024 dated February 14, 2024 in the case upon the constitutional complaint of the Private Enterprise «General Construction Management» on the compliance of Articles 321.2.2, 321.3 of the Commercial Procedure Code of Ukraine (on guaranteeing the protection of the rights and freedoms of the person in accordance with the Judgment of the European Court of Human Rights) with the Constitution of Ukraine (constitutionality)

The Private Enterprise «General Construction Management» (hereinafter, «the Enterprise») appealed to the Constitutional Court of Ukraine to verify the compliance of

Articles 321.2.2, 321.3 of the Commercial Procedure Code of Ukraine (hereinafter, «the Code») with Articles 3.2, 8, 9.1, 22.3, 55.1, 64.1 of the Constitution of Ukraine (constitutionality).

In accordance with Article 321.2.2 of the Code, an application for review of a court decision based on newly discovered or exceptional circumstances may be submitted «on the grounds specified in Articles 320.2.2, 320.2.3, 320.3 of this Code — not later than ten years from the date such court decision enters into force».

The subject of constitutional review in this case are Articles 321.2.2, 321.3 of the Code in that they make it impossible to submit, on the basis of a judgment of the European Court of Human Rights, an application for review of a court decision delivered by a national court, after ten years from the date of the latter entrance into force and renewal by the court of the specified ten-year term for submitting an application for review of a court decision delivered by the national court.

The Code's regulation of relations regarding the review of court decisions in connection with the delivery by the European Court of Human Rights of a judgment establishing a violation of the Convention is one of the legislative mechanisms for ensuring the effectiveness of the principle of the state's responsibility to a person for its activities, and the right of a person to such a review is an integral component of the right to appeal after applying all national legal remedies for the protection of one's rights and freedoms to relevant international judicial institutions or relevant bodies of international organizations of which Ukraine is a member or participant, guaranteed by Article 55.5 of the Constitution.

When submitting an application for review of a court decision in connection with the delivery by the European Court of Human Rights of a judgment in which a violation of the Convention was established, the person in whose favour such a decision was made seeks first of all to eliminate the consequences of the violation of his rights guaranteed by the Convention.

Ukraine, as a state party to the Convention, is obliged to ensure the implementation of the final judgments of the European Court of Human Rights, in which it is established that Ukraine has violated the Convention.

In accordance with the provisions of the Fundamental Law, the legal positions of the Constitutional Court, which are correlated with the provisions of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms dated 1950, and the case law of the European Court of Human Rights, the realization of the right to judicial protection is possible in compliance with constitutional principles, in particular the principle of finality of court decisions (*res judicata*).

The Constitutional Court considers that the ten-year term specified in the Code for submitting an application for review of court decisions due to the delivery by the European Court of Human Rights of a judgment in which a violation of the Convention was established, and the impossibility of renewing such a term by the court, make the exercise of the right guaranteed by Article 55.5 of the Constitution, dependent on the circumstances beyond the person's control, namely the term of deliberation of his/her application by the European Court of Human Rights.

Thus, the Constitutional Court of Ukraine declared the provisions of Articles 321.2.2, 321.3 of the Commercial Procedure Code of Ukraine as such that do not comply with the Constitution of Ukraine (are unconstitutional) in that they make it impossible to: 1) file applications for review of a court decision in connection with the delivery of a judgment by the European Court of Human Rights after ten years from the date of entry into force of the national court decision; 2) renew the deadline for filing an application for review of a national court decision.

Provisions of Articles 321.2.2, 321.3 of the Commercial Procedure Code of Ukraine, that are declared unconstitutional, shall cease to be effective six months after the date of this Decision delivery.

References:

Decisions of the Constitutional Court of Ukraine:

No. 3-rp/2003 dated January 30, 2003;

No. 15-rp/2004 dated November 2, 2004;

No. 2-r(II)/2022 dated April 6, 2022;

No. 2-r(II)/2023 dated March 1, 2023;

No. 10-r(II)/2023 dated November 22, 2023.

Judgments of the European Court of Human Rights in the cases:

Ustimenko v. Ukraine of October 10, 2015 (application No. 32053/13);

Bochan v. Ukraine (No. 2) of February 5, 2015 (application No. 22251/08).

Report of the European Commission for Democracy through Law (Venice Commission) on the Rule of Law, adopted at its 86th plenary session on 25–26 March 2011 [CDL-AD(2011)003rev];

Recommendation No. R (2000) 2 of the Committee of Ministers to member states on the re-examination or reopening of certain cases at domestic cases at domestic level following judgments of the European Court of Human Rights of 19 January 2000.

ОКРЕМА ДУМКА (ЗБІЖНА)

**судді Конституційного Суду України Олега Первомайського
у справі за конституційною скаргою
Приватного підприємства «Генеральний будівельний менеджмент»
про відповідність Конституції України (конституційність)
пункту 2 частини другої, частини третьої статті 321
Господарського процесуального кодексу України
(щодо гарантування захисту прав і свобод особи
за рішенням Європейського суду з прав людини)**

Другий сенат Конституційного Суду України (далі — Конституційний Суд) 14 лютого 2024 року ухвалив Рішення у справі № 3-41/2023(87/23) за конституційною скаргою Приватного підприємства «Генеральний будівельний менеджмент» про відповідність Конституції України (конституційність) пункту 2 частини другої, частини третьої статті 321 Господарського процесуального кодексу України (щодо гарантування захисту прав і свобод особи за рішенням Європейського суду з прав людини) № 1-р(II)/2024 (далі — Рішення), яким визнав вказані оспорювані приписи такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними).

На підставі статті 93 Закону України «Про Конституційний Суд України», § 74 Регламенту Конституційного Суду України вважаю за потрібне викласти окрему думку (збіжну) щодо Рішення та низки значущих для цього провадження понять та явищ.

Що ухвалив Конституційний Суд

1. Конституційний Суд у Рішенні дійшов висновку:

«Визнати такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними), пункт 2 частини другої, частину третю статті 321 Господарського процесуального кодексу України в тім, що вони унеможливають: 1) подання заяв про перегляд судового рішення у зв'язку з ухваленням Європейським судом із прав людини рішення після десяти років із дня набрання законної сили рішенням національного суду; 2) поновлення строку судом на подання заяви про перегляд рішення національного суду».

2. Із короткої назви та змісту мотивувальної і резолютивної частин Рішення слідує, що воно стосується процедури екстраординарного перегляду судового рішення національного суду в зв'язку з ухваленням рішення не будь-якою «міжнародною судовою установою», про яку є згадка в частині п'ятій статті 55 Конституції України, а лише про процедуру перегляду рішення національного суду в зв'язку з ухваленням рішення Європейським судом із прав людини.

Під «чинним міжнародним договором» (стаття 9 Конституції України) у контексті цього конституційного провадження розуміється цілком конкретний міжнародний договір — Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (далі — Конвенція), ратифікована Законом України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та про-

токолів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції» від 17 липня 1997 року № 475/97-ВР зі змінами (далі — Закон № 475).

З огляду на предмет та обсяг конституційного контролю розуміння приписів статті 9, частини п'ятої статті 55 Конституції України щодо інших міжнародних договорів, учасником яких є Україна, та/або міжнародних судових установ, рішення яких має юридичне значення для України, залишилось поза межами цього провадження.

Права, що гарантовані статтею 55 Конституції України, та міжнародні зобов'язання України

3. Звісно, цю справу можна розглядати як ще одну з низки справ щодо права на судовий захист, гарантованого статтею 55 Конституції України.

Однак такий підхід не в повній мірі розкриває сенс та зміст Рішення, предмет та обсяг конституційного контролю.

Осердям конституційного питання, яке мав розв'язати Конституційний Суд у цьому провадженні, була перевірка пункту 2 частини другої, частини третьої статті 321 Господарського процесуального кодексу України (далі — оспорювані приписи Кодексу) на відповідність приписам частини першої статті 9, частини п'ятої статті 55 Конституції України.

Тобто Конституційний Суд у Рішенні мав визначитись, чи є можливим з огляду на міжнародні зобов'язання України за Конвенцією встановлення в пункті 2 частини другої статті 321 Господарського процесуального кодексу України (далі — Кодекс) десятирічного строку та неможливості його поновлення судом (частина третя статті 321 Кодексу), що в окремих випадках (сплив десяти років) унеможливорює не лише зміну рішення, ухваленого національним судом, а й навіть саме відкриття за заявою особи провадження з перегляду рішень національного суду в зв'язку з ухваленням Європейським судом із прав людини рішення, у якому встановлено порушення Конвенції.

Конституційний Суд дійшов висновку, що оспорювані приписи Кодексу не відповідають, насамперед, приписам частини першої статті 9, частини п'ятої статті 55 Конституції України, оскільки суть права, гарантованого частиною п'ятою статті 55 Конституції України, полягає не лише в можливості звернення особи до Європейського суду з прав людини та ухвалення ним рішення, у якому може бути встановлено порушення конвенційного права або низки прав цієї особи, а й у створенні умов для можливості виконання Україною всіх без винятку рішень Європейського суду з прав людини у спосіб здійснення екстраординарного перегляду рішень, що ухвалені національними судами.

4. Слід визнати, що тривалий строк проваджень у Європейському суді з прав людини впливає на юридичну визначеність, а тому встановлений у пункті 2 частини другої статті 321 Кодексу десятирічний строк нібито мав би забезпечити стабільність та визначеність у відповідних відносинах. Зрештою існування строку для екстраординарного перегляду остаточних судових рішень у певній мірі відповідає відомому принципу остаточності судового рішення (*res judicata*).

Однак ні Конституція України, ні Закон № 475 не містять приписів, які слугували б надійною підставою для визначення у Кодексі десятирічного строку, після спливу якого особа позбавлена права на екстраординарний перегляд рішення національного суду в межах гарантованого приписом частини п'ятої статті 55 Основного Закону України права на звернення до міжнародної судової установи для захисту свого права.

Окрім того, можна констатувати, що оспорювані приписи Кодексу не прямо обмежують Європейський суд із прав людини у строках розгляду справ проти України, оскільки після спливу десятирічного строку, визначеного у пункті 2 частини другої статті 321 Кодексу, особа позбавлена права на перегляд рішення національного суду у зв'язку з ухваленням рішення Європейським судом із прав людини.

Для повноцінного розуміння вад оспорюваних приписів Кодексу важливим є й те, що велика кількість заяв проти України, що їх з різних причин подають до Європейського суду з прав людини, зумовлює завантаженість та тривалі за часом провадження в Європейському суді з прав людини.

Тому на виконання вимог Конституції України та Рішення Верховна Рада України має у такий спосіб унормувати відносини з виконання рішень Європейського суду з прав людини, щоб особа, на користь якої Європейський суд із прав людини ухвалив рішення, у якому встановлено порушення конвенційного права або прав особи, мала ефективний доступ до екстраординарного перегляду рішення, ухваленого національним судом.

5. Конституційний Суд слушно відтермінував у Рішенні втрату оспорюваними приписами Кодексу чинності з огляду на те, що ці приписи сформульовано так, що предмет регулювання пункту 2 частини другої, частини третьої статті 321 Кодексу є ширшим за предмет конституційного контролю в цьому провадженні.

Ураховуючи наведене, Верховна Рада України на виконання Конституції України та Рішення має внормувати лише ті відносини, що стосуються подання заяв про перегляд судового рішення у зв'язку з ухваленням рішення Європейським судом із прав людини.

Загальні висновки та міркування

6. Конституційний Суд намагається демонструвати стриманість та повагу до Верховної Ради України, уникаючи у своїх рішеннях про визнання актів парламенту такими, що не відповідають Конституції України, чітких формулювань бажаного тексту припису закону, який, на думку органу конституційного контролю, відповідатиме приписам Основного Закону України.

Конституційний Суд у таких випадках керується міркуванням про те, що законодавча діяльність з ухвалення законів є конституційним повноваженням саме Верховної Ради України як єдиного органу законодавчої влади в Україні (статті 75, пункт 3 частини першої статті 85 Конституції України) з урахуванням того, що закони та інші акти права, які ухвалює парламент, мають розвивати, конкретизувати й деталізувати конституційні приписи та не повинні їм суперечити.

7. Важливо розуміти й те, що, розвиваючи, конкретизуючи та деталізуючи в законах конституційні приписи та виконуючи рішення Конституційного Суду, єдиний орган законодавчої влади в Україні має керуватись вимогами розумності та визначеності приписів права, які він формулює в законах, оскільки приписи мають бути чіткими, точними та передбачними за своїм змістом та юридичними наслідками їх застосування. Тому приписи законів, що ухвалює Верховна Рада України, не мають бути відтворенням лозунгів з виступів політиків, бути схожими на цитати з фантастичних творів, а тим більше не повинні виглядати як написи на паркані або на стіні Facebook.

У контексті цього провадження та предмета конституційного контролю в ньому, на мою думку, виглядають нерозумними такі можливі зміни до Кодексу, за якими визначений в оспорюваних приписах Кодексу строк на подання заяв про перегляд судового рішення у зв'язку з ухваленням Європейським судом із прав людини рішення буде збільшений з десяти років до п'ятнадцяти або більше років. Такі зміни до Кодексу будуть не лише дискусійними в аспекті їх розумності, а й небажаними, оскільки національне законодавство у будь-який спосіб не має ставити під сумнів сенс ухвалення Європейським судом із прав людини своїх рішень.

У Рішенні вказано на вимогу визначення в Кодексі розумного строку на подання заяв про перегляд судового рішення у зв'язку з ухваленням Європейським судом із прав людини рішення, а таким строком може бути й строк у шість місяців, однак відраховувати його потрібно від, наприклад, дня ухвалення рішення Європейським судом із прав людини.

Суддя
Конституційного Суду України

Олег ПЕРВОМАЙСЬКИЙ

УХВАЛА ВЕЛИКОЇ ПАЛАТИ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

про закриття конституційного провадження у справі
за конституційним поданням
142 народних депутатів України
щодо офіційного тлумачення окремого припису абзацу четвертого
преамбули Конституції України

Київ
14 листопада 2023 року
№ 17-уп/2023

Справа № 1-7/2020(172/20)

Велика палата Конституційного Суду України у складі:

Головатий Сергій Петрович (голова засідання),
Городовенко Віктор Валентинович,
Грищук Оксана Вікторівна,
Кичун Віктор Іванович,
Колісник Віктор Павлович,
Кривенко Віктор Васильович,
Лемак Василь Васильович,
Мойсик Володимир Романович,
Первомайський Олег Олексійович,
Петришин Олександр Віталійович,
Філюк Петро Тодосьович,
Юровська Галина Валентинівна (доповідач),

розглянула на пленарному засіданні справу за конституційним поданням 142 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення окремого припису абзацу четвертого преамбули Конституції України.

Заслухавши суддю-доповідача Юровську Г.В. та дослідивши матеріали справи, Велика палата Конституційного Суду України

у с т а н о в и л а:

1. До Конституційного Суду України звернулися 142 народних депутати України з клопотанням щодо офіційного тлумачення окремого припису абзацу четвертого преамбули Конституції України, а саме словосполучки «гідних умов її життя», у системному зв'язку з такими приписами Конституції України:

— права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави; держава відповідає перед людиною за свою діяльність; утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави (частина друга статті 3);

— держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, соціальну спрямованість економіки; усі суб'єкти права власності рівні перед законом (частина четверта статті 13);

— держава забезпечує соціальний захист громадян України, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей (частина п'ята статті 17).

Автори клопотання твердять, що потреба в офіційному тлумаченні окремого припису абзацу четвертого преамбули Конституції України у системному зв'язку із зазначеними приписами Основного Закону України є для того, щоб з'ясувати, які умови життя людини слід вважати гідними з урахуванням соціальної спрямованості економіки держави, а також, що є показником гідних умов життя людини в аспекті головного обов'язку держави — утверджувати і забезпечувати права і свободи людини.

2. Ухвалою від 16 червня 2020 року № 17-у/2020 Велика палата Конституційного Суду України відкрила конституційне провадження у цій справі.

3. Велика палата Конституційного Суду України дійшла висновку, що є підстави для закриття конституційного провадження з огляду на таке.

Згідно із Законом України «Про Конституційний Суд України» Велика палата Конституційного Суду України закриває конституційне провадження у справі, якщо під час пленарного засідання будуть виявлені підстави, визначені статтею 62 цього закону (частина четверта статті 63); такою підставою є, зокрема, невідповідність конституційного подання вимогам, установленим цим законом (пункт 3 статті 62).

Відповідно до частини четвертої статті 51 Закону України «Про Конституційний Суд України» у конституційному поданні щодо офіційного тлумачення Конституції України мають зазначатися конкретні приписи Конституції України, які потребують офіційного тлумачення, та обґрунтування підстав, які спричинили потребу в такому тлумаченні.

Обґрунтовуючи свої твердження, народні депутати України посилаються, зокрема, на Конституцію України, рішення Конституційного Суду України, Європейську соціальну хартію (переглянуту) 1996 року, Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, рішення Європейського суду з прав людини у справі *Cantoni v. France* від 15 листопада 1996 року (заява № 17862/91).

Потребу в офіційному тлумаченні окремого припису абзацу четвертого преамбули Конституції України, а саме словосполучки «гідних умов її життя», у системному зв'язку з приписами частини другої статті 3, частини четвертої статті 13, частини п'ятої статті 17 Конституції України народні депутати України вбачають в усуненні інтерпретаційних розбіжностей і уникненні неоднозначного розуміння та використання цієї словосполучки. Однак конкретних прикладів наявності інтерпретаційних розбіжностей та неоднозначного розуміння і використання цих приписів Конституції України, які б спричинили юридичні проблеми у практиці з їх відповідними наслідками, у конституційному поданні не наведено.

Крім того, автори клопотання констатують, що Конституційний Суд України неодноразово розглядав питання соціального забезпечення громадян «через призму достатнього життєвого рівня», однак залишив поза увагою таке поняття, як «гідні умови життя». Проте таке твердження не доводить потреби в офіційному тлумаченні зазначеного припису преамбули Конституції України у системному зв'язку з іншими приписами Основного Закону України.

Отже, конституційне подання не відповідає частині четвертій статті 51 Закону України «Про Конституційний Суд України», що є підставою для закриття конституційного провадження у справі згідно з пунктом 3 статті 62 цього закону — невідповідність конституційного подання вимогам, визначеним Законом України «Про Конституційний Суд України».

Ураховуючи викладене та керуючись статтями 147, 150, 153 Конституції України, на підставі статей 7, 32, 35, 51, 62, 63, 66, 86 Закону України «Про Конституційний Суд України» та відповідно до § 48, § 53 Регламенту Конституційного Суду України Велика палата Конституційного Суду України

у х в а л и л а:

1. Закрити конституційне провадження у справі за конституційним поданням 142 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення окремого припису абзацу четвертого преамбули Конституції України на підставі пункту 3 статті 62 Закону України «Про Конституційний Суд України» — невідповідність конституційного подання вимогам, визначеним цим законом.

2. Ухвала Великої палати Конституційного Суду України є остаточною.

**ВЕЛИКА ПАЛАТА
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ**

ОКРЕМА ДУМКА (РОЗБІЖНА)

судді Конституційного Суду України Олега Первомайського у справі за конституційним поданням 142 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення окремого припису абзацу четвертого преамбули Конституції України

Велика палата Конституційного Суду України (далі — Конституційний Суд) 14 листопада 2023 року постановила Ухвалу № 17-уп/2023 (далі — Ухвала), якою закрила конституційне провадження у справі № 1-7/2020(172/20) за конституційним поданням 142 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення абзацу четвертого преамбули у системному зв'язку з частиною другою статті 3, частини четвертої статті 13, частини п'ятої статті 17 Конституції України.

Не підтримую Ухвали та на підставі статті 93 Закону України «Про Конституційний Суд України» вважаю за потрібне викласти окрему думку (розбіжну) щодо Ухвали та низки значущих для цього провадження понять та явищ.

Мотивація Ухвали

1. Аргументуючи підставу для закриття конституційного провадження в цій справі, Конституційний Суд в Ухвалі зазначив, зокрема таке:

— «Потребу в офіційному тлумаченні окремого припису абзацу четвертого преамбули Конституції України, а саме словосполучення „гідних умов її життя“, у системному зв'язку з приписами частини другої статті 3, частини четвертої статті 13, частини п'ятої статті 17 Конституції України народні депутати України вбачають в усуненні інтерпретаційних розбіжностей і уникненні неоднозначного розуміння та використання цієї словосполучення. Однак конкретних прикладів наявності інтерпретаційних розбіжностей та неоднозначного розуміння і використання цих приписів Конституції України, які б спричинили юридичні проблеми у практиці з їх відповідними наслідками, у конституційному поданні не наведено» (абзац п'ятий пункту 3 мотивувальної частини);

— «Крім того, автори клопотання констатують, що Конституційний Суд України неодноразово розглядав питання соціального забезпечення громадян „через призму достатнього життєвого рівня“, однак залишив поза увагою таке поняття, як „гідні умови життя“. Проте таке твердження не доводить потреби в офіційному тлумаченні зазначеного припису преамбули Конституції України у системному зв'язку з іншими приписами Основного Закону України» (абзац шостий пункту 3 мотивувальної частини).

2. З огляду на зазначену мотивацію Конституційний Суд дійшов висновку про закриття конституційного провадження у цій справі на підставі пункту 3 статті 62 Закону України «Про Конституційний Суд України» — невідповідність конституційного подання вимогам, визначеним цим законом.

Мотивація Окремої думки (розбіжної)

3. За відомою юридичною позицією Конституційного Суду «людську гідність необхідно трактувати як право <...> і як конституційну цінність, яка наповнює сенсом

людське буття, є фундаментом для усіх інших конституційних прав, мірилом визначення їх сутності та критерієм допустимості можливих обмежень таких прав» (перше речення абзацу шостого підпункту 2.3 пункту 2 мотивувальної частини Рішення від 22 травня 2018 року № 5-р/2018).

Вважаю, що, закриваючи конституційне провадження у цій справі, Конституційний Суд втратив слушну нагоду розвинути наведену юридичну позицію у спосіб офіційного тлумачення низки конституційних приписів у їх посутньому зв'язку.

4. У цій справі Конституційний Суд мав можливість сформулювати юридичну позицію стосовно значення і суті преамбули Конституції України та надати відповідь на питання допустимості офіційного тлумачення її приписів національним органом конституційного контролю.

5. Конституційний Суд дійшов висновку про закриття конституційного провадження за конституційним поданням 142 народних депутатів, які репрезентують майже третину складу українського парламенту.

У мотивуванні конституційного подання акцентовано на тому, що «є практична необхідність у роз'ясненні та офіційній інтерпретації положень абзацу 4 преамбули Конституції України в її зв'язку з іншими положеннями Основного Закону з метою з'ясування, які умови життя людини слід вважати гідними з урахуванням соціальної спрямованості економіки держави, а також, що є показником гідних умов життя в аспекті головного обов'язку держави утверджувати і забезпечувати права та свободи людини і громадянина» (абзац другий).

Тобто, парламентарі (більшість із яких ще не мали на той час значного досвіду законотворчої діяльності) звернулися до Конституційного Суду, як національного органу конституційного контролю з проханням офіційно витлумачити низку найважливіших приписів Конституції України як акта установчої влади Українського народу.

Розумно сподіватися, що результати такого офіційного витлумачення парламентарі мали б надалі використати у своїй законотворчій діяльності, що, можливо, зменшило б ризик ухвалення Верховною Радою України актів, які б суперечили Основному Закону України.

Ухилення Конституційного Суду від надання офіційного тлумачення конституційних приписів в подібній ситуації є досить дискусійним.

6. Конституційний Суд в Ухвалі послався на невмотивованість у конституційному поданні «потреби в офіційному тлумаченні ...припису преамбули Конституції України у системному зв'язку з іншими приписами Основного Закону України».

Не погоджуюсь із таким висновком Конституційного Суду з огляду на таке.

По-перше, конституційні подання, звернення та скарги не є есеями з тематики конституціоналізму, а Конституційний Суд не є поважною конкурсною комісією, що оцінює вмотивованість або наукову глибину цих творів та допускає до наступного етапу провадження лише найкращі з них.

По-друге, мотивація Ухвали з вадами обґрунтованості конституційного подання максимально наближує конституційну доктрину, яку формує Конституційний Суд у своїх актах, до досить дискусійної тези, нібито у конституційній процедурі розгляду справ має бути застосований принцип **змагальності**, за яким учасники конституційних проваджень зобов'язані аргументувати свої вимоги або заперечення. У разі ж відсутності або недостатності такої аргументації від учасника конституційного провадження

орган конституційного контролю має або закривати конституційне провадження, або «автоматично» визнати оспорювані приписи права такими, що відповідають Конституції України, оскільки суб'єкт права на конституційне подання не спромігся довести їх неконституційність.

Тобто за такої моделі конституційного провадження Конституційний Суд має бути максимально стриманим у своїй позиції та уникати пошуків власних аргументів конституційності або неконституційності приписів права.

Вважаю, що подібна модель не відповідає ролі та значенню Конституційного Суду в сучасній конституційній демократії.

По-третє, поняття «гідні умови життя» у посутньому зв'язку з категорією **Гідності**, безперечно, заслуговують на офіційне тлумачення національним органом конституційного контролю з огляду на те, що йдеться не лише про конституційну цінність, а й про один із рушіїв еволюції Людства, оскільки, за слушним твердженням Ф. Фукуями, кожна людина та всі соціальні спільноти потребують насамперед визнання їхньої Гідності (Фукуяма Ф. Потреба в гідності й політика скривдженості. К.: Наш Формат, 2020).

По-четверте, Конституційний Суд у рішенні, яке так і не було ухвалено в цьому провадженні, мав можливість сформулювати позицію про те, що згадані у преамбулі Основного Закону України «гідні умови життя» не тотожні національній практиці розуміння понять «достатній рівень життя» та «прожитковий мінімум», оскільки розмір останнього нині визначають радше для виживання, а не для забезпечення гідних умов життя людини. Тому на сьогодні «гідні умови життя» залишаються одним із складників мети ухвалення Конституції України, а не вже доконаним фактом.

Нарешті, по-п'яте, за частиною першою статті 150 Основного Закону України до повноважень Конституційного Суду належить, зокрема, офіційне тлумачення Конституції України (пункт 2 частини першої).

Реалізація Конституційним Судом повноважень з офіційного тлумачення конституційних приписів не має наслідком жорстке втручання в існуючий законодавчий механізм регулювання певного сегмента суспільних відносин, на відміну від ухвалення органом конституційного контролю рішення про визнання певних актів права або їх окремих приписів неконституційними.

Рішення Конституційного Суду щодо офіційного тлумачення конституційних приписів може бути підставою для відмови парламенту від ухвалення акта, що, з огляду на надане тлумачення, завідомо має ваду неконституційності.

Сукупність наведених міркувань доводять сенс ухвалення рішення у цьому провадженні, а не його закриття.

Загальні висновки та міркування

7. На десятому році війни за Незалежність України нам для перемоги над ворогом бракує не лише сучасної зброї, грошей та інших ресурсів, а й розуміння засадничого значення для цієї екзистенційної боротьби за саме існування Української державності, Українського народу та національної ідентичності справжніх цінностей людської цивілізації, передусім — **Гідності**.

Більше того, складається враження, що у часи війни та тривалих криз про людську гідність узагалі забувають, а якщо й згадують про неї, то лише в зручний час та у вигідному контексті.

Так не має бути.

Тому Конституційний Суд мав не закривати провадження, а ухвалити рішення та витлумачити у ньому не лише поняття «гідні умови», а й значення та суть Гідності як підґрунтя існування цивілізації та мірила для всіх інших людських прав.

8. Конституційний Суд мав не закривати провадження, а ухвалити рішення ще з тієї причини, що під час війни за Незалежність України нагальною є потреба в розумних, змістовних та цілеспрямованих рішеннях органів публічної влади, а не їх бездіяльності.

Бездіяльність Конституційного Суду та будь-якого іншого органу публічної влади нині надто дорого вартує Українському народові, оскільки «засобом платежу» за таку бездіяльність є найцінніше — людські життя та знівечені долі.

Суддя
Конституційного Суду України

Олег ПЕРВОМАЙСЬКИЙ

УХВАЛА ВЕЛИКОЇ ПАЛАТИ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

про закриття конституційного провадження у справі
за конституційним поданням 64 народних депутатів України
щодо відповідності Конституції України (конституційності)
окремих приписів Закону України

«Про внесення змін до деяких законодавчих актів України
щодо удосконалення механізмів регулювання банківської діяльності»
від 13 травня 2020 року № 590–ІХ та цього закону в цілому,
окремих приписів Цивільного кодексу України,
Кримінального процесуального кодексу України,
Кодексу адміністративного судочинства України,
Цивільного процесуального кодексу України,
Господарського процесуального кодексу України,
законів України «Про Національний банк України»,
«Про банки і банківську діяльність»,
«Про систему гарантування вкладів фізичних осіб»,
«Про виконавче провадження»
зі змінами, унесеними Законом України
«Про внесення змін до деяких законодавчих актів України
щодо удосконалення механізмів регулювання
банківської діяльності» від 13 травня 2020 року № 590–ІХ

Київ
23 листопада 2023 року
№ 19-уп/2023

Справа № 1-15/2020(239/20)

Велика палата Конституційного Суду України у складі:

Головатий Сергій Петрович (голова засідання),
Городовенко Віктор Валентинович,
Гришук Оксана Вікторівна (доповідач),
Кичун Віктор Іванович,
Колісник Віктор Павлович,
Кривенко Віктор Васильович,
Лемак Василь Васильович,
Мойсик Володимир Романович,
Первомайський Олег Олексійович,
Петришин Олександр Віталійович,
Совгіря Ольга Володимирівна,
Філюк Петро Тодосьович,
Юровська Галина Валентинівна,

розглянула на пленарному засіданні справу за конституційним поданням 64 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих приписів Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення механізмів регулювання банківської діяльності» від 13 травня 2020 року № 590–ІХ (Відомості Верховної Ради України, 2020 р., № 40, ст. 314) та цього закону в цілому, окремих приписів Цивільного кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України, Цивільного процесуального кодексу України, Господарського процесуального кодексу України, законів України «Про Національний банк України» від 20 травня 1999 року № 679–XIV (Відомості Верховної Ради України, 1999 р., № 29, ст. 238), «Про банки і банківську діяльність» від 7 грудня 2000 року № 2121–III (Відомості Верховної Ради України, 2001 р., № 5–6, ст. 30), «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» від 23 лютого 2012 року № 4452–VI (Відомості Верховної Ради України, 2012 р., № 50, ст. 564), «Про виконавче провадження» від 2 червня 2016 року № 1404–VIII (Відомості Верховної Ради України, 2016 р., № 30, ст. 542) зі змінами, унесеними Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення механізмів регулювання банківської діяльності» від 13 травня 2020 року № 590–ІХ.

Заслухавши суддю-доповідача Гришук О.В. та дослідивши матеріали справи, Велика палата Конституційного Суду України

установила:

1. Суб'єкт права на конституційне подання — 64 народних депутати України — звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням визнати:

— Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення механізмів регулювання банківської діяльності» від 13 травня 2020 року № 590–ІХ (далі — Закон № 590) таким, що не відповідає статті 1, частині другій статті 6, частині першій статті 8, частині другій статті 19, частині першій статті 58, частині п'ятій статті 83, частині першій статті 93 Конституції України;

— приписи підпункту 1 пункту 3, пунктів 4, 5, 8 розділу II «Прикінцеві та перехідні положення» Закону № 590 такими, що не відповідають частинам першій, другій статті 8, статті 58 Конституції України;

— приписи пунктів 6, 7 розділу II «Прикінцеві та перехідні положення» Закону № 590 такими, що не відповідають частині другій статті 6, частинам першій, другій статті 8, частині другій статті 19, частинам першій, другій статті 55, статті 58, частині першій статті 126, частині першій статті 129 Конституції України.

Законом № 590 внесено зміни до низки законодавчих актів, окремі приписи яких автори клопотання також просять перевірити на відповідність Конституції України та визнати приписи:

— частин другої, сьомої, дев'ятої, десятої статті 266¹ Кодексу адміністративного судочинства України (далі — КАС України), частин третьої, четвертої статті 5 Цивільного процесуального кодексу України (далі — ЦПК України), частин третьої, четвертої статті 5 Господарського процесуального кодексу України (далі — ГПК України), частини четвертої статті 22, абзацу першого частини третьої статті 23, абзацу першого частини першої статті 1192 Цивільного кодексу України (далі — ЦК України), частини п'ятої статті 76, частини сьомої статті 77, частини третьої статті 79, частини дев'ятнадцятої статті 79¹ Закону України «Про банки і банківську діяльність» від 7 грудня 2000 року № 2121–III

зі змінами (далі — Закон № 2121), частини першої статті 74 Закону України «Про Національний банк України» від 20 травня 1999 року № 679–XIV зі змінами (далі — Закон № 679), частин першої, четвертої — сьомої статті 54 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» від 23 лютого 2012 року № 4452–VI зі змінами (далі — Закон № 4452) такими, що не відповідають статтям 1, 3, частинам першій, другій статті 8, статті 21, частинам другій, третій статті 22, частинам першій, четвертій, п'ятій статті 41, частинам першій, другій статті 55, статті 64 Конституції України;

— частини другої статті 393 ЦК України, абзацу дев'ятого частини шістнадцятої статті 42 Закону № 4452 такими, що не відповідають статтям 1, 3, частинам першій, другій статті 8, статті 21, частинам другій, третій статті 22, частинам першій, четвертій, п'ятій статті 41, частинам першій, другій статті 55, статтям 56, 64 Основного Закону України;

— пунктів 2, 4, 8, 9 частини третьої статті 151 КАС України, частин четвертої, шостої, сьомої, восьмої статті 150 ЦПК України, частин шостої, сьомої статті 137 ГПК України, частини другої статті 74 Закону № 679, частини вісімнадцятої статті 51 Закону № 4452 такими, що не відповідають статтям 1, 3, частинам першій, другій статті 8, статті 21, частинам другій, третій статті 22, частинам першій, четвертій, п'ятій статті 41, частинам першій, другій статті 55, статті 64 Конституції України;

— частини третьої статті 77, частин шостої, восьмої статті 266¹ КАС України, абзацу п'ятого частини другої статті 73 ГПК України, абзацу п'ятого частини другої статті 76 ЦПК України такими, що не відповідають статті 1, частинам першій, другій статті 8, частині першій статті 24, частині першій статті 55, пунктам 1, 3 частини другої статті 129 Конституції України;

— абзацу дванадцятого частини четвертої статті 4 Закону України «Про виконавче провадження» від 2 червня 2016 року № 1404–VIII зі змінами (далі — Закон № 1404) такими, що не відповідають статті 1, частинам першій, другій статті 8, частинам першій, другій статті 55, статті 64, пункту 9 частини другої статті 129, частині першій статті 129¹ Конституції України;

— частини другої статті 76 Закону № 2121, частини сьомої статті 36, абзацу третього частини четвертої, абзацу першого частини шостої статті 39, абзацу третього частини дев'ятої статті 41¹ Закону № 4452, частини п'ятої статті 266¹ КАС України такими, що не відповідають статті 1, частині другій статті 6, частинам першій, другій статті 8, частині другій статті 19 Конституції України;

— пункту 1 частини першої статті 266¹ КАС України, абзацу другого частини першої статті 173 Кримінального процесуального кодексу України (далі — КПК України), пункту 6 частини дванадцятої статті 36, статей 40, 41¹, частини шістнадцятої статті 42 Закону № 4452 такими, що не відповідають частинам першій, другій статті 8 Конституції України;

— статті 79¹ Закону № 2121 такими, що не відповідають статтям 1, 6, частинам першій, другій статті 8, частині другій статті 19, частинам другій, третій статті 22, частинам першій, четвертій, п'ятій статті 41, частині першій статті 126, пунктам 1, 3 частини другої статті 129 Конституції України;

— статті 41¹ Закону № 4452 такими, що не відповідають статті 1, частинам першій, другій статті 8, частинам другій, третій статті 22, частинам першій, четвертій, п'ятій статті 41 Конституції України;

— пункту 9¹ частини п'ятої статті 12, абзацу шостого частини дванадцятої статті 41¹ Закону № 4452 такими, що не відповідають частині другій статті 8, частині другій статті 99 Конституції України.

У конституційному поданні зазначено про порушення процедури розгляду та ухвалення Закону № 590.

Автори клопотання посилаються на окремі приписи Конституції України, рішення Конституційного Суду України, практику Європейського суду з прав людини, Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року та Перший протокол до неї, приписи законів України, Доповідь про правовладдя, ухвалену Європейською Комісією «За демократію через право» (Венеційська Комісія) на її 86-му пленарному засіданні, яке відбулося 25–26 березня 2011 року, Положення про застосування Національним банком України стандартних інструментів регулювання ліквідності банківської системи, затверджене постановою Правління Національного банку України від 17 вересня 2015 року № 615, тощо.

2. Третя колегія суддів Другого сенату Конституційного Суду України Ухвалою від 24 червня 2020 року № 133-3(II)/2020 відкрила конституційне провадження у цій справі.

3. Велика палата Конституційного Суду України, розглянувши матеріали справи, дійшла таких висновків.

Згідно із Законом України «Про Конституційний Суд України» Велика палата Конституційного Суду України закриває конституційне провадження у справі, якщо під час пленарного засідання виявлено підстави для цього. Такими підставами є, зокрема, неналежність до повноважень Конституційного Суду України питань, порушених у конституційному поданні, невідповідність конституційного подання вимогам, установленим цим законом (пункти 2, 3 статті 62 Закону України «Про Конституційний Суд України»).

Відповідно до Закону України «Про Конституційний Суд України» у конституційному поданні має бути зазначено, зокрема, обґрунтування тверджень щодо неконституційності акта (його окремих положень) (частина третя статті 51).

3.1. Згідно з частиною першою статті 152 Конституції України закони та інші акти за рішенням Конституційного Суду України визнаються неконституційними повністю чи в окремій частині, зокрема, якщо була порушена встановлена Конституцією України процедура їх розгляду, ухвалення або набрання ними чинності. Конституційний Суд України з цього приводу сформував низку юридичних позицій, за якими:

— процедура розгляду та ухвалення парламентом законопроектів, розгляд пропозицій до законопроектів мають ґрунтуватися на принципах, визначених Конституцією України. Недотримання цих принципів або нехтування ними порушує демократичні вимоги щодо конституційної процедури розгляду та ухвалення законопроектів, а також ставить під сумнів легітимність ухвалених законів (абзац четвертий підпункту 2.1 пункту 2 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 28 лютого 2018 року № 2 р/2018);

— аналіз Конституції України вказує на те, що у її статтях 84, 91, 93, 94 закріплено основні вимоги до процедури розгляду, ухвалення законів та набрання ними чинності (абзац перший підпункту 2.1 пункту 2 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 28 лютого 2018 року № 2 р/2018).

Отже, конституційне провадження в цій справі підлягає закриттю згідно з пунктом 2 статті 62 Закону України «Про Конституційний Суд України» — неналежність

до повноважень Конституційного Суду України питань, порушених у конституційному поданні.

3.2. Суб'єкт права на конституційне подання, твердячи щодо невідповідності Конституції України (неконституційності) оспорюваних приписів Закону № 590 та Закону № 590 в цілому, окремих приписів ЦК України, КПК України, КАС України, ЦПК України, ГПК України, Закону № 679, Закону № 2121, Закону № 4452, Закону № 1404 зі змінами, унесеними Законом № 590, цитує приписи Конституції України, рішення Конституційного Суду України, практику Європейського суду з прав людини, Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року та Перший протокол до неї, приписи законів України, Доповідь про правовладдя, ухвалену Європейською Комісією «За демократію через право» (Венеційська Комісія) на її 86-му пленарному засіданні, яке відбулося 25–26 березня 2011 року, Положення про застосування Національним банком України стандартних інструментів регулювання ліквідності банківської системи, затверджене постановою Правління Національного банку України від 17 вересня 2015 року № 615, тощо, та висловлює лише незгоду з наявним юридичним регулюванням, що не є належним обґрунтуванням тверджень щодо неконституційності акта.

Конституційний Суд України неодноразово зазначав, що цитування приписів Основного Закону України, юридичних позицій Конституційного Суду України без наведення аргументів невідповідності Конституції України оспорюваних приписів законів України не є обґрунтуванням тверджень щодо їх неконституційності (ухвали Великої палати Конституційного Суду України від 24 травня 2018 року № 23-у/2018, від 31 травня 2018 року № 27-у/2018, від 7 червня 2018 року № 34-у/2018).

Отже, конституційне провадження в цій справі підлягає закриттю згідно з пунктом 3 статті 62 Закону України «Про Конституційний Суд України» — невідповідність конституційного подання вимогам, установленим цим законом.

Ураховуючи викладене та керуючись статтями 147, 150, 153 Конституції України, на підставі статей 7, 32, 35, 51, 62, 63, 65, 66, 83, 86 Закону України «Про Конституційний Суд України», відповідно до § 48, § 53 Регламенту Конституційного Суду України Велика палата Конституційного Суду України

у х в а л и л а:

1. Закрити конституційне провадження у справі за конституційним поданням 64 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих приписів Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення механізмів регулювання банківської діяльності» від 13 травня 2020 року № 590-ІХ та цього закону в цілому, окремих приписів Цивільного кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України, Цивільного процесуального кодексу України, Господарського процесуального кодексу України, законів України «Про Національний банк України» від 20 травня 1999 року № 679-XIV, «Про банки і банківську діяльність» від 7 грудня 2000 року № 2121-III, «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» від 23 лютого 2012 року № 4452-VI, «Про виконавче провадження» від 2 червня 2016 року № 1404-VIII зі змінами, унесеними Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення

механізмів регулювання банківської діяльності» від 13 травня 2020 року № 590–ІХ на підставі пункту 2 статті 62 Закону України «Про Конституційний Суд України» — неналежність до повноважень Конституційного Суду України питань, порушених у конституційному поданні; пункту 3 статті 62 Закону України «Про Конституційний Суд України» — невідповідність конституційного подання вимогам, установленим цим законом.

2. Ухвала Великої палати Конституційного Суду України є остаточною.

**ВЕЛИКА ПАЛАТА
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ**

ОКРЕМА ДУМКА (РОЗБІЖНА)

судді Конституційного Суду України Олега Первомайського у справі № 1-15/2020(239/20) за конституційним поданням 64 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) приписів низки законів України щодо вдосконалення механізмів регулювання банківської діяльності

Велика палата Конституційного Суду України (далі — Конституційний Суд) 23 листопада 2023 року ухвалила Ухвалу № 19-уп/2023 (далі — Ухвала) про закриття конституційного провадження у справі № 1-15/2020(239/20) за конституційним поданням 64 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих приписів Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення механізмів регулювання банківської діяльності» від 13 травня 2020 року № 590–ІХ та цього закону в цілому, окремих приписів Цивільного кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України, Цивільного процесуального кодексу України, Господарського процесуального кодексу України, законів України «Про Національний банк України», «Про банки і банківську діяльність», «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб», «Про виконавче провадження» зі змінами, унесеними Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення механізмів регулювання банківської діяльності» від 13 травня 2020 року № 590–ІХ (далі — оспорювані приписи).

Не підтримую Ухвалу та вважаю за потрібне на підставі статті 93 Закону України «Про Конституційний Суд України» викласти окрему думку (розбіжну) щодо Ухвали та низки значущих для цього конституційного провадження понять і явищ.

Мотивація та висновки Конституційного Суду

1. Аналізуючи додержання встановленої в Конституції України процедури розгляду, ухвалення оспорюваних приписів або набрання ними чинності, Конституційний Суд в Ухвалі навів дві юридичні позиції з мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду від 28 лютого 2018 року № 2-р/2018 та сформулював такий висновок: *«Отже, конституційне провадження в цій справі підлягає закриттю згідно з пунктом 2 статті 62 Закону України „Про Конституційний Суд України“ — неналежність до повноважень Конституційного Суду України питань, порушених у конституційному поданні»* (абзац четвертий підпункту 3.1 пункту 3 мотивувальної частини).

2. Мотивуючи Ухвалу, Конституційний Суд також зазначив, що *«цитування приписів Основного Закону України, юридичних позицій Конституційного Суду України без наведення аргументів невідповідності Конституції України оспорюваних приписів законів України не є обґрунтуванням тверджень щодо їх неконституційності (ухвали Великої палати Конституційного Суду України від 24 травня 2018 року № 23-у/2018,*

від 31 травня 2018 року № 27-у/2018, від 7 червня 2018 року № 34-у/2018)» (абзац другий підпункту 3.2 пункту 3 мотивувальної частини).

Конституційний Суд виснував, що «конституційне провадження в цій справі підлягає закриттю згідно з пунктом 3 статті 62 Закону України „Про Конституційний Суд України“ — невідповідність конституційного подання вимогам, установленим цим законом» (абзац третій підпункту 3.2 пункту 3 мотивувальної частини Ухвали).

Мотивація окремої думки (розбіжної)

3. Не погоджуюся ні з мотивацією, ні з висновками Конституційного Суду, викладеними в Ухвалі, з огляду на таке.

Передчасно стверджувати, що Конституційний Суд за роки своєї діяльності сформував сталу та передбачну практику реалізації наданого йому (на підставі частини першої статті 152 Конституції України) повноваження зі здійснення конституційного контролю за процедурою розгляду, ухвалення законів та інших актів або набрання ними чинності.

У цьому сенсі можна згадати, зокрема, рішення Конституційного Суду від 30 вересня 2010 року № 20-рп/2010¹ та від 1 листопада 2022 року № 2-р/2022².

Варте уваги й цитоване в Ухвалі Рішення Конституційного Суду від 28 лютого 2018 року № 2-р/2018³, згідно з яким визнано таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), Закон України «Про засади державної мовної політики» від 3 липня 2012 року № 5029–VI зі змінами, оскільки «Конституційний Суд України дійшов висновку, що порушення конституційної процедури розгляду та ухвалення проекту Закону № 9073 під час його прийняття в цілому на вечірньому пленарному засіданні Верховної Ради України 3 липня 2012 року мали системний характер та істотно вплинули на остаточний результат прийняття Закону»; «викладене є підставою для визнання Закону неконституційним згідно з частиною першою статті 152 Конституції України» (абзаци десятий, одинадцятий пункту 4 мотивувальної частини).

У цьому ж рішенні Конституційний Суд виснував, що «дотримання встановленої Конституцією України процедури розгляду, ухвалення та набрання чинності законами є однією з умов легітимності законодавчого процесу, у випадку її порушення конституційному контролю підлягає не зміст закону, а встановлена Конституцією України процедура його розгляду та ухвалення» (друге речення пункту 5 мотивувальної частини).

Тобто за юридичною позицією Конституційного Суду, сформульованою в Рішенні від 28 лютого 2018 року № 2-р/2018, немає потреби перевіряти на відповідність Конституції України приписи закону або іншого акта, якщо Конституційний Суд ви-

¹ у справі за конституційним поданням 252 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 року № 2222–IV (справа про додержання процедури внесення змін до Конституції України).

² у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» (щодо конституційного контролю змін до Конституції України після набрання ними чинності).

³ у справі за конституційним поданням 57 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про засади державної мовної політики».

явив порушення конституційної процедури розгляду, ухвалення цього акта або набрання ним чинності¹.

4. Ураховуючи наведене, вважаю певною мірою несподіваним та алогічним, що Конституційний Суд після посилання в Ухвалі винятково на свої юридичні позиції, сформульовані в Рішенні від 28 лютого 2018 року № 2-р/2018, заклав конституційне провадження у справі та зазначив в Ухвалі про неналежність до його повноважень перевірки додержання процедури розгляду, ухвалення або набрання чинності оспорюваними приписами.

Звісно, розв'язуючи справу по суті, Конституційний Суд не зобов'язаний кваліфікувати кожне порушення процедури розгляду, ухвалення оспорюваних приписів або набрання ними чинності як порушення вимог Конституції України, оскільки *«критерієм визнання актів неконституційними, зокрема, може стати порушення саме тих процесуальних вимог їх розгляду, ухвалення або набрання чинності, які встановлені Конституцією України, а не іншими правовими актами»* (перше речення пункту 7 мотивувальної частини Рішення від 26 квітня 2018 року № 4-р/2018).

Проте дійти висновку про відсутність або наявності у законодавчому процесі порушень установлених Основним Законом України вимог розгляду, ухвалення актів або набрання ними чинності Конституційний Суд мав змогу лише за наслідком розгляду цієї справи по суті та ухвалення на підставі такого розгляду відповідного рішення.

Тому закриття конституційного провадження у справі та ухвалення Ухвали є, на мою думку, помилковим.

5. В аспекті цього конституційного провадження вважаю доречним вкотре повернутися до обговорення юридичної позиції Конституційного Суду, за якою вирізняються дві окремі процедури розгляду, ухвалення законів та інших актів або набрання ними чинності, а саме: процедура, вимоги до якої визначено в Конституції України, і процедура, вимоги до якої визначено законами України «Про Регламент Верховної Ради України», «Про комітети Верховної Ради України» та іншими актами права. За цією юридичною позицією орган конституційного контролю перевіряє додержання під час розгляду, ухвалення актів або набрання ними чинності лише вимог процедури, визначених приписами виключно Основного Закону України.

Уважаю таку юридичну позицію щонайменше дискусійною з огляду на те, що приписи Закону України «Про Регламент Верховної Ради України», як і будь-якого іншого закону, що вносить процедуру розгляду, ухвалення законів та інших актів або набрання ними чинності, мають розвивати, деталізувати та конкретизувати приписи Конституції України й не повинні їм суперечити.

У контексті цього конституційного провадження важливими є конституційні приписи, за якими органи державної влади (звісно, що й під час законодавчої діяльності) зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що визначені Конституцією та законами України (частина друга статті 19); «Верховна Рада України для здійснення законопроектної роботи, підготовки і попереднього розгляду питань, віднесених до її повноважень... створює з числа народних депутатів України

¹ Важливо, що стосовно цього рішення Конституційного Суду подано 11 окремих думок суддів Конституційного Суду, що, з огляду на тогочасний кількісний склад Конституційного Суду — 14 суддів, вказує на значну дискусійність рішення та/або конституційного конфлікту, який мав бути розв'язаний у цьому конституційному провадженні.

комітети Верховної Ради України...» (частина перша статті 89); «організація і порядок діяльності комітетів Верховної Ради України... встановлюються законом» (частина п'ята статті 89); виключно законами України визначаються організація і порядок діяльності Верховної Ради України (пункт 21 частини першої статті 92).

Тобто статті 89, 91, 93, 94 Конституції України та інші її статті містять приписи, що встановлюють процедуру розгляду, ухвалення законів та інших актів або набрання ними чинності, які розвинено, деталізовано та конкретизовано в законах України «Про Регламент Верховної Ради України», «Про комітети Верховної Ради України» та інших законах України, що також унормовують цю процедуру.

Отже, можна стверджувати, що у разі, коли орган конституційного контролю виявить порушення приписів законів України «Про Регламент Верховної Ради України», «Про комітети Верховної Ради України», що розвивають, деталізують та конкретизують конституційні приписи щодо процедури розгляду, ухвалення законів та інших актів або набрання ними чинності, це буде достатньою підставою для висновку Конституційного Суду про порушення такою процедурою або її окремими складниками Конституції України.

6. Уважаю недоліком Ухвали й те, що Конституційний Суд сам підриває довіру до актів, які він ухвалив, зокрема до ухвали про відкриття конституційного провадження в цій справі, та до своєї діяльності з розгляду справи.

Тобто, зазначивши в Ухвалі про відсутність у конституційному поданні *«аргументів невідповідності Конституції України оспорюваних приписів законів України»*, Конституційний Суд *de facto* констатував помилковість Ухвали від 24 червня 2020 року № 133-3(II)/2020 року щодо відкриття конституційного провадження в цій справі та безпідставність тривалого періоду розгляду справи.

Загальні висновки та міркування

7. За частиною другою статті 147 Конституції України діяльність Конституційного Суду ґрунтується на низці принципів, зокрема правовладдя (верховенства права) та обґрунтованості. Ці конституційні приписи зобов'язують Конституційний Суд забезпечити юридичну визначеність та обґрунтованість актів, які він ухвалює.

Тобто передбачними й зрозумілими мають бути не лише акти, щодо яких Конституційний Суд здійснює конституційний контроль, але й ті акти, що їх ухвалює сам Конституційний Суд.

Підтримую думку стосовно нетотожності понять «обґрунтованість» та «вмотивованість», проте переконаний у тому, що будь-які рішення, які ухвалює Конституційний Суд у своїх провадженнях, мають бути як обґрунтованими, так і вмотивованими.

Звісно, Конституційний Суд не зобов'язаний наводити у своїх актах усі без винятку використані ним аргументи, думки й міркування, однак його акти не мають виглядати ні як «мотиваційна пустка», ні як «купа шматків» від попередньо цілісного проекту акта, який зазнав катастрофічних для якості його змісту скорочень під час пошуку голосів суддів Конституційного Суду на його підтримку.

УХВАЛА ДРУГОГО СЕНАТУ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

**про закриття конституційного провадження
у справі за конституційною скаргою
Товариства з обмеженою відповідальністю «Галицька торгова компанія»
щодо відповідності Конституції України (конституційності) приписів
пункту 1 частини шостої статті 19, пункту 2 частини третьої статті 389
Цивільного процесуального кодексу України**

Київ
20 грудня 2023 року
№ 17-уп(II)/2023

Справа № 3-2/2023(248/22)

Другий сенат Конституційного Суду України у складі:

Головатий Сергій Петрович (голова засідання),
Городовенко Віктор Валентинович,
Лемак Василь Васильович (доповідач),
Мойсик Володимир Романович,
Первомайський Олег Олексійович,
Юровська Галина Валентинівна,

розглянув на пленарному засіданні справу за конституційною скаргою Товариства з обмеженою відповідальністю «Галицька торгова компанія» щодо відповідності Конституції України (конституційності) приписів пункту 1 частини шостої статті 19, пункту 2 частини третьої статті 389 Цивільного процесуального кодексу України.

Заслухавши суддю-доповідача Лемака В.В. та дослідивши матеріали справи, Другий сенат Конституційного Суду України

у с т а н о в и в:

1. Товариство з обмеженою відповідальністю «Галицька торгова компанія» (далі — Товариство) звернулося до Конституційного Суду України з клопотанням перевірити на відповідність статтям 3, 8, 9, частині третій статті 22, частинам першій, другій статті 24, частині першій статті 55, статті 64, пунктам 1, 3, 6 частини другої статті 129 Конституції України (конституційність) приписи пунктів 1, 5 частини шостої статті 19, пункту 2 частини третьої статті 389 Цивільного процесуального кодексу України (далі — Кодекс).

Друга колегія суддів Другого сенату Конституційного Суду України Ухвалою від 1 лютого 2023 року № 8-2(II)/2023 відкрила конституційне провадження у справі щодо відповідності Конституції України (конституційності) приписів пункту 1 частини шостої статті 19, пункту 2 частини третьої статті 389 Кодексу, а у частині перевірки на відповідність Конституції України (конституційність) припису пункту 5 час-

тини шостої статті 19 Кодексу відмовила у відкритті конституційного провадження у справі.

Згідно з частиною шостою статті 19 Кодексу для цілей Кодексу малозначними справами є:

«1) справи, у яких ціна позову не перевищує ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб» (пункт 1).

Відповідно до частини третьої статті 389 Кодексу не підлягають касаційному оскарженню:

«2) судові рішення у малозначних справах та у справах з ціною позову, що не перевищує двохсот п'ятдесяти розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб, крім випадків, якщо:

а) касаційна скарга стосується питання права, яке має фундаментальне значення для формування єдиної правозастосовчої практики;

б) особа, яка подає касаційну скаргу, відповідно до цього Кодексу позбавлена можливості спростувати обставини, встановлені оскарженим судовим рішенням, при розгляді іншої справи;

в) справа становить значний суспільний інтерес або має виняткове значення для учасника справи, при розгляді іншої справи;

г) суд першої інстанції відніс справу до категорії малозначних помилково» (пункт 2).

На думку Товариства, внаслідок застосування Верховним Судом в остаточному судовому рішенні приписів пункту 1 частини шостої статті 19, пункту 2 частини третьої статті 389 Кодексу порушено його право на касаційне оскарження судових рішень.

Товариство стверджує, що оспорювані приписи Кодексу запроваджують дискримінацію за ціною позову та іншими ознаками, що порушує конституційне право на рівний доступ до правосуддя.

Обґрунтовуючи свої твердження, Товариство посилається на окремі приписи Конституції України та Кодексу.

Другий сенат Конституційного Суду України Ухвалою від 1 березня 2023 року № 11-у(II)/2023 ухвалив розглянути цю справу на своєму пленарному засіданні у формі письмового провадження.

Другий сенат Конституційного Суду України 5 квітня 2023 року розглянув зазначену справу у відкритій частині пленарного засідання та перейшов у закриту частину пленарного засідання.

2. Під час розгляду справи Другий сенат Конституційного Суду України дійшов висновку, що конституційне провадження у справі підлягає закриттю з огляду на таке.

Згідно з Законом України «Про Конституційний Суд України» сенат Конституційного Суду України закриває конституційне провадження у справі, якщо під час пленарного засідання будуть виявлені підстави для цього (частина четверта статті 63); за статтею 62 цього закону такою підставою є наявність рішення Конституційного Суду України щодо того самого предмета конституційної скарги (пункт 6).

Другий сенат Конституційного Суду України під час пленарного засідання виявив, що Конституційний Суд України ухвалив Рішення від 22 листопада 2023 року № 10-р(II)/2023, яким визнав таким, що відповідає Конституції України (є конституційним), пункт 2 частини третьої статті 389 Кодексу, та такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними), пункти 1, 5 частини шостої статті 19 Кодексу. Зазначене рішення стосується тих самих питань, що їх порушувало Товариство у

своїй конституційній скарзі, а саме приписів пункту 1 частини шостої статті 19, пункту 2 частини третьої статті 389 Кодексу.

Отже, конституційне провадження у справі за конституційною скаргою Товариства щодо відповідності Конституції України (конституційності) приписів пункту 1 частини шостої статті 19, пункту 2 частини третьої статті 389 Кодексу підлягає закриттю на підставі пункту 6 статті 62 Закону України «Про Конституційний Суд України» — наявність рішення Конституційного Суду України щодо того самого предмета конституційної скарги.

Ураховуючи викладене та керуючись статтями 147, 151¹, 153 Конституції України, на підставі статей 7, 32, 36, 55, 62, 63, 65, 67, 86 Закону України «Про Конституційний Суд України», відповідно до § 48, § 55 Регламенту Конституційного Суду України Другий сенат Конституційного Суду України

у х в а л и в:

1. Закрити конституційне провадження у справі за конституційною скаргою Товариства з обмеженою відповідальністю «Галицька торгова компанія» щодо відповідності Конституції України (конституційності) приписів пункту 1 частини шостої статті 19, пункту 2 частини третьої статті 389 Цивільного процесуального кодексу України на підставі пункту 6 статті 62 Закону України «Про Конституційний Суд України» — наявність рішення Конституційного Суду України щодо того самого предмета конституційної скарги.

2. Ухвала Другого сенату Конституційного Суду України є остаточною.

**ДРУГИЙ СЕНАТ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ**

УХВАЛА ПЕРШОГО СЕНАТУ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

про закриття конституційного провадження у справі
за конституційною скаргою Лужинецького Анатолія Олександровича
щодо відповідності Конституції України (конституційності)
пункту 3 частини третьої статті 81 Кримінального кодексу України

Київ
17 січня 2024 року
№ 1-уп(І)/2024

Справа № 3-73/2023(146/23)

Перший сенат Конституційного Суду України у складі:

Кривенка Віктора Васильовича — головуючого,
Грищук Оксани Вікторівни — доповідача,
Кичуна Віктора Івановича,
Колісника Віктора Павловича,
Петришина Олександра Віталійовича,
Совгирі Ольги Володимирівни,
Філюка Петра Тодосьовича,

розглянув на пленарному засіданні справу за конституційною скаргою Лужинецького Анатолія Олександровича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 3 частини третьої статті 81 Кримінального кодексу України.

Заслухавши суддю-доповідача Грищук О.В. та дослідивши матеріали справи, Перший сенат Конституційного Суду України

у с т а н о в и в:

1. Лужинецький А.О. звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням перевірити на відповідність Конституції України (конституційність) пункт 3 частини третьої статті 81 Кримінального кодексу України (далі — Кодекс).

Автор клопотання твердить, що внаслідок застосування судами оспорюваних приписів Кодексу зазнали порушення його право на повагу до людської гідності (частина перша статті 3, частини перша, друга статті 28 Конституції України) та, як наслідок, пов'язані з ним права: на «виправлення», «визнання доведеної особою свого виправлення», на умовно-дострокове звільнення від відбування покарання у виді довічного позбавлення волі без заміни покарання у виді позбавлення волі на певний строк та не пізніше ніж через двадцять п'ять років після ухвалення вироку (призначення покарання).

Обґрунтовуючи свої твердження, Лужинецький А.О. посилається на окремі приписи Конституції України, Кодексу, Закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та Криміналь-

ного процесуального кодексу України щодо виконання рішень Європейського суду з прав людини» від 18 жовтня 2022 року № 2690–ІХ, Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 року, Рішення Конституційного Суду України від 16 вересня 2021 року № 6-р(ІІ)/2021, рішення Європейського суду з прав людини у справі *Bancsók and László Magyar v. Hungary (№ 2)* від 28 жовтня 2021 року (заяви № 52374/15 та № 53364/15), а також на судові рішення у своїй справі.

2. Друга колегія суддів Першого сенату Конституційного Суду України Ухвалою від 12 липня 2023 року відклала конституційне провадження у цій справі.

3. Перший сенат Конституційного Суду України, повно та всебічно розглянувши матеріали справи, дійшов висновку про наявність підстав для закриття конституційного провадження у справі з огляду на таке.

Згідно із Законом України «Про Конституційний Суд України» сенат Конституційного Суду України закриває конституційне провадження у справі, якщо під час пленарного засідання будуть виявлені підстави для відмови у відкритті конституційного провадження, визначені статтею 62 цього закону (частина четверта статті 63); підставами для відмови у відкритті конституційного провадження у справі є, зокрема, неприйнятність конституційної скарги (пункт 4 статті 62).

3.1. Відповідно до Закону України «Про Конституційний Суд України» конституційна скарга має містити обґрунтування тверджень щодо неконституційності закону України (його окремих положень) із зазначенням того, яке з гарантованих Конституцією України прав людини, на думку суб'єкта права на конституційну скаргу, зазнало порушення внаслідок застосування закону (пункт 6 частини другої статті 55); конституційна скарга вважається прийнятною за умов її відповідності вимогам, визначеним, зокрема, статтею 55 цього закону (абзац перший частини першої статті 77).

Конституційний Суд України неодноразово наголошував, що особа, яка звертається до Конституційного Суду України, повинна не лише зазначити, а й аргументовано довести, як саме оспорюваний закон (його окремі положення), застосований в остаточному судовому рішенні в її справі, порушує її гарантоване Конституцією України право [ухвали Першого сенату Конституційного Суду України від 13 червня 2018 року № 20-у(І)/2018, Другого сенату Конституційного Суду України від 3 червня 2020 року № 10-уп(ІІ)/2020].

Зі змісту конституційної скарги вбачається, що Лужинецький А.О. висловлює незгоду із законодавчим регулюванням порядку умовно дострокового звільнення від відбування покарання у виді довічного позбавлення волі та з остаточним судовим рішенням у його справі — ухвалою Вінницького апеляційного суду від 22 березня 2023 року. Проте таку незгоду не можна вважати належним обґрунтуванням тверджень щодо неконституційності оспорюваних приписів Кодексу.

Отже, Лужинецький А.О. не дотримав вимог пункту 6 частини другої статті 55 Закону України «Про Конституційний Суд України», що є підставою для закриття конституційного провадження у справі згідно з пунктом 4 статті 62 цього закону — неприйнятність конституційної скарги.

Ураховуючи викладене та керуючись статтями 147, 151², 153 Конституції України, на підставі статей 7, 32, 36, 55, 62, 63, 67, 77, 86 Закону України «Про Конституційний

Суд України», відповідно до § 48, § 55 Регламенту Конституційного Суду України Перший сенат Конституційного Суду України

у х в а л и в:

1. Закрити конституційне провадження у справі за конституційною скаргою Лужинецького Анатолія Олександровича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 3 частини третьої статті 81 Кримінального кодексу України на підставі пункту 4 статті 62 Закону України «Про Конституційний Суд України» — неприйнятність конституційної скарги.

2. Ухвала Першого сенату Конституційного Суду України є остаточною.

**ПЕРШИЙ СЕНАТ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ**

УХВАЛА ДРУГОГО СЕНАТУ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

**про закриття конституційного провадження у справі
за конституційною скаргою Малинникова Олега Федоровича
щодо відповідності Конституції України (конституційності)
частин першої, другої, п'ятої статті 83, абзацу першого частини другої,
частини десятої статті 85, абзацу першого частини першої,
частини третьої статті 88 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»
від 2 червня 2016 року № 1402-VIII,
частини другої статті 57, пункту 12 розділу III
«Прикінцеві та перехідні положення» Закону України
«Про Вищу раду правосуддя» від 21 грудня 2016 року № 1798-VIII**

Київ
26 лютого 2024 року
№ 14-у(II)/2024

Справа № 3-57/2021(131/21)

Другий сенат Конституційного Суду України у складі:

Головатий Сергій Петрович (голова засідання),
Городовенко Віктор Валентинович,
Лемак Василь Васильович,
Мойсик Володимир Романович,
Первомайський Олег Олексійович (доповідач),
Юровська Галина Валентинівна,

розглянув на засіданні питання про закриття конституційного провадження у справі за конституційною скаргою Малинникова Олега Федоровича щодо відповідності Конституції України (конституційності) частин першої, другої, п'ятої статті 83, абзацу першого частини другої, частини десятої статті 85, абзацу першого частини першої, частини третьої статті 88 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 року № 1402-VIII (Відомості Верховної Ради України, 2016 р., № 31, ст. 545) зі змінами, частини другої статті 57, пункту 12 розділу III «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про Вищу раду правосуддя» від 21 грудня 2016 року № 1798-VIII (Відомості Верховної Ради України, 2017 р., № 7-8, ст. 50).

Заслухавши суддю-доповідача Первомайського О.О. та дослідивши матеріали справи, Другий сенат Конституційного Суду України

у с т а н о в и в:

1. Малинников О.Ф. звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням перевірити на відповідність Конституції України (конституційність) частини першої, другої, п'ятої статті 83, абзацу першого частини другої, частину десятої статті 85, аб-

зац перший частини першої, частину третю статті 88 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 року № 1402-VIII зі змінами (далі — Закон № 1402), частину другу статті 57, пункт 12 розділу III «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про Вищу раду правосуддя» від 21 грудня 2016 року № 1798-VIII (далі — Закон № 1798).

Автор клопотання просив перевірити оспорювані приписи Закону № 1402 та Закону № 1798 на відповідність частинам першої, другій статті 8, частині першій статті 32, частинам першій, шостій статті 43, частинам першій, другій статті 55, частинам першій, третій статті 124, підпункту 4 пункту 16¹ розділу XV «Перехідні положення» Конституції України в системному зв'язку зі статтею 126 Конституції України.

Обґрунтовуючи твердження щодо невідповідності Конституції України оспорюваних приписів Закону № 1402 та Закону № 1798, суб'єкт права на конституційну скаргу послався, зокрема, на Конституцію України, рішення Конституційного Суду України та Європейського суду з прав людини, оспорювані приписи Закону № 1402 та Закону № 1798, низку документів рекомендаційного характеру, а також на судові рішення у своїй справі.

2. Зі змісту конституційної скарги та долучених до неї документів і матеріалів убачається таке.

2.1. Президент України Указом від 11 листопада 2002 року № 1001/2002 призначив Малинникова О.Ф. на посаду судді Шевченківського районного суду міста Києва строком на п'ять років. Верховна Рада України Постановою від 22 травня 2008 року № 300-VI обрала його на посаду судді місцевого Шевченківського районного суду міста Києва безстроково.

Вища кваліфікаційна комісія суддів України (далі — Комісія) рішенням від 1 лютого 2018 року № 8/зп-18 призначила кваліфікаційне оцінювання суддів місцевих та апеляційних судів на відповідність займаній посаді, зокрема судді Шевченківського районного суду міста Києва Малинникова О.Ф.

Комісія рішенням від 6 лютого 2018 року № 13/зп-18 призначила проведення іспиту під час кваліфікаційного оцінювання на відповідність Малинникова О.Ф. займаній посаді, призначеного рішенням Комісії від 1 лютого 2018 року № 8/зп-18.

За результатами анонімного письмового тестування судді Шевченківського районного суду міста Києва Малинникова О.Ф. Комісія рішенням від 20 липня 2018 року № 1257/ко-18: ухвалила, що суддя Шевченківського районного суду міста Києва Малинников О.Ф. не склав іспиту для суддів місцевих та апеляційних судів, призначеного рішенням Комісії від 2 березня 2018 року № 33/зп-18; відмовила йому в допуску до другого етапу кваліфікаційного оцінювання на відповідність займаній посаді «Дослідження досьє та проведення співбесіди», призначеного рішенням Комісії від 1 лютого 2018 року № 8/зп-18, за результатами іспиту суддів місцевих та апеляційних судів; визнала його таким, що не відповідає займаній посаді, та ухвалила внести до Вищої ради правосуддя подання про звільнення Малинникова О.Ф. із посади судді Шевченківського районного суду міста Києва.

Вища рада правосуддя рішенням від 25 вересня 2018 року № 2982/0/15-18 звільнила Малинникова О.Ф. із посади судді Шевченківського районного суду міста Києва на підставі підпункту 4 пункту 16¹ розділу XV «Перехідні положення» Конституції України.

Малинников О.Ф. 17 жовтня 2018 року звернувся до Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду з позовом до Комісії та Вищої ради правосуддя,

у якому просив визнати протиправними та скасувати рішення Комісії від 20 липня 2018 року № 1257/ко-18 та рішення Вищої ради правосуддя від 25 вересня 2018 року № 2982/0/15-18.

Колегія суддів Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду рішенням від 11 листопада 2019 року у задоволенні зазначеного адміністративного позову Малинникова О.Ф. відмовила.

Велика Палата Верховного Суду постановою від 21 січня 2021 року апеляційну скаргу Малинникова О.Ф. задовольнила частково: рішення колегії суддів Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 11 листопада 2019 року змінила, виклавши його мотивувальну частину в редакції постанови Великої Палати Верховного Суду; в іншій частині рішення колегії суддів Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 11 листопада 2019 року залишила без зміни.

2.2. Суб'єкт права на конституційну скаргу зазначив, що частини перша, друга, п'ята статті 83, абзац перший частини другої, частина десята статті 85, абзац перший частини першої, частина третя статті 88 Закону № 1402, частина друга статті 57, пункт 12 розділу III «Прикінцеві та перехідні положення» Закону № 1798 не відповідають частинам першій, другій статті 8, частині першій статті 32, частинам першій, шостій статті 43, частинам першій, другій статті 55, частинам першій, третій статті 124, підпункту 4 пункту 16¹ розділу XV «Перехідні положення» Конституції України в системному зв'язку зі статтею 126 Конституції України, обґрунтовуючи це, зокрема, так:

— «оспорювані положення Закону № 1402, Закону № 1798 не узгоджуються із принципами верховенства права та юридичної визначеності, принципом незмінюваності судді, оскільки закладена цими положеннями суперечливість юридичної природи „кваліфікаційного оцінювання“ судді, невизначеність його критеріїв на законодавчому рівні та можливість їх визначення ВККС, визначення іспиту пріоритетним засобом установлення невідповідності судді займаній посаді, дозволяють підняти конституційні підстави для звільнення судді з посади та розширювати їх зміст, що означає необмежені дискреційні повноваження ВРП у питанні звільнення судді з посади на підставі підпункту 4 пункту 16¹ розділу XV „Перехідні положення“ Конституції України поза його системним зв'язком із частинами п'ятою, шостою її статті 126»;

— «внаслідок застосування оспорюваних положень Закону № 1402, Закону № 1798 в остаточному судовому рішенні у справі скажника було порушене його гарантоване частиною першою статті 32 Конституції України право на недоторканність особистого і сімейного життя, оскільки <...> звільнення з посади судді відбулось з підстав та у спосіб, не передбачених Конституцією України»;

— «в результаті застосування оспорюваних положень Закону № 1402, Закону № 1798 в остаточному судовому рішенні у справі суб'єкта права на конституційну скаргу було порушене його конституційне право на працю, оскільки здійснення суддівської діяльності є професійною діяльністю, якої <...> позбавлено Малинникова О.Ф. через неправомірне звільнення його з посади судді»;

— «положення частини третьої статті 88 Закону № 1402, частини другої статті 57 Закону № 1798 визначають вичерпний перелік лише формальних підстав для оскарження рішень ВККС, ВРП, виключаючи можливість судової перевірки таких рішень суб'єктів владних повноважень на обґрунтованість, об'єктивність, свавільність, справедливість загалом, у тому числі, у юридичному спорі публічно-правового характеру, який стосується звільнення судді з посади через невідповідність його займаній посаді за результатами „кваліфікаційного оцінювання“».

3. Розв'язуючи питання щодо закриття конституційного провадження у справі, Другий сенат Конституційного Суду України виходить із такого.

3.1. Малинников О.Ф. звернувся до Конституційного Суду України з конституційною скаргою 6 квітня 2021 року.

Малинникова Наталія Павлівна 27 жовтня 2022 року повідомила Конституційний Суд України про смерть свого чоловіка — суб'єкта права на конституційну скаргу — 13 жовтня 2022 року та заявила клопотання про визнання її права на «процесуальне правонаступництво» як дружини померлого.

Зазначене клопотання Малинникова Н.П. мотивувала, зокрема, тим, що:

— «Закон України „Про Конституційний Суд України“ не містить серед підстав для відмови у відкритті конституційного провадження у справі таку підставу — як смерть суб'єкта права на конституційну скаргу. <...> оскільки за особою зберігаються деякі конституційні права і свободи і після її смерті, а її спадкоємці можуть скористатися правом на „процесуальне правонаступництво“»;

— порушення конституційних прав на приватність, працю, судовий захист «напрямую зачіпає честь Малинникова О.Ф., його добре ім'я та репутацію й загалом гідність як найвищу конституційну цінність, оскільки неправомірним звільненням під сумнів поставлені найважливіші характеристики порядної людини у суспільстві, яка не була реабілітована після своєї смерті. Зазначені конституційні права не втрачаються зі смертю особи, якій вони належали, оскільки можливість їх відновлення залишається і після смерті такої особи».

3.2. За Основним Законом України «кожному гарантується право звернутись із конституційною скаргою до Конституційного Суду України з підстав, установлених цією Конституцією, та у порядку, визначеному законом» (частина четверта статті 55); «Конституційний Суд України вирішує питання про відповідність Конституції України (конституційність) закону України за конституційною скаргою особи, яка вважає, що застосований в остаточному судовому рішенні в її справі закон України суперечить Конституції України. Конституційна скарга може бути подана в разі, якщо всі інші національні засоби юридичного захисту вичерпано» (стаття 151¹).

Згідно зі статтею 77 Закону України «Про Конституційний Суд України» конституційна скарга є прийнятною за умов її відповідності вимогам, визначеним статтями 55, 56 цього закону (абзац перший частини першої).

3.3. Другий сенат Конституційного Суду України бере до уваги, що за практикою Європейського суду з прав людини процесуальне правонаступництво у разі смерті заявника загалом є можливим, проте лише у разі встановлення таких обставин:

— чи мотивували родичі наявність морального інтересу, щоб із померлого було знято всі звинувачення [рішення у справі *Nölkenbockhoff v. Germany* від 25 серпня 1987 року (заява № 10300/83), § 33; рішення у справі *Grädinar v. Moldova* від 8 квітня 2008 року (заява № 7170/02), §§ 95, 97, 98];

— чи мають родичі моральний інтерес у захисті власної репутації та репутації своєї родини [рішення у справі *Brudnicka and others v. Poland* від 3 березня 2005 року (заява № 54723/00), §§ 27–31; рішення у справі *Armonienė v. Lithuania* від 25 листопада 2008 року (заява № 36919/02), § 29; рішення у справі *Polanco Torres and Movilla Polanco v. Spain* від 21 вересня 2010 року (заява № 34147/06), §§ 31–33];

— чи мають родичі майновий інтерес у зв'язку з прямими наслідками щодо їхніх прав на спадок [рішення у справі *Nölkenbockhoff v. Germany* від 25 серпня 1987 року (заява № 10300/83), § 33; рішення у справі *Micallef v. Malta* від 15 жовтня 2009 року (заява № 17056/06), § 48];

— чи є наявним суспільний інтерес щодо розгляду заяви померлої особи [рішення у справі *Biç and others v. Turkey* від 2 лютого 2006 року (заява № 55955/00), § 22, § 23].

3.4. Другий сенат Конституційного Суду України зважає на практику конституційних судів європейських держав щодо можливості розгляду конституційних скарг у разі смерті заявника, за якою:

— «через відсутність законодавчого припису рішення у справі за конституційною скаргою у випадку смерті заявника при незавершеному провадженні може бути ухвалене лише щодо окремої справи, беручи до уваги тип нормативного акта, який оскаржується, і статус провадження щодо конституційної скарги <...>. Про правонаступника в процедурі конституційної скарги, як правило, не може бути й мови, оскільки цей вид процедури слугує для захисту особистих прав. Дозволено винятки щодо скарг, які правонаступник може подавати у власних інтересах <...>. Такого інтересу, який би виправдовував продовження розгляду конституційних скарг, у цій справі не існує, оскільки конституційні скарги стосуються лише захисту особистих прав померлого — його прав на виконання звинувачувального акта» (ухвала Другого сенату Федерального конституційного суду Федеративної Республіки Німеччина від 11 листопада 2019 року; *Beschluss der 2. Kammer des Zweiten Senats vom 11. November 2019 — 2 BvR 82/19*);

— «наслідки смерті заявника щодо незавершеного провадження у справі за конституційною скаргою можуть бути визначені лише в окремих випадках, беручи до уваги характер оскаржуваного акта та статус процедури конституційних скарг» (ухвала Конституційного Суду Австрійської Республіки від 10 травня 1957 року; *Urteil des Ersten Senats vom 10. Mai 1957 1 BvR 550/52*); «<...> скарга (якою оскаржується рішення), незалежно від її прийнятності на момент подання, більше не може розглядатися по суті, якщо на момент ухвалення рішення відсутні скаржник або юридична особа, яка є правонаступником померлого скаржника стосовно тих прав, про порушення яких стверджувалося в скарзі та на які впливає оскаржуване рішення (див. *VfSlg. 6697/1972, VfGH 30.11.1978 B256178, VfSlg. 8869/1980, 9124/1981*). Адміністративні акти, які оскаржуються в цій скарзі, стосувалися дуже особистих прав скаржника і посягали лише на його гарантовані Конституцією права на особисту свободу (стаття 8 *StGG* і стаття 5 ЄКПЛ) або на утримання від нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження (стаття 3 ЄКПЛ). Оскільки про правонаступництво щодо цих прав не може бути й мови, провадження припиняється» (ухвала Конституційного Суду Австрійської Республіки від 10 червня 1997 року; *Verfassungsgerichtshof 01.03.1982 8307/77*).

— «право подати клопотання про порушення справи в Конституційному Суді Словацької Республіки втрачається після смерті фізичної особи, оскільки згідно з приписами Конституції Словацької Республіки та Закону про Конституційний суд прямо не зазначено, що процесуальна легітимність переходить до спадкоємців або інших уповноважених осіб, на противагу, наприклад, § 15 Цивільного кодексу, згідно з яким право щодо захисту прав особи переходить до одного з подружжя, дітей або батьків після смерті особи» (постанова Конституційного Суду Словацької Республіки від 29 вересня 1993 року; *Uznesenie z predbezneho prekovania S. US 92/93*).

3.5. Малинников О.Ф. у конституційній скарзі заявив клопотання про здійснення перевірки на відповідність Конституції України оспорюваних приписів Закону № 1402 та Закону № 1798 для захисту належних йому прав на захист особистого і сімейного життя, на працю та на судовий захист у зв'язку з визнанням його таким, що не відповідає посаді судді Шевченківського районного суду міста Києва, та подальшим звільненням із цієї посади.

Ураховуючи наведене, Другий сенат Конституційного Суду України вважає, що продовження розгляду конституційної скарги Малинникова О.Ф. є неможливим у зв'язку з його смертю й тим, що права, про порушення яких зазначено в конституційній скарзі, нерозривно пов'язані з особою померлого, через що унеможливлено процесуальне правонаступництво в цьому конституційному провадженні.

Отже, є підстави для закриття конституційного провадження у справі згідно з пунктом 1 статті 62 Закону України «Про Конституційний Суд України».

Ураховуючи викладене та керуючись статтями 55, 147, 151¹, 153 Конституції України, на підставі статей 7, 32, 36, 55, 56, 62, 83, 86 Закону України «Про Конституційний Суд України», відповідно до § 54 Регламенту Конституційного Суду України Другий сенат Конституційного Суду України

У Х В А Л И В:

1. Закрити конституційне провадження у справі за конституційною скаргою Малинникова Олега Федоровича щодо відповідності Конституції України (конституційності) частин першої, другої, п'ятої статті 83, абзацу першого частини другої, частини десятої статті 85, абзацу першого частини першої, частини третьої статті 88 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 року № 1402-VIII зі змінами, частини другої статті 57, пункту 12 розділу III «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про Вищу раду правосуддя» від 21 грудня 2016 року № 1798-VIII на підставі пункту 1 статті 62 Закону України «Про Конституційний Суд України» — звернення до Конституційного Суду України неналежним суб'єктом.

2. Ухвала Другого сенату Конституційного Суду України є остаточною.

**ДРУГИЙ СЕНАТ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ**

ОКРЕМА ДУМКА

**судді Конституційного Суду України Городовенка В.В.
стосовно Ухвали Другого сенату Конституційного Суду України
про закриття конституційного провадження у справі
за конституційною скаргою Малинникова Олега Федоровича
щодо відповідності Конституції України (конституційності)
частин першої, другої, п'ятої статті 83, абзацу першого частини другої,
частини десятої статті 85, абзацу першого частини першої,
частини третьої статті 88 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»
від 2 червня 2016 року № 1402-VIII, частини другої статті 57,
пункту 12 розділу III «Прикінцеві та перехідні положення»
Закону України «Про Вищу раду правосуддя»
від 21 грудня 2016 року № 1798-VIII**

Другий сенат Конституційного Суду України Ухвалою від 26 лютого 2024 року № 14-у(II)/2024 (далі — Ухвала) заклав конституційне провадження у справі за конституційною скаргою Малинникова Олега Федоровича щодо відповідності Конституції України (конституційності) частин першої, другої, п'ятої статті 83, абзацу першого частини другої, частини десятої статті 85, абзацу першого частини першої, частини третьої статті 88 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 року № 1402-VIII зі змінами, частини другої статті 57, пункту 12 розділу III «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про Вищу раду правосуддя» від 21 грудня 2016 року № 1798-VIII.

Не погоджуючись з Ухвалою, вважаю за потрібне на підставі статті 93 Закону України «Про Конституційний Суд України» (далі — Закон) та § 74 Регламенту Конституційного Суду України викласти окрему думку.

1. Із матеріалів справи вбачається, що Малинников О.Ф. звернувся до Конституційного Суду України (далі — Суд) із конституційною скаргою 6 квітня 2021 року, а конституційне провадження в цій справі Третя колегія суддів Другого сенату Суду відкрила 24 листопада 2022 року.

Другий сенат Суду зазначив в Ухвалі, зокрема, що «Малинникова Наталія Павлівна 27 жовтня 2022 року повідомила Конституційний Суд України про смерть свого чоловіка — суб'єкта права на конституційну скаргу — 13 жовтня 2022 року та заявила клопотання про визнання її права на „процесуальне правонаступництво“ як дружини померлого» (абзац другий підпункту 3.1 пункту 3 мотивувальної частини), та заклав конституційне провадження у справі у зв'язку зі смертю Малинникова О.Ф. і тим, що унеможливлено процесуальне правонаступництво у цьому конституційному провадженні, на підставі пункту 1 статті 62 Закону — звернення до Суду неналежним суб'єктом.

2. Із приписів частини четвертої статті 55, статті 151¹ Конституції України вбачається, що звернення до Суду з конституційною скаргою — це конституційне право кожної особи, вона може звернутися до Суду з такою скаргою, якщо вважає, що засто-

сований в остаточному судовому рішенні в її справі закон України суперечить Конституції України; конституційна скарга може бути подана в разі, якщо всі інші національні засоби юридичного захисту вичерпано. Суд за такою скаргою розв'язує питання про відповідність Конституції України (конституційність) закону України (його окремих приписів), а не конкретний спір, та не здійснює безпосереднього індивідуального захисту порушених прав і свобод суб'єкта права на конституційну скаргу. Ініціювання конституційного провадження у справі за конституційною скаргою пов'язане з конкретним спором особи, яка звертається з такою скаргою, однак надалі це провадження набуває ознак публічності та суспільної значущості, що зумовлено самим предметом конституційного контролю, який стосується широкого спектру правовідносин невідзначеного кола осіб, та роллю Суду в підтриманні конституційного правопорядку.

Суд сам означив таку роль у Рішенні від 2 грудня 2019 року № 11-р/2019, наголосивши, що «Конституцією України визначено, що Конституційний Суд України є незалежним, самостійним органом з виключними конституційними повноваженнями. Конституційний Суд України як орган конституційної юрисдикції посідає особливе місце в системі органів державної влади, виконуючи специфічну функцію — здійснення конституційного контролю з метою забезпечення верховенства Конституції України»¹ (абзац другий підпункту 2.1 пункту 2 мотивувальної частини).

Суд — це єдиний державний орган в Україні з такою специфічною та вкрай значущою для конституційного правопорядку функцією, тому всі механізми конституційного контролю, зокрема й конституційна скарга, мають бути використані для повноцінного здійснення цієї функції.

До того ж Європейська Комісія «За демократію через право» (Венеційська Комісія) в аспекті визначеного статтею 151¹ Конституції України інституту конституційної скарги підкреслювала, що цією конституційною нормою не визначено повної конституційної скарги, а предметом рішення Суду повинна бути конституційність самого закону, тоді як заявник має довести, що застосування закону, який вважається неконституційним, порушило його права; конституційна скарга в Україні спрямована на контроль конституційності законів, навіть якщо особа є ініціатором цього контролю; запровадження в Україні конституційної скарги можна розглядати як перший крок до зміцнення/посилення системи захисту прав людини; конституційна скарга за своєю природою поєднує приватний інтерес (конкретну справу особи) та суспільний інтерес (захист Конституції у спосіб вилучення неконституційних законів із правопорядку)².

З огляду на наведене поки що зарано вважати конституційну скаргу в Україні суто індивідуальним національним засобом юридичного захисту, у якому заінтересований лише суб'єкт права на конституційну скаргу.

Варто звернути увагу на те, що юридичні наслідки розв'язання Судом питань, порушених у конституційній скарзі, також не мають суто індивідуальної спрямованості, навпаки, вони більше публічні та суспільно значущі, оскільки стосуються широкого загалу. Адже визнання Судом закону України (його окремих приписів) конституційним чи неконституційним спричиняє юридичні наслідки для більшості ділянок суспільного життя та його учасників. Зокрема, за приписами частини другої статті 152 Конституції

¹ Рішення Конституційного Суду України від 2 грудня 2019 року № 11-р/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-19#Text>.

² Висновок щодо проекту закону «Про Конституційний Суд України», схвалений Європейською Комісією «За демократію через право» (Венеційською Комісією) на її 109-му пленарному засіданні 9–10 грудня 2016 року, № 879/2016, § 35 — § 37. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2016\)034-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2016)034-e).

України закони, що визнані неконституційними, утрачають чинність із дня ухвалення Судом рішення про їх неконституційність, якщо інше не встановлено самим рішенням, але не раніше дня його ухвалення. Зрозуміло, що такі неконституційні закони стають нечинними для всіх учасників суспільних відносин, їх не може застосовувати жоден суб'єкт владних повноважень, оскільки вони назавжди втрачають свою юридичну силу. До того ж Суд в абзаці другому пункту 7 мотивувальної частини Рішення від 8 червня 2016 року № 4-рп/2016 зауважив, що закони, інші правові акти або їх окремі приписи, визнані неконституційними, не можуть бути ухвалені в аналогічній редакції, оскільки рішення Суду є «обов'язковими до виконання на території України, остаточними і не можуть бути оскаржені»¹.

Як убачається з частини третьої статті 152 Конституції України, матеріальну чи моральну шкоду, завдану фізичним або юридичним особам актами і діями, що визнані неконституційними, відшкодовує держава у встановленому законом порядку. Тобто ці конституційні приписи визначають можливість відшкодування такої шкоди загалом фізичним або юридичним особам, яким її завдано, а не лише особам, які звертаються до Суду з конституційними скаргами.

Отже, конституційний контроль у справах за конституційними скаргами спрямований на захист конституційних прав і свобод у глобальному вимірі, у ньому заінтересовані не лише суб'єкти права на конституційну скаргу, такий контроль є вирішальним для всієї національної юридичної системи, що відповідає ролі Суду в підтриманні конституційного правопорядку та власне юридичній природі українського інституту конституційної скарги. Тому смерть суб'єкта права на конституційну скаргу Суд не може сприймати як абсолютну перепону для продовження конституційного провадження в його справі, особливо тоді, коли розгляд конституційної скарги забезпечує потребу захисту публічних інтересів і є суспільно значущим.

3. На виконання приписів частини четвертої статті 55, статті 153 Конституції України Законом унормовано порядок звернення з конституційною скаргою до Суду, зокрема й підстави для відмови у відкритті конституційного провадження у справі та закриття такого провадження.

Відповідно до Закону сенат Суду закриває конституційне провадження у справі, якщо під час пленарного засідання будуть виявлені підстави для відмови у відкритті конституційного провадження, визначені статтею 62 Закону (частина четверта статті 63). Ці підстави викладено в статті 62 Закону вичерпно й чітко, чим законодавець, на мій погляд, прагнув досягти юридичної визначеності в питанні звернення особи до Суду з конституційною скаргою та забезпечити реалізацію конституційного права на таке звернення.

Аналіз приписів статті 62 Закону свідчить про те, що жодна з визначених у них підстав для відмови у відкритті конституційного провадження у справі, які є й підставами для закриття такого провадження, не вказує на те, що настання смерті суб'єкта права на конституційну скаргу може бути віднесене до таких підстав.

Зокрема, підстава для відмови у відкритті конституційного провадження у справі, визначена пунктом 1 статті 62 Закону, — звернення до Суду неналежним суб'єктом, за якою Ухвалою закрито конституційне провадження у справі за конституційною скаргою Малинникова О.Ф., не стосується настання смерті суб'єкта права на конституційну скаргу. Якщо звернутися до приписів статті 56 Закону, якими визначені певні вимоги

¹ Рішення Конституційного Суду України від 8 червня 2016 року № 4-рп/2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-16#Text>.

до суб'єктів права на конституційну скаргу, то зрозуміло, що неналежним є той суб'єкт, який не відповідає цим вимогам, зокрема це юридична особа публічного права. Загалом у Законі немає згадки про якісь наслідки в разі настання смерті суб'єкта права на конституційну скаргу, зокрема й щодо визнання його в такому випадку неналежним суб'єктом.

Закон не визначає потреби в підтвердженні факту того, що суб'єкт права на конституційну скаргу живий на час розгляду його конституційної скарги Судом, а до Суду не висуває вимоги перевіряти це. Насправді це практично неможливо, оскільки тоді стосовно кожного, хто звернувся до Суду з конституційною скаргою, потрібно було б робити відповідний офіційний запит до певних державних органів (можливо, і не один протягом часу конституційного провадження).

Тому зрозуміло, чому в практиці Суду, крім Ухвали, не було ухвал, рішень, у яких Суд констатував би смерть особи, що зверталася до Суду, та унеможливлення процесуального правонаступництва у конституційному провадженні.

Водночас низка приписів Закону засвідчує, що для Суду участь суб'єкта права на конституційну скаргу в розгляді справи не є вирішальною, оскільки основною формою розгляду справ у Суді є письмове провадження (абзац перший частини другої статті 64 Закону). До того ж, як убачається з частини третьої статті 63 Закону, Суд може безвідносно до волі суб'єкта права на конституційну скаргу, якщо вважає, що порушені в конституційній скарзі питання мають особливе суспільне значення для захисту прав людини, відмовити в припиненні розгляду такої скарги навіть у разі подання суб'єктом права на конституційну скаргу заяви про її відкликання.

Крім того, згідно з частиною другою статті 77 Закону, як виняток, конституційна скарга може бути прийнята поза межами вимог, установлених пунктом 2 частини першої цієї статті, якщо Суд визнає її розгляд потрібним із мотивів суспільного інтересу.

Отже, Закон не визначає серед підстав для закриття конституційного провадження у справі настання смерті суб'єкта права на конституційну скаргу, зі змісту наведених приписів Закону випливає, що Суд не повинен закривати таке провадження лише через те, що суб'єкт права на конституційну скаргу більше не бере в ньому участі.

4. Ухвалою закрито конституційне провадження в цій справі у зв'язку зі смертю автора клопотання та тим, що унеможливлено процесуальне правонаступництво у такому провадженні. Свою дискрецію в цьому питанні Другий сенат Суду підтвердив переважно посиланням на практику Європейського суду з прав людини щодо можливості процесуального правонаступництва у разі смерті заявника, а також практику конституційних судів європейських держав щодо можливості розгляду конституційних скарг у разі смерті заявника (підпункти 3.3, 3.4 пункту 3 мотивувальної частини Ухвали).

4.1. Вважаю таку мотивацію Ухвали непереконливою, оскільки сумнівним видається те, що згадана практика закордонних судових установ є релевантною до українських потреб і реалій, передусім особливостей функціонування інституту конституційної скарги в Україні, ролі і повноважень Суду та вноормування питань конституційного провадження на національному рівні.

Слід звернути увагу на те, що, на відміну від Суду, Європейський суд з прав людини не обмежений вичерпним та чітким переліком підстав, за якими може припинити розгляд справи, і це наділяє його дискрецією щодо продовження або припинення провадження у справі у разі настання смерті заявника. Так, Європейський суд з прав людини, як це визначено в пункті 1 статті 37 Конвенції про захист прав людини і осно-

вположних свобод 1950 року (далі — Конвенція), може на будь-якій стадії провадження у справі ухвалити рішення про вилучення заяви з реєстру, якщо обставини дають підстави дійти висновку, що заявник не має наміру далі підтримувати свою заяву, спір уже вирішено, на будь-якій іншій підставі, установленій цим судом, якщо подальший розгляд заяви не є виправданим¹.

До того ж в аспекті посилання в Ухвалі на практику Конституційного Суду Австрійської Республіки щодо можливості розгляду конституційних скарг у разі смерті заявника варто зазначити, що ця практика формувалася, зокрема, під час розгляду конституційної скарги, у якій було оскаржено адміністративні акти, що «стосувалися дуже особистих прав скаржника» (абзац третій підпункту 3.4 пункту 3 мотивувальної частини Ухвали). Це якраз свідчить про орієнтованість на індивідуальний захист прав і свобод скаржника, тому його смерть може стати перепоною для продовження провадження в його справі, тоді як конституційна скарга в Україні передусім спрямована на контроль за конституційністю законів України.

4.2. Застосування згаданої практики Європейського суду з прав людини та конституційних судів європейських держав в Ухвалі є не лише нерелевантним, але й одностороннім, оскільки йдеться про те, що унеможливлено процесуальне правонаступництво у конституційному провадженні, тоді як Суд має провадити свою діяльність на засадах, зокрема, верховенства права (правовладдя) та повного і всебічного розгляду справ (стаття 147 Конституції України, стаття 2 Закону). Ці засади діяльності Суду в поєднанні з його конституційними ролями та повноваженнями свідчать про те, що Суд має принаймні з'ясувати, чи вимагають принцип правовладдя, права людини та власне приписи Конституції України продовження розгляду справи за конституційною скаргою в разі смерті суб'єкта права на конституційну скаргу.

Варто вказати, що Федеральний Конституційний Суд Німеччини, який зазвичай припиняє конституційне провадження у справі за конституційною скаргою в разі смерті заявника, може продовжити таке провадження у виняткових випадках, якщо розгляд справи має загальну чи засадничу конституційну значущість, оскільки конституційна скарга слугує також утвердженню, тлумаченню та розвитку конституційного права².

Також слід звернути увагу на те, що Європейський суд з прав людини має дискрецію щодо продовження або припинення провадження у справі у разі смерті заявника, проте «продовжує розгляд заяви, якщо цього вимагає вага до прав людини, гарантованих Конвенцією та Протоколами до неї»³ (абзац п'ятий пункту 1 статті 37 Конвенції). Так, Європейський суд з прав людини в рішенні у справі *Karner v. Austria* від 24 липня 2003 року (заява № 40016/98) відхилив клопотання Уряду про вилучення заяви з реєстру через смерть заявника, оскільки його скарга стосувалася порушення статті 14 у поєднанні зі статтею 8 Конвенції та негативних наслідків, до яких призводила різниця у ставленні до осіб щодо реалізації ними права на недоторканність житла, наголосивши, що «розгляд Судом справ з прав людини, як правило, має також і моральний вимір,

¹ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

² Ухвала Третьої колегії Другого сенату Федерального Конституційного Суду Німеччини від 15 жовтня 2015 року 2 BvR 624/12, р. 6. URL: https://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Entscheidungen/DE/2015/10/rk20151015_2bvr062412.html.

³ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

який потрібно враховувати при розв'язанні питання про те, чи слід продовжувати розгляд заяви після смерті заявника. Особливо, якщо питання, яке виникло у справі, є ширшим за питання, порушені заявником, та його інтереси»¹ (§ 25); «на практиці рішення слугують не лише для розв'язання справ, переданих на розгляд Суду, але й, у ширшому сенсі, для роз'яснення, захисту та розвитку норм, установлених Конвенцією, що сприяє дотриманню державами зобов'язань, взятих ними як Договірними Сторонами <...>. Хоч основною метою системи Конвенції є здійснення захисту особи, її місія також полягає у визначенні питань щодо державної політики в загальних інтересах, що сприяє підвищенню загальних стандартів захисту прав людини та поширенню судової практики в ділянці прав людини на всю спільноту держав — учасниць Конвенції»² (§ 26). У § 71, § 72 рішення у справі *Кагановський проти України* від 15 вересня 2022 року (заява № 2809/18), спираючись на ці ж позиції, Європейський суд з прав людини дійшов висновку про потребу в продовженні провадження, незважаючи на смерть заявника, оскільки той порушив серйозне «питання, яке стосується проблем за статтями 3 і 5 Конвенції щодо умов ізоляції в психоневрологічному інтернаті та законності такої ізоляції. Це питання не обмежується цією заявою та стосується питання загального інтересу з огляду на той факт, що відповідне національне законодавство не було змінено, а також з огляду на вразливість осіб, які перебувають у таких закладах. Продовження розгляду цієї справи дає можливість уточнити Конвенційні стандарти захисту таких осіб»³.

На підставі наведеного можна стверджувати, що, навіть якщо Суд може закрити провадження у справі за конституційною скаргою у разі смерті суб'єкта права на конституційну скаргу, то в кожному окремому випадку Суд повинен ретельно з'ясувати, чи не має бути продовжене таке провадження з огляду на серйозність питань, порушених у конституційній скарзі, їх вплив на дотримання конституційних принципів, прав, свобод та розвиток доктрини конституційного права загалом. І очевидно, що чим глобальніший цей вплив на такі принципи, права, свободи, тим більш суспільно значущою є потреба продовжити конституційне провадження у справі за конституційною скаргою, незважаючи на смерть суб'єкта права на конституційну скаргу.

4.3. Як указано в Ухвалі, із клопотання дружини суб'єкта права на конституційну скаргу Малинникової Н.П. убачається, що «порушення конституційних прав на приватність, працю, судовий захист „напрямую зачіпає честь Малинникова О.Ф., його добре ім'я та репутацію й загалом гідність як найвищу конституційну цінність, оскільки неправомірним звільненням під сумнів поставлені найважливіші характеристики порядної людини у суспільстві, яка не була реабілітована після своєї смерті. Зазначені конституційні права не втрачаються зі смертю особи, якій вони належали, оскільки можливість їх відновлення залишається і після смерті такої особи“» (абзац п'ятий підпункту 3.1 пункту 3 мотивувальної частини).

Другий сенат Суду залишив цей довід поза увагою та закрити конституційне провадження у справі за конституційною скаргою Малинникова О.Ф., не дослідивши, чи впливає порушення прав, про які зазначено в цій скарзі, на людську гідність. Другому сенату Суду, як убачається з мотивації Ухвали, для закриття конституційного прова-

¹ Рішення Європейського суду з прав людини у справі *Karnerv. Austria* від 24 липня 2003 року (заява № 40016/98) URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr#%7B%22itemid%22:%5B%22001-61263%22%5D%7D>.

² Там само.

³ Рішення Європейського суду з прав людини у справі *Кагановський проти України* від 15 вересня 2022 року (заява № 2809/18). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_i11#Text.

дження вистачило згаданого клопотання з повідомленням про факт смерті суб'єкта права на конституційну скаргу та того, що цей суб'єкт прямо не заявив у конституційній скарзі про порушення своєї людської гідності. З огляду на це в Ухвалі наголошено, що «продовження розгляду конституційної скарги Малинникова О.Ф. є неможливим у зв'язку з його смертю й тим, що права, про порушення яких зазначено в конституційній скарзі, нерозривно пов'язані з особою померлого, через що унеможливлено процесуальне правонаступництво в цьому конституційному провадженні» (абзац другий підпункту 3.5 пункту 3 мотивувальної частини).

Важко погодитися з таким підходом Другого сенату Суду, особливо через те, що саме в його рішеннях людській гідності як абсолютній та безумовній цінності, притаманній кожній людині, відведена вирішальна роль в аспекті захисту всіх інших конституційних прав і свобод. Адже «Людина є скарбом Природи, звідки й походять притаманні людині за народженням права і свободи, тобто ті, що природні. Людська гідність як джерело всіх прав і свобод людини та їх основа є однією із засадничих цінностей українського конституційного ладу. Із статті 3 Конституції України випливає обов'язок держави забезпечувати охорону та захист людської гідності. Такий обов'язок покладено на всіх суб'єктів публічної влади»¹ [перше — четверте речення абзацу другого підпункту 2.1 пункту 2 мотивувальної частини Рішення Другого сенату Суду від 16 вересня 2021 року № 6-р(II)/2021].

Тому Суд повинен захищати людську гідність, навіть якщо про неї не йдеться в конституційній скарзі. До того ж практика Суду свідчить, що мотивація його рішень може бути такою, якої потребують питання, порушені в конституційних скаргах, і може зачіпати навіть ті конституційні принципи, права, свободи, які автори клопотань не означили як порушені. Тим більше, що Суд забезпечує захист цих принципів, прав, свобод, їх тлумачення та розвиток, застосовуючи власну методологію.

У пункті 2 мотивувальної частини Рішення від 20 грудня 2023 року № 11-р(II)/2023 Другий сенат Суду наголосив, що «гідність людини ніхто і за жодних обставин не може обмежувати чи заперечувати, як і рівність усіх людей у своїй гідності та невіддільність їхніх засадничих прав»² (абзац п'ятий підпункту 2.2.1 підпункту 2.2); «абсолютна цінність людської гідності — це передусім однаково гуманне ставлення до кожного та повага до сутності людської природи безвідносно до особистого, соціального чи іншого статусу»³ (перше речення абзацу другого підпункту 2.2.2 підпункту 2.2); «людська гідність є джерелом і мірилом визначення сутності конституційного права на недоторканність особистого та сімейного життя, гарантованого приписами статті 32 Конституції України, яке природно пов'язане з повагою до гідності людини»⁴ (перше речення абзацу другого підпункту 2.3).

Безсумнівно, що людині, яка звільнена з посади судді, як і іншим людям, притаманна людська гідність, і вона за жодних умов не може бути обмежена. Так само людська гідність є джерелом і мірилом визначення сутності конституційного права на недоторканність особистого і сімейного життя для людини, яка звільнена з посади судді. Це конституційне право встановлено приписами статті 32 Конституції України, які є зіставними з приписами статті 8 Конвенції.

¹ Рішення Конституційного Суду України від 16 вересня 2021 року № 6-р(II)/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-21#Text>.

² Рішення Конституційного Суду України від 20 грудня 2023 року № 11-р(II)/2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-23#Text>.

³ Там само.

⁴ Там само.

Суд звертав увагу, що стаття 8 Конвенції гарантує право на непорушність свого приватного і сімейного життя («*the right to respect for his private and family life*»), і на те, що Європейський суд з прав людини у рішенні у справі *L.B. v. Hungary* від 9 березня 2023 року (заява № 36345/16) підкреслив, що «поняття „приватне життя“ широко трактується і не має вичерпного визначення. Воно може охоплювати багато аспектів особистісної та суспільної тотожності („*identity*“) людини (§ 102)»¹.

Європейський суд з прав людини в рішенні у справі *Олександр Волков проти України* від 9 січня 2013 року (заява № 21722/11) констатував порушення статті 8 Конвенції під час розв'язання питання щодо наявності втручання у приватне життя судді внаслідок неправомірного звільнення його з посади та вказав, зокрема, що «звільнення заявника з посади судді вплинуло на широке коло його стосунків з іншими людьми, включаючи стосунки професійного характеру. Схожим чином, воно мало наслідки і для „кола його близьких“, оскільки втрата роботи мала відчутні наслідки для матеріального добробуту заявника та його сім'ї. Крім того, причина звільнення заявника, а саме порушення присяги судді, говорить про те, що під впливом опинилась і його професійна репутація»² (§ 166).

У рішенні у справі *Овчаренко та Колос проти України* від 12 січня 2023 року (заяви № 27276/15 і № 33692/15) Європейський суд з прав людини наголосив, що «трудові спори *per se* не виключаються зі сфери „приватного життя“ у розумінні статті 8 Конвенції. Існують певні типові аспекти приватного життя, на які можуть вплинути такі спори внаслідок звільнення, пониження, відмови у доступі до професії або застосування інших подібних несприятливих заходів. До цих аспектів входить (i) „внутрішнє коло“ заявника, (ii) можливість заявника встановлювати та розвивати відносини з іншими людьми та (iii) соціальна і професійна репутація заявника. У таких спорах існують два напрямки, за якими, як правило, виникають питання, пов'язані з приватним життям: або через підстави вжиття оскаржуваного заходу (у такому випадку Суд застосовує підхід, заснований на підставах), або, у деяких справах, через наслідки для приватного життя (у такому випадку Суд застосовує підхід, заснований на наслідках) <...>. Під час застосування підходу, заснованого на наслідках, Суд визнає застосовність статті 8 Конвенції лише за умови, якщо ці наслідки є дуже серйозними та значною мірою впливають на приватне життя заявника»³ (§ 85); «звільнення заявників справді мало значний вплив на їхнє внутрішнє коло з огляду на подальші матеріальні збитки та вплив на їхню репутацію, оскільки підстава для звільнення — „порушення присяги“ — безпосередньо стосувалася їхньої особистої недоторканності та професійної компетентності. <...> спірний захід значною мірою вплинув на приватне життя заявників, а тому підпадає під сферу дії статті 8 Конвенції»⁴ (§ 86).

Малинников О.Ф. у своїй конституційній скарзі порушив питання щодо конституційності певних приписів законів України, як зазначено в Ухвалі, «для захисту належних йому прав на захист особистого і сімейного життя, на працю та на судовий захист у зв'язку з визнанням його таким, що не відповідає посаді судді Шевченківського ра-

¹ Рішення Конституційного Суду України від 19 квітня 2023 року № 4-р(II)/2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-23#Text>.

² Рішення Європейського суду з прав людини у справі *Олександр Волков проти України* від 9 січня 2013 року (заява № 21722/11). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_947#Text.

³ Рішення Європейського суду з прав людини у справі *Овчаренко та Колос проти України* від 12 січня 2023 року (заяви № 27276/15 і № 33692/15). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-230336>.

⁴ Там само.

йонного суду міста Києва, та подальшим звільненням із цієї посади» (абзац перший підпункту 3.5 пункту 3 мотивувальної частини). Тобто Малинников О.Ф. вважав, що його неправомірно звільнено з посади судді, а підстава такого звільнення — виявлення «невідповідності судді займаній посаді за критеріями компетентності, професійної етики або доброчесності» (друге речення підпункту 4 пункту 16¹ розділу XV «Перехідні положення» Конституції України). Цілком очевидно, що звільнення з посади судді за такою підставою накладає вкрай негативний відбиток на репутацію, чесне ім'я, гідність людини, оскільки фактично заперечується наявність у неї таких якостей, як компетентність, професійна етика, доброчесність. Наявність таких особистісних якостей у людини свідчить про її моральність, тому їх заперечення впливає на широкий спектр її стосунків у суспільному житті з іншими особами, власне на особисту недоторканність людини, на її соціальну та професійну репутацію, а отже, на людську гідність. Звільнення з роботи може завдати й значних матеріальних збитків людині, що негативно позначиться на її особистій недоторканності, особливо тоді, коли професією людина обрала на все життя і тому була обмежена в можливості працювати в інших сферах, що характерно для посади судді.

Порушення прав, про яке зазначено в конституційній скарзі Малинникова О.Ф., спричиняло високі ризики для його особистої недоторканності, соціальної та професійної репутації, тому Другий сенат Суду мав би продовжити розглядати зазначену конституційну скаргу, оскільки цього потребує захист людської гідності.

До того ж слід поважати та захищати гідність людини і після її смерті, що Суд фактично визнав в одному зі своїх рішень, зазначивши таке: «Федеральний Конституційний Суд Німеччини <...> констатував, що „було б несумісним із гарантованим конституцією приписом про недоторканність людської гідності, що її покладено в основу всіх засадничих прав, якби людину з притаманною їй гідністю завдяки її буттю як особистості було б зневажено або принижено в цій загальній вимозі поважати її також і після смерті. З огляду на це покладений частиною 1 статті 1 Зasadничого Закону на всю державну владу обов'язок забезпечувати особі захист від посягань на її людську гідність не припиняє діяти також і після її смерті“ (Рішення від 24 лютого 1971 року, BVerfGE 30, § 6)»¹.

Крім того, вважаю, що у зв'язку зі смертю людини її гідність може потребувати ще більшого захисту держави, оскільки ця людина сама вже не відстоїть повагу до себе.

Питання, порушені в конституційній скарзі Малинникова О.Ф., є суспільно значущими ще й тому, що стосуються конституційних гарантій незалежності суддів, права на судовий захист, забезпечення яких є вирішальним для утвердження принципу правовладдя, конституційних прав і свобод, верховенства Конституції України загалом.

Суддя
Конституційного Суду України

Віктор ГОРОДОВЕНКО

¹ Рішення Конституційного Суду України від 16 вересня 2021 року № 6-п(II)/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-21#Text>.

ЗОВНІШНІ ЗВ'ЯЗКИ Конституційного Суду України

2023 рік

ГРУДЕНЬ

<p>12 грудня</p>	<p>участь суддів Конституційного Суду України Оксани Гришук, Василя Лемака, Петра Філюка, Галини Юровської та керівника Секретаріату Конституційного Суду України Віктора Бесчастного у судовому форумі для суддів апеляційних та місцевих суддів загальної юрисдикції «Актуальні питання з розгляду спорів, пов'язаних із захистом прав фізичних осіб в умовах воєнного стану в Україні», організованому Представництвом Норвезької ради у справах біженців (NRC) в Україні спільно з Асоціацією розвитку суддівського самоврядування України</p>
<p>14–16 грудня</p>	<p>участь виконувача обов'язків Голови Конституційного Суду України Сергія Головатого та помічника судді Конституційного Суду України Костянтина Мазура у 137-му пленарному засіданні Європейської Комісії «За демократію через право» (Венеційська Комісія) та її робочих органів (м. Венеція, Італійська Республіка)</p>
<p>14–21 грудня</p>	<p>участь першого заступника керівника Секретаріату Конституційного Суду України — керівника Департаменту організаційної роботи Лариси Бірюк та керівника Управління комунікацій Конституційного Суду України та міжнародного співробітництва Секретаріату Конституційного Суду України Мар'яни Гайовської-Ковбасюк в Орієнтаційній сесії для членів Дорадчої групи експертів та її Секретаріату, яку організувала Програма USAID «Справедливість для всіх» спільно з Проектом ЄС «Право — Justice» та Європейською Комісією «За демократію через право» (Венеційська Комісія) (м. Варшава, Республіка Польща)</p>
<p>21 грудня</p>	<p>робоча онлайн-зустріч виконувача обов'язків Голови Конституційного Суду України Сергія Головатого та суддів Конституційного Суду України Віктора Городовенка, Олега Первомайського, Галини Юровської з керівницею Проекту «Підтримка розвитку конституційної юстиції в Україні», що його впроваджують у межах спільної програми Європейського Союзу та Ради Європи «Партнерство заради добропорядного врядування», фаза III, Сюзанню Мнацаканян</p>

22 грудня

семинар для працівників Секретаріату Конституційного Суду України «Проблемні питання інституту конституційної скарги» в межах проекту «Підтримка національних партнерів (стейкхолдерів) через покращення доступу до конституційної юстиції». У семінарі взяли участь суддя Конституційного Суду України Віктор Городовенко, керівник Секретаріату Конституційного Суду України Віктор Бесчастний, перший заступник керівника Секретаріату Конституційного Суду України — керівник Департаменту організаційної роботи Лариса Бірюк, завідувач Відділу попередньої перевірки конституційних скарг Віталій Запорожець, працівники Конституційного Суду України, які залучені до процесу опрацювання конституційних скарг, провідні вітчизняні й міжнародні науковці та експерти

2024 рік**СІЧЕНЬ****22 січня**

підготовча зустріч щодо заходів із обміну досвідом між Конституційним Судом України та Конституційним Судом Латвійської Республіки, організована Проектом «Підтримка розвитку конституційної юстиції в Україні», що його впроваджують у межах спільної програми Європейського Союзу та Ради Європи «Партнерство заради добропорядного врядування», фаза III. У заході взяли участь представники Конституційного Суду України, Конституційного Суду Латвійської Республіки та Ради Європи

ЛЮТИЙ**19 лютого**

перше засідання Керівного комітету проекту «Підтримка розвитку конституційної юстиції в Україні», що його впроваджують у межах спільної програми Європейського Союзу та Ради Європи «Партнерство заради добропорядного врядування», фаза III. У заході взяли участь виконувач обов'язків Голови Конституційного Суду України Сергій Головатий, судді Конституційного Суду України Віктор Городовенко, Оксана Гришук, Віктор Кичун, Олександр Петришин, Олег Первомайський, Ольга Совгіря, Галина Юровська, представники патронатних служб суддів Конституційного Суду України та працівники Секретаріату Конституційного Суду України, представники Конституційного Суду Латвійської Республіки, Ради Європи

21 лютого

практичний семінар щодо ключових елементів юрисдикції та тлумачення прав людини Європейським судом із прав людини та Судом справедливості Європейського Союзу, який організував Проєкт «Підтримка розвитку конституційної юстиції в Україні», що його впроваджують у межах спільної програми Європейського Союзу та Ради Європи «Партнерство заради добропорядного врядування», фаза III. У заході взяли участь виконувач обов'язків Голови Конституційного Суду України Сергій Головатий та суддя Конституційного Суду України Олександр Петришин, представники патронатних служб суддів Конституційного Суду України та працівники Секретаріату Конституційного Суду України

ІНФОРМАЦІЯ про виконання бюджету Конституційним Судом України за 2023 рік

Головна мета діяльності Конституційного Суду України полягає в забезпеченні дотримання норм Конституції України щодо прав і свобод людини і громадянина та щодо здійснення публічної влади.

Ціль державної політики, на досягнення якої спрямовано реалізацію бюджетної програми Конституційного Суду України, — забезпечення верховенства Конституції України через здійснення конституційного контролю.

Основними завданнями Конституційного Суду України є: забезпечення функціонування Великої палати, сенатів, колегій Конституційного Суду України, утвердження інституту конституційної скарги як дієвого засобу захисту конституційних прав людини і громадянина, забезпечення діяльності Конституційного Суду України як державного органу і юридичної особи публічного права.

Законом України «Про Державний бюджет України на 2023 рік» зі змінами Конституційному Суду України за кодом програмної класифікації видатків 0801010 «Забезпечення конституційної юрисдикції в Україні» затверджено бюджетні призначення за загальним фондом державного бюджету в сумі 270 688,7 тис. грн. В умовах воєнного стану Конституційний Суд України продовжував безперервно виконувати свої повноваження.

Касові видатки за загальним фондом державного бюджету Конституційного Суду України у 2023 році становлять 255 901,3 тис. грн, або 94,5 відсотка річного плану. Такий стан використання бюджетних коштів частково зумовлений військовою агресією Російської Федерації проти України та введенням воєнного стану в Україні (Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року № 64/2022, затверджений Законом України від 24 лютого 2022 року № 2102-IX), а частково — неповним складом суддів Конституційного Суду України.

З огляду на те, що власні надходження Конституційного Суду України не мають постійного характеру, видатки спеціального фонду в законі про Державний бюджет України та річному розписі не затверджують.

Усі бюджетні кошти використано на реалізацію завдань Конституційного Суду України та забезпечення у повному обсязі здійснення повноважень органом конституційної юрисдикції в умовах війни задля досягнення цілі державної політики.

Детальну інформацію щодо виконання бюджету та результативних показників, що характеризують виконання бюджетної програми Конституційного Суду України, розміщено на офіційному вебсайті Конституційного Суду України у розділі «Публічна інформація / Про бюджет».

Інформацію про виконання бюджету Конституційним Судом України представлено в таблиці.

**Інформація про бюджет за бюджетними програмами
із деталізацією за кодами економічної класифікації видатків бюджету
Конституційного Суду України за 2023 рік**

(тис. грн)

Код програмної класифікації видатків бюджету / код економічної класифікації видатків бюджету	Код функціональної класифікації видатків	Найменування згідно з програмною / економічною класифікацією видатків	Загальний фонд		Спеціальний фонд		Разом	
			план на 2023 рік із урахуванням внесених змін	касове виконання за 2023 рік	план на 2023 рік із урахуванням внесених змін	касове виконання за 2023 рік	план на 2023 рік із урахуванням внесених змін	касове виконання за 2023 рік
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Видатки всього за головним розпорядником коштів державного бюджету: у т. ч.			270 688,7	255 901,3	-	-	270 688,7	255 901,3
2110	0330	Оплата праці	217 588,2	205 476,5	-	-	217 588,2	205 476,5
2120	0330	Нарахування на оплату праці	35 824,8	34 136,6	-	-	35 824,8	34 136,6
2210	0330	Предмети, матеріали, обладнання та інвентар	4 418,4	4 358,7	-	-	4 418,4	4 358,7
2240	0330	Оплата послуг (крім кому- нальних)	6 309,5	5 904,1	-	-	6 309,5	5 904,1
2250	0330	Видатки на відрядження	125,5	102,1	-	-	125,5	102,1

Продовження таблиці

1	2	3	4	5	6	7	8	9
2270	0330	Оплата комунальних послуг та енергоносіїв	6 026,3	5 871,3	-	-	6 026,3	5 871,3
2282	0330	Окремі заходи по реалізації державних (регіональних) програм, не віднесені до заходів розвитку	28,7	28,4	-	-	28,7	28,4
2800	0330	Інші поточні видатки	367,3	23,6	-	-	367,3	23,6
у т. ч. за бюджетною програмою 0801010 «Забезпечення конституційної юрисдикції в Україні»			270 688,7	255 901,3	-	-	270 688,7	255 901,3
2110	0330	Оплата праці	217 588,2	205 476,5	-	-	217 588,2	205 476,5
2120	0330	Нарахування на оплату праці	35 824,8	34 136,6	-	-	35 824,8	34 136,6
2210	0330	Предмети, матеріали, обладнання та інвентар	4 418,4	4 358,7	-	-	4 418,4	4 358,7
2240	0330	Оплата послуг (крім комунальних)	6 309,5	5 904,1	-	-	6 309,5	5 904,1
2250	0330	Видатки на відрядження	125,5	102,1	-	-	125,5	102,1
2270	0330	Оплата комунальних послуг та енергоносіїв	6 026,3	5 871,3	-	-	6 026,3	5 871,3

Закінчення таблиці

1	2	3	4	5	6	7	8	9
2282	0330	Окремі заходи по реалізації державних (регіональних) програм, не віднесені до заходів розвитку	28,7	28,4	-	-	28,7	28,4
2800	0330	Інші поточні видатки	367,3	23,6	-	-	367,3	23,6

Керівник Бухгалтерської служби
Конституційного Суду України —
головний бухгалтер

Наталія ОСНИЦЬКА

Заступник керівника Департаменту організаційної роботи —
керівник Редакційно-видавничого управління
Секретаріату Конституційного Суду України

Світлана Сидоренко

тел.: 0 (44) 238-10-32

Відповідальний секретар

Яна Скринник

тел.: 0 (44) 238-11-54

e-mail: court@ccu.gov.ua

Підписано до друку 20.03.2024.
Формат 70x100/16.
Ум. друк. арк. – 13,22. Обл.-вид. арк. – 15,16.
Замовлення № 659. Наклад 100.

Віддруковано: ТОВ «505»
м. Житомир, вул. М. Бердичівська, 17а
тел.: +38 (063) 101-22-33, e-mail: polygraphyinz@gmail.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції України
серія ДК № 5609 від 21.09.2017 р.